

TARTALOM

Tanulmányok

BOTHÁZI MÁRIA, Egy meghatározó szellemi műhely Erdélyben – kilencvenéves a Korunk	87
SÁJTER LAURA, Bánffy Miklós <i>Reggeltől estig</i> című regényének szecessziós vonásai ...	107

Kisebb közlemények

MÓZES HUBA, Szélgjegyzetek egy középkori liturgikus gyűjtemény második és harmadik kezének szövegéhez	129
KABÁN ANNAMÁRIA, Nyelvészeti eredmények hasznosítása éa hasznosíthatósága a nyelvoktatásban	135
VREMIR MÁRTA, Névhasználati tendenciák kisebbségi helyzetben	145
GÚTI ERIKA, A belga etno-regionalizmus	155

Adattár

NAGY OLGA, Vekerci József levelei	162
SALAMON FERENC, A Kovászna megyei Csernáton (Alsó- és Felsőcsernáton) helynevei	174

Szemle

FAZAKAS EMESE-TÓDOR ERIKA MÁRIA, Magyar–román oktatásterminológiai szótár – Dicționar maghiar–român de terminologie didactică (<i>Málnási Ferenc</i>)	179
BALOGH FERENCNÉ (szerk.), Lőrincze-émlékkönyv születésének 100. évfordulójára (<i>Komoróczy György</i>)	180
TIBORI SZABÓ ZOLTÁN-ÚJVÁRI MÁRIA, A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948). (<i>Gaal György</i>)	182

STUDII ȘI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

ANUL LX.

2016

NR. 2.

SUMAR

Studii

MÁRIA BOTHÁZI, Korunk – 90. Un atelier intelectual emblematic din Transilvania	87
LAURA SÁJTER, Caracteristicile stilului Art Nouveau în romanul <i>De dimineața până seara</i> de Miklós Bánffy	107

Articole

HUBA MÓZES, Note cu privire la unele texte liturgice din codicele „Apor”	129
ANNAMÁRIA KABÁN, Valorificarea și valorificabilitatea rezultatelor cercetărilor lingvistice în predarea limbii	135
MÁRTA VREMIR, Tendințe în utilizarea numelui în cazul minorității maghiare	145
ERIKA GÚTI, Etno-regionalismul în Belgia	155

Materiale și documente

OLGA NAGY, Scrisorile lui József Vekerdi	162
FERENC SALAMON, Toponime din localitatea Cernat (jud. Covasna)	174

Recenzii

EMESE FAZAKAS – ERIKA MÁRIA TÓDOR, Magyar–román oktatásterminológiai szótár – Dicționar maghiar–român de terminologie didactică (<i>Ferenc Málnási</i>)	179
FERENCNÉ BALOGH (ed.), Lőrincze-emlékkönyv születésének 100. évfordulójára (Omagiu la 100 de ani de la nașterea lui Lajos Lőrincze) (<i>György Komoróczy</i>)	180
ZOLTÁN TIBORI SZABÓ – MÁRIA ÚJVÁRI, A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948). (Istoria și bibliografia Asociației Minerva din Cluj) (<i>György Gaal</i>)	182

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE – BUCUREȘTI
Calea 13 Septembrie nr. 13

CONTENTS

Studies

MÁRIA BOTHÁZI, Korunk – 90. An Emblematic Intellectual Workshop from Transylvania	87
LAURA SÁJTER, Characteristics of the Art Nouveau in Miklós Bánffy’s novel <i>From Morning till Dusk</i>	107

Short Papers

HUBA MÓZES, On Some of the Liturgical Texts of the “Apor” Codex	129
ANNAMÁRIA KABÁN, Practical Application and Applicability of Linguistic Research Results in Language Teaching	135
MÁRTA VREMIR, Name Usage Tendencies in the Case of the Hungarian Minority	145
ERIKA GÚTI, The Belgian Ethno-Regionalism	155

Materials and Documents

OLGA NAGY, Letters from József Vekerdi	162
FERENC SALAMON, Toponyms of Cernat locality (Covasna county)	174

Book Reviews

EMESE FAZAKAS – ERIKA MÁRIA TÓDOR, Magyar–román oktatásterminológiai szótár – Dicționar maghiar–român de terminologie didactică (Hungarian-Romanian Dictionary of Didactic Terminology) (<i>Ferenc Málnási</i>)	179
FERENCNÉ BALOGH (szerk.), Lőrincze-émlékkönyv születésének 100. évfordulójára (Honouring Lajos Lőrincze’s 100th Anniversary) (<i>György Komoróczy</i>)	180
ZOLTÁN TIBORI SZABÓ – MÁRIA ÚJVÁRI, A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948) (History and Bibliography of the Minerva Association in Cluj) (<i>György Gaal</i>)	182

TANULMÁNYOK

EGY MEGHATÁROZÓ SZELLEMI MŰHELY ERDÉLYBEN KILENCVENÉVES A KORUNK

Kilencvenéves Kolozsvár emblemikus szellemi műhelye, a *Korunk*. A folyóirat honlapján a *Korunk története* címszó alatt ezt olvashatjuk: „A *Korunk* társadalomtudományi folyóirat 1926 óta jelenik meg Kolozsváron. Jelenleg harmadik folyamánál tart. A három folyam három korszakot különít el a lap történetében, s ezek Erdély kulturális régiójának politikai-történeti alakulásával állnak összefüggésben. A Kolozsvárt elindított folyóirat a 20. század válságkérdéseire, az erdélyi magyar (és összmagyar) társadalom, Kelet-Közép-Európa modernizációs problémáira kívánt választ adni. A folyóirat legelső, 1926. februári számában megtalálható verdiktum: »fascizmus, bolsevizmus és másnemű diktatúrák« jelentik a legnagyobb veszélyt – máig irányt adó a *Korunk* szerkesztésében”.

A továbbiakban azt kívánom körvonalazni, milyen, a későbbi évfolyamokra és korszakokra nézve irányadó szerkesztői koncepciók és tendenciák fedezhetők fel a régi *Korunk* történetében, miben áll a Dienes László- és a Gaál Gábor-féle lapszerkesztői modell, amelyekből a *Korunk* szerkesztősége a kiadvány 1957 utáni újrainduláskor és a 1989-es koncepcióváltáskor is táplálkozott. Ugyanakkor áttekintem a lap második 1957 és 1989 közötti második évfolyamának történetét és sajátosságait, és kitérek azokra a járulékos tevékenységekre, már-már intézményjellegű szerveződésekre, amelyekkel művészeti, tudományos és kultúramegőrzési fórum-szerepet töltött be a szerkesztőség. Vázzolom az 1990-től kezdődő a harmadik folyam céljait, jellegzetességeit is.

Dienes László, Gaál Gábor és az első *Korunk*

A hetvenes években írt, pártos hangfekvésű tanulmányában Kovács János irodalomtörténész a huszadik század kezdete jellegzetes értelmiségi típusának nevezi Dienes Lászlót, aki „töretlen illúziókat táplált az értelem és a műveltség

ereje iránt”¹. Dienes (sz. Tokaj, 1889. március 27.) 1919 őszén barátjával, Bölöni Györggyel együtt mint politikai emigráns telepedett le Romániában, s együtt indították meg 1921 januárjában a Bukaresti Hírlap c. napilapot: első romániai cikkeit Dienes ennek az újságnak írja. Kolozsvárt 1922-ben választotta otthonául, s a Keleti Újság szerkesztőségi tagja volt 1925-ig. A Korunk előkészítésekor, 1925 nyarán jelent meg *Művészet és világnézet* című kötete. A cikkgyűjtemény, mint Kovács János megjegyzi², a két háború közti romániai magyar irodalom egyetlen avantgarde szellemű tanulmánykötete, amely „szokatlanul nagy feltűnés keltett” és „kétségtelenül a korabeli Európa színvonalán állt, és jelentős szellemi teljesítmény volt”³. Kritikusi munkássága mellett rendkívül aktív közéleti publicista volt, cikkei vitára ingereltek, polémiaát váltottak ki, kitűnő érvelése és hatalmas tudása elegáns hangnemmél párosult. A Korunk alapításával egy időben részt vállalt a Társadalomtudományi Társaság létrehozásában, amely feladatául tűzte ki a romániai társadalmi valóság szociológiai vizsgálatát és a társadalomtudományi ismeretek terjesztését. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan jött létre Kolozsváron a Stúdió Társaság: a Szentimrei Jenő vezette avantgarde tömörülésnek, amellet, hogy alkalmi konferansziéja volt, talán szellemi patrónusa is lehetett. A Korunkat 1926-ban indítja útjára, az első szám 1926 februárjában lát napvilágot, a lap belső oldalán szereplő önmeghatározást idézve: „Világnézeti Havi Szemle”-ként. A Korunk tizenöt évfolyamából hármát egyedül, két és felet pedig Gaál Gáborral közösen jegyzett. A lap a nyugati magyar emigráció, mindenekelőtt Hatvany Lajos támogatásával jött létre. E szellemi műhellyel a magyar baloldali eszméket kívánták fenntartani és népszerűsíteni az 1918–19-es forradalmak utáni helyzetben a Romániában és a szomszédos országokban letelepedett emigráns polgári baloldal képviselői – megfelelő anyagi háttér nélkül, de áldozatos munkával, „szívós igyekezettel” (Pomogáts).

Amint azt Pomogáts Béla is kifejti új erdélyi irodalomtörténetében, „a Korunk szellemi stratégiája pluralista szemléletmódot és szerkesztői politikát eredményezett, az induló folyóiratnak a baloldal különböző árnyalatait és mozgalmait kellett megszólaltatnia, ha hozzá akart járulni az erők újraszervezéséhez”⁴. A lapot, írja Pomogáts, „polémikus többszólamúság” jellemzi minden közölt területen, s szükségszerűen eklektikus szerkesztői gyakorlat: szóhoz kellett juttatnia mindazokat, akik a magyar művelődés baloldali hagyományainak a fenntartásán dolgoztak, és szemben álltak a konzervatív restaurációval és a politikai jobbol-

---

¹ Kovács János, *Előszó*. In: Dienes László, *Sejtelve egy fölindulásnak*. Kritikai írások (1921–1931) (szerk. Sugár Erzsébet). Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1977. 5.

² *I.m.* 19.

³ *Uo.*

⁴ Pomogáts Béla, *Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*. Pallas Akadémia. Csíkszereda, 2008. 277.

dallal (polgári radikálisok, októbristák, szociáldemokraták és kommunisták). Hasábjain helyet kaptak többek közt Hatvany Lajos, Kassák Lajos, Fábry Zoltán, Déri Tibor, Komlós Aladár, Aradi Viktor, Szentimrei Jenő, Sinkó Ervin írásai.

Emiatt az eklektikus szerkesztésmód miatt a későbbiekben sok kritika éri a Korunkat, főként a második folyam idejére eső szerkesztési szakaszban. Árnyalt megközelítésre jószerivel csak a magyarországi lapokban találni példát, így Csehi Gyula írását, aki szerint „az első években alakult ki a Korunk széles körű tájékozódása, rokonszenvezősen értelmező magatartása az európai avantgarde iránt. Már ekkor vált a lap azzá az enciklopédikus jellegű folyóirattá, amely később képessé lett arra, hogy a társadalomtudományok, a közélet, a művészetek és az irodalom jelenségei mellett nyomon kövesse a természetkutatás akkor kibontakozó nagy forradalmait is. Mindez sokkal megértőbb és igazságosabb értékelést érdemel, és talán alkalmas arra is, hogy semlegesítse az »eklektikus« jelzőben bujkáló pejoratív minősítést, amelyről a legkevesebb, ami mondható, hogy eléggé nélkülözi a történelmi igazság érzékét”⁵.

A korunkos szerkesztői modellek és hagyományok megismeréséhez és megértéséhez talán indokolt lehet idézni Dienes Lászlónak az első Korunk-számban közölt beköszöntőjéből. A lapalapító így fogalmaz: „Problematikus lett körülöttünk az egész világ. [...] A jelen füzettel újtára induló szemle [...] fő rendeltetésének azt tekinti, hogy a Nyugattól e kissé félreeső helyen, a maga szerény hatás lehetőségei között, ráébressze az embereket azokra a nagy problémákra, amelyek megoldása nélkül nyugodt építő jövő el nem jöhet s adalékokkal hozzájáruljon ahhoz, hogy a nagy nyugati szellemi áramlatok közvetlen érintésétől elzárt, de gondolkodó és tépelődő emberek könnyebben tisztázhassák önmagukban azokat a fájó kérdéseket, amelyek elöl egy igaz ember sem zárkozhatik el. [...] A világnézeti egység azért még sem fog hiányozni a szemléből. De ez az egység nem külső lesz, hanem belső. Nem arra törekszünk, hogy bizonyos tételeket addig ismételjünk olvasóink előtt, amíg azokat elfogadják. Senkire sem akarunk a régi dogmák helyére újakat ráerőszakolni. Szándékunk szerényebb, de egyúttal hasznosabb is: az olvasó elé akarjuk tárni közérthető, egyszerű szavakkal azt a matériát, amelyből önmaga belső világnézeti egységének felépítésén dolgozhatnak. A szemlének egységét nem a papíron, hanem az olvasók lelkében akarjuk megvalósítani. Mert célunk erőnkhez képest azon dolgozni, hogy Európa mai papiros egysége helyébe az európai lélek eleven alkotó egysége szülessék meg, amely megteremtse majd a mai ellentéteket grandiózus szintézisbe foglaló új európai kultúrát”.

A dienesi gondolat szerint a valódi erdélyiség egyben valódi európaiság is, s a kettő összefonása valóban sikerrel megvalósult az általa szerkesztett Korunkban. Egy év elteltével a Keleti Újság ekként következtet: „Egy esztendő után nyugodt

---

⁵ Csehi Gyula, *A Korunk jubileumára*. In: Nagyvilág 1976/5. 763., idézi Kovács, In: Dienes *i.m.* 12.

lelkiismerettel mondhatja el Dienes László, hogy eltalálta, mi az, ami ma nekünk itt kell. [...] A Korunk nagy sikere annak a szerencsés megérzésnek tulajdonítható, amely azt súgta a szerkesztőjének, hogy bármit mondjanak is, és bármit mutasson is a látszat, Erdélynek igenis kell az európai világszemlélet, kell Európa. Dienes megpróbált egy olyan orgánomot teremteni, amely Európa levegőjét közvetíti a nyugati országok drága könyveitől és folyóirataitól elzárt erdélyi magyar közönségnek”⁶.

Dienes tehát a magyar (és a kelet-közép-európai) baloldali szellemiség egyik legnagyobb hatású és legértékesebb műhelyét hozza létre – a lapot még Ligeti Ernő tartalmasnak és színvonalasnak nevezi, mely korai szakaszában „még nem vette fel azt a társadalomszemléleti merevséget, amelyet új szerkesztője, Gaál Gábor hozott magával”. Megjegyzi: „A Korunktól bennünket szemléletben egy egész világ választ el, mégsem tagadhatjuk meg a folyóirattól, hogy információi egyik-másik társadalmi kérdés megvilágítása tekintetében hézagpótlónak bizonyultak és, hogy irodalompolitikájának is, amely mindvégig szöges ellentétben állott a szellemi gironde, a Helikon irodalompolitikájával, jelentős szerepe volt az elburjánzó kritikátlanság és a fejét fel-felütő szolam-dagály megfékezésében”⁷.

A Dienes szerkesztői elképzelései szerint napvilágot látott szemlét, említettem már, az eklekticizmus vonatkozásában, megannyi kritika érte, különösen a hatvanas-hetvenes évek Korunkos szakirodalmában. E tanulmányok főként az akkori számokban képviselt „polgári dekadenciát” állítják szembe a később megnyilvánuló „szocialista alkotókészséggel”. „Ha meg akarnók határozni a Korunk első három – Dienes László nevéhez fűződő – évfolyamának eszmei mondanivalóját, akkor egy útjatevesztett, megcsömörlött, immár utópiák után kapkodó polgárság szellemi csódtömegéről kellene számot adnunk, egyes cikkek minden érdekessége, tanulságos volta, s a Dienes-féle vezércikkben megnyilvánult kétségtelen pozitív szándék ellenére” – írja például Balog Edgár *Itt és most* című, a régi Korunkról szóló tanulmányában. Nem áll szándékomban kitérni e munkák részletesebb ismertetésére (a Korunk-kutatás 1957 és 1979 közötti időszakáról átfogó képet nyújt például Botka Ferenc, bővebben erről a 9. és 26. oldalon írtunk), amit viszont fontos lehet megemlíteni, az a Dienes László-féle szerkesztési koncepció Gáll Ernő általi utólagos felülbírálata a *Számvetés* című visszaemlékező kötetben. Mint írja, a fentebb körülírt jellemzés hosszú éveken át éles határvonalat húzott a Dienes László és a Gaál Gábor szerkesztésében megjelent lap évfolyamai közé, és a pálmát szinte kizárólag az utóbbinak juttatta. „A valóban tudományos felmérés azonban nem térhet ki ama nyilvánvaló tény elől, hogy a Dienes-folyóirat a maga nyitottságával és legjobb értelemben vett szabadelvűségével, a modern

⁶ *Önkénytelen értékmérés*. Keleti Újság 1927. január 9., idézi Kovács, In: Dienes *i.m.* 49.

⁷ Ligeti Ernő, *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*. Pallas Akadémia. Csíkszereda, 2004. 171. – Balogh Edgár, *Itt és most. Tanulmány a régi Korunkról*. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár, 1976. 31.

világ újíto filozófiai, tudományos és művészi természetét közvetítette, s ezzel a szolgálattal termékenyítő impulzusokat adott a helyi kötöttségek és a nemzetközi tájékozódás, a vidékiesség és európaiság közötti feszültségben alakuló művelődésünknek”⁸.

Dienes csupán 1920 és 1928 között tartózkodott Romániában: egyes vélekedések szerint származása és nézetei, más hangok szerint – például Gaál Gábor egy levelében⁹ – szigorú kémiatanárnő felesége miatt diákok véresre verték, az incidens után feleségével, Götz Irén egyetemi vegyészprofesszornővel és gyermekeivel 1928-ban Berlinben keresett menedéket. Mint társszerkesztő 1931 augusztusáig szerepel neve a *Korunk* élén, ekkor költözik Moszkvába, ahol 1945-ig nyelvpedagógusként és bibliográfusként tevékenykedik. 1945-től Magyarországon él, ahol haláláig a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója s a gazdaságtani tanszék vezető tanára az egyetem jogi karán.

A *Korunk* másik nagy hatású szerkesztője, Gaál Gábor sem volt erdélyi. Budapesten született 1891. március 8-án, tanulmányait is ott végezte. Az őszirózsás forradalom után, 1921-ben Bécsbe emigrált, ott Hatvany Lajos szűkebb köréhez tartozott. Írásai a *Jövő*, *Tűz*, *Bécsi Magyar Újság*, *Panorama* és más emigráns lapokban jelentek meg. 1923–24-ben Berlinben dramaturg Korda Sándor filmvállalatánál. 1925 őszén visszatért Budapestre, ahol 1919-beli forradalmi tevékenységéért letartóztatták, és pert indítottak ellene. Ideiglenes szabadlábra helyezése után újra Bécsbe távozott, majd 1926 őszén Kolozsvárra érkezett. Az első években az élvonalbeli kolozsvári napilapok (*Keleti Újság*, *Új Kelet*, *Ellenzék*) cikkdíjas külső munkatársa, de publicisztikájával és kritikáival az Erdélyi Helikonban és a *Pásztortűzben* is jelentkezett.

A *Korunk* szerkesztésébe 1928-ban kapcsolódott be. A címlapon neve 1929 januárjától együtt olvasható a Dienes Lászlóéval 1931 szeptemberéig, amikor Dienes neve elmarad. Valójában már 1928 végétől – Dienes Berlinbe távozásától – ő szerkeszti a lapot, egészen annak 1940. szeptemberi megszűnéséig: amint azt a róla szóló tanulmányok írják, élete egygyéforrt a *Korunk* életével.

Önálló szerkesztői szerepvállalásának idejére esett a sztálini diktatórikus és szektáriánus hatalomgyakorlás, amely rányomta bélyegét a kelet-közép-európai az európai baloldali mozgalmakra, s a moszkvai akaratnak alárendelődő szektáriánus, dogmatikus, egyoldalú, bolszeviki művelődéspolitikai irányvonalát a Gaál-szerkesztette *Korunk* is követte. Ez a – Pomogáts Bélát idézve „türelmetlen és erőszakos” – művelődéspolitikai csak a harmincas évek második felében enyhült meg, „midőn az akkor kezdeményezett »népfrontpolitika« hatására a *Korunk* is összefogásra, minden baloldali és progresszív érték elismerésére törekedett, és

---

⁸ Gáll Ernő, *Számvetés. Huszonhét év a Korunk szerkesztőségében*. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1995. 35.

⁹ Levél Hatvany Lajosnak. In: Gaál Gábor, *Erről van szó*. Dacia, Kolozsvár, 1974. 33.

kellő méltányossággal szólott a polgári humanista irodalom vagy a népi mozgalom eredményeiről”¹⁰.

Gaál Gábor munkássága – ha úgy tetszik „nehéz öröksége” – helyét és súlyát reményeim szerint megfelelőképpen, kellő távolságtartással, árnyalással és egyensúllyal kezeli majd egy átfogó erdélyi magyar sajtótörténet, jelen írás keretei között nem tisztem ezt megtenni. Amit viszont szükségszerűnek látok felvillantani, az személyének és tevékenységének 1989 előtti és utáni megítélése, melynek nyomán talán képes lesz magában vázlatos portrét készíteni G.G.-ről az olvasó. A róla szóló szakirodalom középpontjában szerkesztői személyisége áll. Gaál Gábor halálának tízéves évfordulója alkalmából az egykori munkatársak egész sora emlékezik vissza a szerkesztő alakjára – nemcsak Kolozsváron, az újraindult Korunkban, hanem Budapesten, a Kortársban is. 1971-ben megjelenik Tóth Sándor Gaál-monográfiája¹¹, amely Gaál megjelent műveinek bibliográfiáját is felsorakoztatja. Az erősen pártos hangvételű kötet szerzője, az általa szerkesztett tizenkét évfolyamnyi Korunkat tekinti Gaál igazi életművének, sorsszerűséget lát abban, hogy Gaál egy „haladó” folyóirat élére került „egy nagyon retrográd világban”. A Tóth munkájából kirajzolódó, piederstálra állított, minden későbbi vád alól felmentett Gaál-kép nyilván nem lehet reális portré a mai olvasó számára, a szerző később ezt a képet árnyalja – mint erről korábban is írtunk – a Dicsőséges kudarcaink a diktatúra korszakából. Gaál Gábor sorsa és utóélete című munkájában, de a kutató számára – úgy tűnik – továbbra sem sikerül kiegyensúlyozott, nem elfogult képet nyújtania a szerkesztőről.

Tóth Sándor munkái kapcsán meg kell említeni a közte és Cs. Gyimesi Éva között kibontakozó polémiát, amely a Korunk hasábjain volt olvasható 1991-ben. A Korunk, harmadik folyamában, többször is helyet biztosít az önrevízióknak, szembe próbál nézni egykori szerkesztői örökségével és a nevéhez hozzátapadt baloldalisággal. Ebbe a koncepcióba helyezkedik több Gaál Gábort és a régi Korunkat érintő írás is. Cs. Gyimesi Éva és Tóth Sándor pengeváltása elsősorban irodalomközpontú (Gaált irodalompolitikusnak nevezi a szerző: „Mert véleményem szerint nem volt esztéta, sem irodalomtörténész, sem irodalomkritikus. Irodalompolitikus volt”¹²). Azt a Gaál-vezette „irodalmi gyomirtásnak vélt lelkes közmunkát”¹³ illeti kritikával, amely a magyar irodalmat olvassa pártos szellemenben újra, és – mint Cs. Gyimesi írja – mintegy két évtizedre hamis sémákba fagyasztotta a felnövekvő ifjúság irodalmi hagyománytudatát olyan frazeológia használatával, mint a „szent-istváni gondolat imperializmusa”, a Móricz-féle „ka-

¹⁰ Pomogáts *i.m.* 279.

¹¹ Tóth Sándor, *G.G.: tanulmány Gaál Gáborról, a Korunk szerkesztőjéről*. Kriterion. Bukarest, 1971.

¹² Cs. Gyimesi Éva, *Gaál Gábor újraolvasásához*. In: *Korunk* 1991. 3. 312.

¹³ *I.m.* 314.

pitalista házasság”, Petőfi „nemesi pesszimizmusa”. Cs. Gyimesi szerint „Gaál Gábor szelleme nyomta rá bélyegét” négy évtized irodalmi nyomorúságára, hogy ez a szellem „a köztudatból kiszorított valódi értékeket, polgári, helikonista írók műveit”¹⁴. Tóth Sándor viszont úgy véli, hogy „már 1946-tól Gaál Gábor szellemének a köztudatból (személyének a közéletből) való kiszorítása volt napirenden, és ez 1950-re be is fejeződött. Ettől kezdve pedig tizennégy esztendőn át (1964-ig) a sztálinista (zsdanovista) irodalompolitikának, a romániai magyar irodalom „frontszakaszán” Gaál Gábor volt az első számú ellensége (és nem a Helikon)”¹⁵.

A G.G.-vita a márciusi baloldaliság számmal indul, és a decemberi számban zárul le, illetve vet véget neki a szerkesztőség önálló véleményalkotásra sarkallva az olvasót¹⁶.

Gaál Gábornak a romániai magyar irodalomban elfoglalt vezető kanonizátori szerepét vizsgálja 2001-ben megjelent munkájában Tapodi Zsuzsa is. Tapodi szintén irodalompolitikusként nevezi Gaált, aki a honi magyar irodalomban hosszú ideig a vezető kanonizátor szerepét töltötte be, s „munkássága az erdélyi magyar irodalomértési hagyomány ma is élő örökségeként napjainkig rányomja bélyegét irodalomhoz való viszonyunkra. A ma oktató irodalomtanárok zöme abban a korszakban tanult, amikor ez az életmű a »nagy klasszikus« szerepét töltötte be, olyan szemléletet kellett elsajátítania – a diktatúra idején kötelező módon továbbadnia”¹⁷. Megállapítja, hogy „a Gaál Gábor által alkalmazott normarendszer a politikai, ideológiai értékeket állította a hierarchia csúcsára, ennek rendelte alá az összes többi értéket. Kritikusként és teoretikusként egy előre megkonstruált elvrendszert kért számon a műveken. Az elkötelezettség elvárása sematizált cselekményvezetést és emberábrázolást eredményezett, minden egyénit elhajlásnak minősített”¹⁸.

A szerkesztő Gaál Gáborhoz és a róla szóló irodalomhoz visszakanyarodva említést kell tenni Balogh Edgár tanulmányairól, illetve a Korunk 50. születésnapjára született tanulmányokról is, amelyek, mint Botka Ferenc vonatkozó írásában megállapítja: „számos új adattal árnyalták Gaál Gábor szerkesztői mun-

---

¹⁴ *Uo.*

¹⁵ Tóth Sándor, *Pótlás a Gaál-ügyhöz*. In: Korunk 1991. 12. 1537.

¹⁶ A vitát Kántor Lajos a következő szerkesztői megjegyzéssel zárja le: „Tóth Sándor szíves figyelmébe ajánlom az 1946 és 1948 közötti romániai magyar sajtót, a Világosságot csak úgy, mint az Utunk indulását (azt például, hogy a már kijelölt Szentimrei helyett került az irodalmi lap élére GG).Vagyis nyilván valótlan T. S. állítása, hogy »már 1946-tól Gaál Gábor szellemének a köztudatból (személyének a közéletből) való kiszorítása volt napirenden«. Egyéb érveit ítélje meg az olvasó. Tóth Sándor és Cs. Gyimesi Éva GG. polémiáját ezzel lezártnak tekintjük, anélkül persze, hogy a vitatott kérdéseket véglegesen tisztázottnak vélnénk”.

¹⁷ Tapodi Zsuzsa, *Irodalom a politika szolgálatában. Gaál Gábor munkássága pályája utolsó szakaszában (1946–1854)*. Nemzetközi Hungarológiai Központ. Bp., 2001. 1.

¹⁸ *I.m.* 134.

káját¹⁹, ugyanakkor az eddigieknél nagyobb mértékben irányították rá a figyelmet az alapító-szerkesztő, Dienes László személyiségére s a Korunk induló évfolyamaira”²⁰. A publikációk másik része főleg a folyóirat ún. „népfronti” szakaszával foglalkozott, rávilágítva a lap művészet-filozófiai vonatkozásaira, és azokra a kapcsolatokra, amelyek a magyarországi irodalomhoz fűzték”²¹. Balog Edgár Gaál Gábor szerkesztői feladatvállalása pozitív hozadéknak tartja elsősorban a valószínűségirodalom térnyerését szemben a „műteremirodalommal”, a „hazai szerep, a romániaiság megfogalmazását,” a középosztály, a parasztság, a nemzetiség társadalmi elemzésének előmozdulását” a lap hasábjain.

1976. május. 20–21-én az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Petőfi Irodalmi Múzeum szervezésében emlékülést is szerveztek a régi Korunkról, ahol a résztvevők – szintén a kor elvárásainak szellemében – elsősorban kérdéseket fogalmaztak meg a Korunk szerepéről, korszakolásának problémáiról, irodalomtudományi jelentőségéről.

Pomogáts Béla erdélyi magyar irodalomtörténete első kötetében Gaál Gábor tevékenységét méltatva a szerkesztő érdemei között említi azt a tényt, hogy táborba szervezte az erdélyi magyar baloldali írókat és gondolkodókat Balogh Edgárt, Brassai Viktort, Józsa Bélát, Becsky Andort, Csehi Gyulát, Gáll Ernőt, Jordáky Lajost, Kahána Mózeszt, Kovács Katona Jenőt, Méliusz Józsefet, Nagy Istvánt, Szilágyi Andrást, Salamon Ernőt. Munkája a szétszóródott magyar baloldali értelmiség nagy részére kiterjedt, az erdélyi munkatársak mellett közölte Bölöni György, Fábry Zoltán, Haraszi Sándor, Károlyi Mihály, Kemény Gábor, Lukács György, Moholy-Nagy László, Molnár (Jeszenszky) Erik és Révai József írásait. Figyel a román irodalom alakulására, íróira: Tudor Arghezi, Emil Isac, Lucian Blaga, Liviu Rebreanu, Mihail Sadoveanu, Alexandru Sahia, Geo Bogza. A progresszív szellemű világirodalomnak is helyet adott: Bertolt Brecht, Ernst Toller, Stefan Heym, Romain Roland, Karol Čapek, Jaroslav Hašek, Panait Istrati műveinek és kiemelten a szovjet irodalomnak: Gorkij, Majakovszkij, Gladkov, Solohov írásainak. Az érdemek közt említi azt is, hogy szinte emberfeletti munkával teremtette elő a megjelenés költségeit (előállításának és terjesztésének

---

¹⁹ Dávid Gyula, „... Kötelességek halmazából áll számomra a világ.” Gaál Gábor leveleinek olvasása közben. Utunk 1976. 7. 4. – Ruffy Péter, Az esték Gaál Gáborára. Magyar Nemzet 1976. 93. sz. 11. – Szász János, Nem privatizálni, nem néplelkedni – dolgozni. A Hét 1976. 8.4.

²⁰ Kovács János, Az alapító-szerkesztő Dienes László. Jegyzetek a Korunk első évfolyamairól. A Hét 1976/6. sz. 6–7., 7. sz. 6. – Uő: A beharangozástól a fogadtatásig. Adalékok a Korunk megjelenésének történetéhez. Igaz Szó 1976. 2. sz. 124–131. – Dienes László levelei Fábry Zoltánhoz. Bev. Csanda Sándor. Irodalmi Szemle 1976. 1. sz. 60–70. 3. 259–270.

²¹ Rác Gyöző, Az avantgarde művészetfilozófiai problémái a népfronti Korunkban. A Hét 1976. 3. 1, 5., 1976. 4. 4., 1976. 5. 4.

költségeit baráti társaságok támogatták országszerte, de Magyarországon, Csehszlovákiában és Jugoszláviában is), a betiltás állandó fenyegetését is ő háította el.

Pomogáts úgy véli: „a minden körülmények között képviselt józanság eme erénye okozta Gaál Gábor időnkénti súlyos kritikai tévedéseit: a ráció biztonsága ugyanis nála doktrinér szigorral párosult. Ez okozta, hogy értetlenül, sőt ellenségesen állt szemben az erdélyi magyar irodalom osztályelvektől elzárkózó törekvéseivel, az Erdélyi Helikon mozgalmával és íróival, s általában nem vette kellően figyelembe a korabeli magyar irodalom és művelődés valós értékeit”²².

Gaál a bécsi döntés és a Korunk megszűnte után óraadásból tartotta fenn magát, sajtó alá rendezte írásait a kolozsvári Lepage könyvkereskedés segítségével, Szeremlei László álnéven vagy névtelenül könyvszerkesztőként is tevékenykedett. A II. világháború 1942 nyaratól újra katonai szolgálatra kényszerítette, mint tartalékos főhadnagy 1944 őszén csapattestével Nyugatra sodródott, s a hadifogságból csak 1945 késő őszén került vissza Kolozsvárra. 1946 februárjától Bolyai Tudományegyetem filozófiai tanszékén tanított. 1946-tól az Utunk főszerkesztője, a Romániai Magyar Írószövetség elnöke. 1952 nyarán bekövetkezett szívinfarktusa kétévi munkaképtelenséggel járó betegség után halálát okozta.

Amint láttuk, Dienes László és Gaál Gábor 1926 februárja és 1940 szeptembere között, nem azonos nyomvonalat követve bár, de mindenképpen meghatározó fórumot hoztak létre az adott korszakban. A baloldal kimagasló szellemi műhelyeként számon tartott folyóirat nagy népszerűségnek örvendett, fénykorában ezer-ezerkétszáz példányban jelent meg, amely jelentős publicitásnak számított akkoriban. Az általuk képviselt szerkesztési modellek azóta is például szolgálnak a mindenkori Korunk-szerkesztők számára, és hatásuk vitathatatlanul rányomja bélyegét a következő Korunk-korszakokra. Az 1957-ben induló második és az 1990-ben rajtoló harmadik folyam szerkesztői egyaránt az általuk képviselt hagyományokhoz nyúltak vissza szerkesztési koncepcióik kidolgozásakor.

A második Korunk

A Gáll Ernő nevével fémjelzett második folyam programjának kidolgozásakor vállaltan a Gaál Gábor-i örökségre épített a lapkészítés. Gáll Ernő *Számvetés* című munkájában így fogalmaz: „a tovább folytatandó tradíció tekintetében – mint már említettem – a Gaál Gábor-féle Korunkat vallottuk magunkénak. A Dienes László nevéhez fűződő örökséget nemigen vállaltuk, sőt volt idő, amikor elhatároltuk magunkat tőle. Csak sokkal később, az alapító szerkesztő születésének századik évfordulóján (1989) nyílt alkalmam nyilvánosan kifejezni a részemről is lassan beérett felismerést, hogy hagyatékával sokáig mostohán bántunk”²³.

---

²² Pomogáts *i.m.* 285.

²³ Gáll *i.m.* 35.

A Korunk 1957-es újraindulását a szovjet blokkhoz tartozó országokban bekövetkező politikai nyitás tette lehetővé. Az első lapszám – a hatalom, mint alább kiderül, korántsem véletlen sürgetésére – 17 évvel a Korunk betiltása után, 1957. február 21-én lát napvilágot. A hagyományos fejléc, a narancssárga borító a régi Korunkat idézte meg az olvasók számára, mintha onnan folytatódna a lapfolyam, ahol 1940. őszén abbamaradt. Az alakuló szerkesztőség számára érthetetlen volt, miért vált hirtelen sürgőssé a lap megjelenítése – azt kérték ugyanis a munkatársaktól, hogy már '57 januárjában lásson napvilágot a folyóirat. Később vették neszt, hogy a hazai piacra szánt 3000 példánynál jóval többet nyomtak az első Korunkból: a többletet Magyarországra szállították, ahol éppen tetőzött az írók sztrájkja, s a lap így sztrájktrőrként jelent meg a standokon, arról nem is beszélve, hogy mindezek után a szerzők és szerkesztők megítélése milyen színben tűnt fel az ottani kollégák szemében. Ekkor vált nyilvánvalóvá a szerkesztőség számára, hogy mennyire alárendelt és kiszolgáltatott a hatalomnak, amely a továbbiakban sem késlekedett meghatározó módon belefolyni a szerkesztőségi munkába és behálózni a megjelenő tartalmat.

A lap tehát vállaltan Gaál Gábor szellemi örökségét kívánta folytatni, amint az Balogh Edgár is leszögezi programadó, *Az új humanizmus őrhelyén* című beköszöntőjében: „Eszmei magatartásunkban a szocialista humanizmusban hűség tanítványai akarunk lenni Gaál Gábornak, folyóiratunk régi szerkesztőjének”²⁴.

A szerkesztőbizottság többsége a Gaál Gábor-féle Korunk munkatársaiból, a folyóirathoz közel állók köréből került ki. Mint Gáll Ernő írja, a „régí gardát képviselte”²⁵: köztük volt Balogh Edgár, Bányai László, Cheresteşiu Victor, Csehi Gyula, Demeter János, Gáll Ernő, Kohn Hillel, Méliusz József, Nagy István, Kacsó Sándor, Szentimrei Jenő, Kovács György, Péterfi István, Szabédi László és Tompa István.

Gáll szerint ez inkább csak „valaminő eszmei-politikai cégér volt. [...] Egyesek azonban (Bányai, Csehi, Kohn, Méliusz, Nagy és Szabédi) különböző szakaszokban és eltérő mértékben – tanácsaikkal és bírálataikkal – a szerkesztés menetébe több-kevesebb hatékonysággal beleszóltak”²⁶. A visszaemlékezésből kiderül, az első számoknál alkalmazotti státusban lévő szerkesztő volt: Benkő Samu, Erdélyi László, Gaál Gáborné, Lázár József, László Béla, Marosi Péter, Tóth Sándor volt. A szerkesztőségi munkába később kapcsolódott be Aszódy János, Kántor Lajos, Herédi Gusztáv és Jánosházy György, majd az évek

²⁴ Balogh Edgár, *Az új humanizmus őrhelyén*. In: Korunk 1957/1. Újraközölve: *Program és hivatás*. Magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye. Bp. 1977. 499–506.

²⁵ Gáll Ernő *i.m.* 40.

²⁶ Uo.

folyamán: Weiszmann Endre, Gáll János, Szabó Sándor, Veress Zoltán, Ritoók János, Szilágyi Júlia, Farkas László, Szabó Ilona, Bustya Endre.

Az új folyam – bár a társadalmi valóságot közvetlenebbül tükröző szociológiai, politikai közlései nem léphették át az adott korlátokat – egyéb elméleti, áttételesebben reflektáló írásai segítségével úrt töltött be, új színfoltot jelentett a korabeli erdélyi magyar szellemi életben. A Gaál Gábor-i hagyományok jegyében a folyóirat igen széles tematikai skálát fog át, amelybe a szerkesztőség be kívánja tagolni a honi magyar nemzeti és nemzetiségi problémákat, elméleti igényű írásokban hírt kíván adni az egyetemes kultúra és tudomány legújabb megjelenéseiről, vállaltan híd szerepet kíván betölteni az együtt élő kultúrák között, ugyanakkor egyes kritikai írásival és nemzeti hagyományébresztő tanulmányaival a szerkesztőségnek sikerül eseményszámba-menővé tennie főként az első kilenc lapszám megjelenését. Az 1956-os magyarországi forradalom leverését követően ugyanis egyre növekedett a cenzúra nyomása, és a lap „őszre már hozzászürkült a mezőnyhöz. Az indulás becsvágyó törekvései hosszú időre háttérbe szorultak, és a lap szerepe a pusztá keretek megőrzésén túl a nagyvilág szellemi életének eléggé megszürt bemutatására korlátozódott”²⁷.

Az új folyam szerkesztői – mint fentebb szó volt róla – az „új humanizmus” lehetőségeiben reménykedtek, abban, hogy az elindult reformok a magyarországi események ellenére is folytatódnak majd. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerint „a munkatársak két – egymással vitázó, egymást keresztező – megközelítéssel próbálkoztak: az egyik irányzat a szocializmus »liberalizálódását« várta, gazdasági, szociológiai és politológiai írásaival igyekezvén kritikai kételyt támasztani a pártvonal bürokratizmusával szemben, a másik »népi demokrata« hagyományok feltámasztásával próbálta a magyar nyelvápolás, folklór, történelmi tudat és kisebbségvédelem szellemi energiáit mozgósítani. A pártellenőrzés azonban mindkét irányzatot a cenzúra eszközeivel és a lapra erőszakolt kötelező anyagával korlátozta, végül a homogenizáló nacionalista diktatúra terrorjával letörte”²⁸.

Az 1963-as és 1964-es évfolyamoktól kezdődően kissé fellazulnak ezek a szigorúan ellenőrzött keretek, megjelenik néhány súlypontos összeállítás színházról, orvostudományról, világirodalomról, helyt kap a hasábokon a szociológia akkor divatos témájának tárgyalása. A '60-as évek második felétől a szerkesztőség egyre nagyobb hangsúlyt fektet a súlypontos szerkesztésre, a Korunknak sikerül igen átfogóan bemutatnia a kibernetika (1965), a helytörténet (1969), a strukturalizmus, történelemkutatásunk (1970), a szocialista nemzetiség fogalma, irodalomtörténetünk (1971), a zene és anyanyelv (1972), a Kalotaszeg, a Madách-kérdés, a jogtudomány és joggyakorlat (1973), képzőművészetünk, a mai filozófia

---

²⁷ *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1994. 118.

²⁸ *Uo.*

(1974), Ady (1977), a színházművészet (1978 és 1980), Móricz Zsigmond, a szociológia és szociográfia (1979), József Attila (1980) legaktuálisabb kérdéseit.

E súlypontos szerkesztés a korszerű tudományos és kulturális irányzatok legfrissebb szövegeivel ismertette meg az olvasót, a külföldi – U Tant, Claude Lévy-Strauss, Michel Foucault, Sir Bernard Lowell, Herman Kahn –, és a román és honi magyar tudományos-, kulturális- és közélet legnevesebb képviselői kaptak helyet a lap hasábjain. Mint Pomogáts megjegyzi, a tematikus számok „egyik értelme éppen abban volt, hogy összefogták és megszervezték az addig szétszórtan munkálkodó erdélyi magyar történetírást, filozófiát, szociológiát és pedagógiát, nehéz helyzetben, a magyar kultúrát szüntelenül támadó bukaresti kormánypolitika nyomása alatt. A tudományszervező szerep mellett elsőrendűen fontos a tájékoztatás is, amelyet a Korunk gazdag anyaga nyújtott: Románia közel kétmilliós magyar kisebbségét elsősorban ezek a tematikus számok – már-már »tanulmánykötetek« – vértették fel a modern tudományosság eredményeivel”²⁹.

A második folyam kapcsán sem vonatkoztathatunk el a szerkesztőség hozzáállásától a körülmények meghatározta erdélyiséghez, amely a román-magyar együttéléshez kapcsolódó, nyilván a kor meghatározó stílusában és korlátai közt megírt anyagokban kap teret, de nyilván – és persze ennek tulajdonítunk nagyobb jelentőséget – a szülőföldhöz, kisebbségi közösségünk magyarságához, erdélyi örökségünkhöz kapcsolódó cikkek lehetőség szerinti közlésétől sem. Ismét hangsúlyt kap az ötvenes években elhallgatott, de korábban a lapban is nagy szereppel bíró szociográfia újjáélesztésének igénye, a történelmi múlt vizsgálata, például Jordáky Lajos, Jakó Zsigmond, Egyed Ákos, Demény Lajos, Imreh István, Benkő Samu cikkeiben, régi erdélyi emlékiratok – Bölöni Farkas Sándor, Borsos Tamás, Rettégi György, Vass Pál munkáinak – felkutatása, megismertetése a közönséggel. Ide tartozik a hagyományok és az abból táplálkozó kulturális értékek tárgykörébe tartozó írások közlése is, a Korunk-számokban Tamási Áron székely mitológiája, Szentimrei Jenő kalotaszegi színháza, Salamon Ernő erdei munkásfolklorja, Gellért Sándor balladás költészete, a Szervátiuszok népi ihletésű fafaragása, Bandi Dezső iparművészete egyaránt teret kap³⁰. 1973 novemberében *Táj és világ* gondját címmel lapszámot szentel a szerkesztőség Kós Károlynak és a Kalotaszegnek, amely rekordnak számító 6000-es példányszámban kel el 1973-ban³¹.

Az új folyam szerkesztői reménykedtek abban, hogy az elindult reformok a magyarországi események ellenére is folytatódnak majd. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerint „a munkatársak két – egymással vitázó, egymást keresz-

²⁹ Pomogáts Béla, *A második Korunk*. In: *Erdélyi tetőn*. Pallas-Akadémia. Csíkszereda, 2004. 221.

³⁰ Vö. *i.m.* 224

³¹ Vö. Kántor Lajos, *A Korunk kapui*. Komp-Press, Kolozsvár – Kalligram. Pozsony, 2011. 23.

tező – megközelítéssel próbálkoztak: az egyik irányzat a szocializmus »liberalizálódását« várta, gazdasági, szociológiai és politológiai írásaival igyekezvén kritikai kételyt támasztani a pártvonal bürokratizmusával szemben, a másik »népi demokrata« hagyományok feltámasztásával próbálta a magyar nyelvápolás, folklór, történelmi tudat és kisebbségvédelem szellemi energiáit mozgósítani. A pártellenőrzés azonban mindkét irányzatot a cenzúra eszközeivel és a lapra erőszakolt kötelező anyagával korlátozta, végül a homogenizáló nacionalista diktatúra terrorjával letörte³².

Amellett, hogy a korabeli lehetőségekhez mérten igyekezett a lappal széleskörű tájékoztató funkciót ellátni a szerkesztőség, a hetvenes évektől kezdődően a lap köré szerveződő állandósult rendezvényekkel és kiadványokkal a romániai magyarság kulturális, ismeretterjesztő, tudatformáló és nemzetiségi önismeretének elmélyítését és fenntartását szolgáló, és ebben vezető szerepet ellátó intézményévé vált. Szerepe ebben társadalmi jelentőségű – különböző rendezvényei révén az egyes tudományágak olyan képviselőit vonta be szerzői táborába, akik egyébként nem rendelkezvén kellő írói vénával gondolataik papírra vetésére, nem jelentkezhetek volna a folyóirat hasábjain. A szerkesztőség szoros kapcsolatot tartott fenn a külső munkatársakkal, kerekasztal-beszélgetéseket szervezett, 1968-tól kezdődően főként egyetemisták részvételével társadalomnéprajzi és szociográfiai szemináriumokat tartott – ez volt a csiki, szilágysági és hóstáti társadalomrajzi felmérések és az eredmények elemzésével foglalkozó Főiskolás Korunk-barátok Vitaköre – amelyeknek anyagai, lecsapódásai helyt kaptak a lapban.

A lap évfolyamait az 1973 óta megjelenő Korunk Évkönyvek egészítették ki – az első évkönyv Ritoók János bevezetőjével 1973-ban jelent meg, és 24 szakember megszólaltatásával a romániai tudományosságról nyújtott körképet. Az évkönyv-sorozatból kiemelkedő szerepet tulajdoníthatunk a Veress Zoltán szerkesztésében megjelent 1974-es kiadványnak is, amely a romániai magyar sajtót kísérli meg bemutatni, majd az *Egy alkotó műhely félévszázados történetéhez* című, magát a Korunkat bemutató 1976-osnak, Szilágyi Júlia szerkesztésében. 1979-ben a *Romániai magyar népismeret* című évkönyv Herédi Gusztáv szerkesztésében Orbán Balázs születésének 150. évfordulója alkalmából állít emléket a Székelyföld nagy szülöttjének, az 1980-as *Ember, város, környezet* ismét Veress Zoltán szerkesztésében jelenik meg. Az 1981-es évkönyvben – szerkesztette Ritoók János – ismét saját múltjára tekint vissza a lap, ezúttal új folyamának addigi történetére. További évkönyvek 1988-ig: *Metamorfozis Transylvaniae* – szerkesztette Herédi Gusztáv (1982); *Ismeretlen ismerősünk: az ember* – szerkesztette Veress Zoltán (kettős szám, 1983–84); *Évgyűrűk: Egyén, család, társadalom* – szerkesztette Szilágyi Júlia (kettős szám, 1986–87); *Gyógyító természet* – szerkesztette Aniszi Kálmán (1988).

A Korunk a '70-es és '80-as években jelentős tudománynépszerűsítő szerepet töltött be az erdélyi magyar társadalomban, és ebben kiemelkedő szerepet tulajdoníthatunk az évkönyvek szerkesztői névsorában is többször feltűnő Veress Zoltánnak. Ő indította el 1982-ben a *Korunk Füzetek* című sorozatot, amelyben '82–83-ban három cikkgyűjtemény jelent meg. Az elsőt, az 1982-es *Korszerű gyógynövényhasználat* címűt Rácz Gábor vezette be, az 1983-as első füzet Dezső Ervin bevezetőjével *Elektronika – múlt és jövő* címmel, az ezévi második Spielmann József bevezetőjével *Orvoslás a XX. század végén* címmel látott napvilágot. A következő évben új számozással új sorozat kezdődik, ennek egyetlen száma jelenik meg Veress Zoltán szerkesztésében, *Nevek térben és időben* címmel – a kiadvány bevezetőjét Murádin László írta. Bár a Korunk 1984/6-os számában négy újabb Korunk Füzet megjelenését harangozza be a szerkesztőség, közülük végül csak a *Serdülés és egészség* című került nyomdába, de már ez sem jelenhetett meg a folyóirat kiadói jogának megszűnése miatt.

Művészeti, művelődési és kultúramegőrzési fórum-szerepet töltött be az idővel szinte külön intézménnyé vált, 1973-ban megnyílt Korunk Galéria, amely a folyóirat szerkesztőségi helyiségeiben kapott helyet. Az intézmény a romániai magyar képzőművészek munkáinak adott helyet, időszakos tárlatain a honi magyar festészet, grafika, szobrászat, fotó- és iparművészet legjobb alkotásait vonultatta fel. Az első időkben elsősorban a lap képzőművész-munkatársai jelentek a tárlatokon, de később a Galéria – ebben a munkában kiemelkedő szerepet tulajdoníthatunk Kántor Lajosnak – jó érzékkel mutatta be a fiatal tehetséges pályakezdőket és az erdélyi képzőművészetnek a hivatalos kiállítótermek által mellőzött nagyjait, megtörve ezzel e kiállítóhelyek protokolláris monopóliumát. A szombat déli megnyitók eseményszámba mentek Kolozsváron: a kiállító hazai és Erdélyből elszármazott művészeket szerkesztők, írók, kritikusok mutatták be, emellett előadóművészek műsorai színesítették a programot. Leggyakrabban a Kolozsvári Állami Magyar Színház és a helyi Filharmónia tagjai, és a zeneakadémia tanárai és diákjai léptek fel – Boér Ferenc vers- és próza-összeállítást adott elő, Banner Zoltán önálló előadóműsorokat.

A kiállítók névsorában szerepelt: Fülöp Antal Andor, Balázs Imre, Balázs Péter, Barcsay Jenő, Bartha László, Buday György, Deák Ferenc, Dési Huber István, Gy. Szabó Béla, Incze János, Kós Károly, Nagy Albert, Nagy Imre, Szervátiusz Jenő, Mohy Sándor.

Tematikus és gyűjteményes kiállításokat is tartottak, amelyeket a hozzájuk szervesen kapcsolódó irodalmi és zenei kísérettel nyitottak meg. Köztük említhetjük a következő címeket: *Ady Endre emlékére* (1977); *A Forrás költői és grafikusai* (1978); *Grafikusok a szülőföldről* (1978); *Nagybányaiak Kolozsvárt* (1979); *Bartók Béla emlékére* (1981); *Vázlat – Jelzések* (1981); *Napsugár* (1982); *Színház – Fotó – Grafika* (1982); *Arany János – Kodály Zoltán* (1982); *Madách Imre* (ez volt a Galéria 200. kiállítása, 1983. június 4-én nyílt meg); *Építészeti tervek a holnap Kolozsvárához* (1983); *Három kalotaszegi festő* (1983); *Homoródi tájak*

(1984); *Kolozsvár terei* (1984); *Kalevala* (1985); *Bánffyhungyadi alkotók* (1985)³³. A Korunk Galériában mutatták be Cseh Gusztáv *Hatvan fõember* (1981) és *Jeles házak* (1984) című rézkarcait. Az intézmény népi alkotók – fazekasok, parasztfestők, szövõasszonyok, fafaragók, fémdomborítók – számára is bemutatkozási lehetőséget biztosított.

Paulovics László festészeti kiállításától kezdõdõen, 1974 januárjától a tárlatokra nyomtatott katalógus készült írók, mûvészettörténészek szövegével. A Korunk Galéria három mûvészi kiállítású füzettel szerepelt a Korunk-kiadványok sorában. A katalógusokat nem sokkal késõbb betiltották, akárcsak a megnyitók irodalmi majd zenei mûsorait. A sorozatos akadályoztatások 1986 nyarán – éppen a jubileumi 250. kiállítás elõtt – a Galéria bezárásához vezettek. A tárlatok 1990. április 12-én indultak újra „kortárs festõk munkáinak bemutatásával, jeles elõadó-mûvészek (Boér Ferenc, Bíró József, Kriza Ágnes) fellépésével”³⁴.

A Korunk köré szervezõdõ intézmények sorában a hiányzó romániai magyar akadémia mintegy pótlásaként szervezõdött a Korunk-délelõttök rendezvény-sorozata. Ez az Erdélyi magyar szótörténeti tár elsõ kötetének megjelenése (1975) után indult útjára – a teljesítmény kritikai méltatására ugyanis a szerkesztõség meghívta az erdélyi magyar kultúra alkotó munkásait, túlnyomórészt a lap munkatársait. A rendezvény sikere nyomán értõ közönség részvételével újabb délelõttõket szerveztek, amelyekben szellemi életünk egy-egy aktuális teljesítménye, egy-egy jelentõsebb új mû megtárgyalása kapcsán az idõszerû elvi kérdések is terítékre kerültek. Az egyre szûkülõ lehetőségek közt az egyetemi-akadémiai feladatok átvállalásával a hetvenes-nyolcvanas években a Korunk-délelõttök az erdélyi magyar tudományosság ünnepi alkalmi lettek 1983-ig – a rendezvények megszervezésében Veress Zoltán vállalt fõszerepet. Ugyanebben az idõszakban kétszer osztották ki a Bolyai-díjat, melynek jelképét, egy Törõs Gábor készítette kisplasztikát, 1982-ben Egyed Ákos történész és Weszely Tibor matematikus, 1983-ban Szabó T. Attila nyelvtudós és Gábos Zoltán fizikus egy-egy mûve kapta. 1984 után a diktatúra fokozódó szorításában a Korunk többé nem láthatta el korábban vállalt hiánypótló feladatait az erdélyi magyar kulturális, mûvelõdési és tudományos életben. Mint láttuk, a nyolcvanas évek közepén a lap köré szervezõdõ intézményeket-rendezvényeket sorra beszüntették, így a lap munkatársai csak a folyóirat belsõ szerkesztõi munkáit láthatták el, azt is szigorúan ellenõrzött korlátok között. A lap ugyanis nem közölhetett többé az erdélyi magyarság önismeretéhez kapcsolódó anyagokat, ha állások üresedtek, azokat betöltetlenül hagyták, az úgynevezett „kötelezõ anyagok” közlésének számát megnövelték, ugyanakkor az egyes számok a fokozott cenzúra miatt csak nagy késésekkel jelenhettek meg. Gáll Ernõt idõ elõtt nyugdíjazták, a kinevezett új fõszerkesztõ,

---

³³ Vö. *I.m.* 122.

³⁴ *I.m.* 123.

Rácz Győző vezetése idején a lap szellemisége leépült, a folyóirat tetszhalottként működött.

A Korunk harmadik folyama

Bizonyára az időbeli közelség az oka, hogy a Korunk 1989 decemberétől induló harmadik folyamát – tudomásom szerint – szinte nem is vették még tudományos-sajtótörténeti szempontból vizsgálat alá. Az időszak átfogó összefoglalóját Pomogáts Béla munkáiban olvashatjuk – ezekben az írásokban megkísérel összefoglalást adni a lap eme korszakának céljairól, szellemi törekvéseiről, a szerkesztőség munkájáról és a munkatársak névsoráról. A harmadik folyamról, annak szerkesztéséről és főként a folyóirat belső életéről szilánkosan, töredezetten kaphatunk információkat a Korunk önvizsgáló lapszámából³⁵, amelyben a második folyam szerkesztői mellett a '90-es évek munkatársai is megszólalnak. Kántor Lajos több írásában felbukkan a vizsgált időszak szubjektív történetének egy-egy szelete, legyen az publicisztika vagy fülszöveg a Korunkban, kötetekben, folyóiratokban megjelent tanulmány vagy napilapos cikk. Cseke Péternél is találkozunk szubjektív Korunk-történettel, igen érdekes az 1997-es, *A modellértékű lapszerkesztés gondja és felelőssége* című írása, amely tulajdonképpen azon válaszok összegzése, amelyek a Korunk belső ankétjára születtek³⁶. Az ankét azt kívánta vizsgálni: „a szerkesztők szerint milyen távlati stratégiái vannak a lapnak, lehet-e annyira modellértékű a Korunk harmadik folyamának szerkesztése, hogy a továbbra is csak »átmenetinek«, ingatagnak mutakozó »sajátos romániai demokrácia« feltételei közepette válaszolni tudjunk a romániai magyarság létp problémáira s egyszersmind az ezredvég és a küszöbön álló millenniumkezdet kihívásaira”³⁷. Emellett nemrég megjelent kötetemben magam is foglalkoztam a harmadik folyamammal, annak első tíz évével: a közéletiként definiált közlések szemszögéből vizsgáltam a rendszerváltás éveinek a Korunkját³⁸. A lapnak az erdélyi magyar sajtó/média, egyház, kisebbségek, együttélés, (erdélyi magyar) egyetem, erdélyi magyarságtudat témakörökhöz kapcsolható számainak, írásainak többé-kevésbé alapos vizsgálatával olyan összefüggésekre reméltem rávilágítani, amelyek meghatározták az adott időszakot, s amelyek ismeretében a mai Korunk másként olvasható.

---

³⁵ Korunk 2007. 2.

³⁶ Cseke Péter, *A modellértékű lapszerkesztés gondja és felelőssége*. In: *Metaforától az élet felé*. Kriterion. Kolozsvár, 1997. 207–218.

³⁷ *I.m.* 207.

³⁸ Vö. Botházi Mária, *Átmenetek. A harmadik Korunk rendszerváltó tíz éve*. Korunk – Komp-Press Kiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár, 2015.

A Kántor Lajos főszerkesztőségével indult harmadik folyam a Dienes-modellhez nyúl vissza, mindez a programadó cikkből is kiviláglik³⁹. A Kántor által jegyzett szöveg a két Korunk-folyam jellemzőinek vázlatos bemutatása után mindkét időszakból kiemeli mindazt, ami 1990 elején érvényes lehet, egyértelműen kifejezve a Dienes-modell hagyományainak vállalását és továbbélését. Kiemelt helyet kap benne a folyóirat dialógusképességének fel- vagy újraélesztése, mint egyik legfontosabb célkitűzés és feladat, és hangsúlyossá válik az, hogy csak a különböző (tudomány)területek legjobb képviselőinek állandó párbeszéde, építő vitája révén válhat a lap a kor kihívásainak megfelelő, a provincialitást levetkőző, újszerű és eredeti kiadvánnyá. „Az újrainduló párbeszédben mindazokra számítottunk, akik a gondolat rangját, az erkölcs tisztaságát őrizték, őrizni igyekeztek, illetve akik képesnek bizonyulnak a megújulásra. Anélkül, hogy az ifjúság (poszt-)avantgárd (vagy bármilyen más minősítésű) lapja kívánnánk lenni, különösen számítottunk a fiatalokra. Esszé- és tanulmányírókra a filozófia, szociológia, politológia, etika, esztétika, a gazdaságtudományok, a történelem, a néprajz területén, a tudományok határterületein. És várjuk íróinkat, művészeinket, akik közül jó néhányan a nehéz, mondhatni reménytelen években is mellettünk álltak. Várjuk, a dialógus szellemében, román barátainkat és az újakat, akik a »felsőbb (cenzurális) parancsra« nem lehettek jelen az utóbbi időben a Korunk hasábjain, mert nem voltak ennek az országnak a polgárai. A húszas-harmincas és a hetvenes évek Korunkjának pozitív példáját ebben a tekintetben kötelezőnek, életbevágóan fontosnak tudjuk. A magunk évtizedek alatt felgyűlt, rendszerezetten kimondani csak ritkán sikerült tapasztalatait, energiahordozó keserűségeit, közkinccsé tehető felismeréseit szeretnénk ötvözni azzal a tudásanyaggal, írói élményvilággal, amelyet a világ távolabbi pontjain élő (potenciális) Korunk-munkatársak hozhatnak be a lapba. Nem egy halovány utódfolyóiratot szeretnénk szerkeszteni, hanem 1990-es világszinten: Korunkat⁴⁰.”

Az új Korunk első éveit a szellemi útkeresés jellemzi, annak feltérképezése, miként reagálhat hatékonyan a nagy múltú lap a kor kihívásaira, milyen stratégiát követhet annak érdekében, hogy hitelesen meg- és fennmaradjon a zaklatott tranzit-időszakban. Ellentétben például a Helikonná vált Utunkkal vagy a Látóvá lett Igaz Szóval, a Korunknál fel sem merült a névváltoztatás gondolata. Kántor Lajos szerint⁴¹ a Korunk története összehasonlíthatatlan az előbbiekkal, hiszen amellet, hogy hatalmas értéket halmozott fel több évtizedes történetében, a honi magyar szellemi élet modernizálódásában is igen nagy szerepet játszott. Ez nem csupán az úgynevezett „kozmpolizmus” vonatkozásában értendő, hanem az erdélyi magyar társadalom önismeretének kontextusában is. Ennek kapcsán az

---

³⁹ Kántor Lajos, *Történelmi tévedések. Távlatok?* Korunk, 1990. 1. 3–8.

⁴⁰ Kántor *i. m.* 8.

⁴¹ Az egykori főszerkesztővel e tanulmány szerzője beszélgetett.

egykori főszerkesztő a néprajzot említi, mely a Korunk szárnyai alatt bontakozott ki: aki ma a néprajzban meghatározó, szinte kivétel nélkül megfordult a folyóiratnál. Ugyanakkor a lap második folyama is, a hatvanas évektől egészen a nyolcvanasokig, amikor már szinte teljességgel ellehetetlenítette a munkát az államhatalom, a korszerű gondolkodás amolyan gyűjtőmedencéje volt, így hát „erről a névről lemondani szerintem öngyilkosság lett volna, ez olyan húzónév volt, hogy mindenképpen okos és szükségszerű lépés volt a megtartása” – véli Kántor.

A név továbbviteléhez és a lap hitelességének megteremtéséhez ugyanakkor szükség volt egyfajta szembenézésre, ahogy Kántor fogalmaz: „kétfrontos harcra”. Ez egyrészt azt jelentette, hogy a mentalitásváltás miatt szükségszerűnek bizonyult a szerkesztőség összetételének részleges megváltoztatása, másrészt a folyóiratnak önvizsgálatot kellett tartania annak kapcsán, milyen irányvonalat követ a továbbiakban, hogyan dolgozza fel, miképpen kezeli a köztudatban nevéhez hozzátapadt baloldali (kommunista) címkét. (A baloldalisággal, a szembenézéssel aztán külön tematikus lapszámokban is foglalkozik a szerkesztőség.) A harmadik folyam fogadtatása más, mint a második folyamé, amelynek igen kedvező visszhangjában szerepet játszott „döntően a régi laphoz kapcsolódó – már érintett – emlékek, legendák és nosztalgiák”⁴² hatása.

Megállapítható ugyanakkor, hogy a kilencvenes évek Korunkjait egy igen erős közéleti érzékenység hatja át, a sajtó, média, televízió, a kisebbségek, az Európához kötődő viszony(unk); az oktatás, anyanyelvű oktatás, egyetem; a hit, egyház; a politika, politikai kultúra; az Erdély, erdélyiség; a civil társadalom; a pénz, gazdaság, korrupció; az autonómia; az ifjúság, korszakváltás kérdései súllyal és nem ritkán tudományos alaposággal jelennek meg a lapban. Mindazonáltal a Korunk persze elsősorban nem közéleti, hanem kulturális szemle, amely e korszakában is az erdélyi magyar kultúra legjelesebb képviselőit szólaltatja meg, az erdélyi és anyaországi magyar, illetve a román és elsősorban európai szellemi élet legjavának találkahelye. A teljesség igénye nélkül a harmadik folyam erdélyi szerzői közt említhetjük Bajor Andor, Cs. Gyimesi Éva, Cseke Péter, Gáll Ernő, Horváth Andor, Jakó Zsigmond, Kántor Lajos, Kányádi Sándor, Király László, Lászlóffy Aladár, Magyarai Nándor, Markó Béla, Salat Levente, Veress Károly nevét, a magyarországiak közt Göncz Árpádot, Kiss Jánost, Konrád Györgyöt, Lengyel Lászlót, Mészöly Miklóst, Várkonyi Ágneszt (és itt tehetünk említést az Angliában élő Gömöri Györgyről és Schöplin Györgyről, a Franciaországban élt Fejtő Ferencről). A román kultúra és közélet ismert szereplői közül Gabriel Andreescu, Virgil Cionos, Doina Cornea, Mircea Dinescu, Emil Hurezeanu, Adrian Marino, Alexandru Paleologu, Horia-Roman Patapievici, Andrei Pleșu, Adrian Severin, Michael Shafir és Vladimir Tismăneanu neve is szerepel a hasábon.

---

⁴² Gáll Ernő *i.m.* 41.

A Kántor Lajos által programadó cikkben kijelölt utat folytatta a lap élén Balázs Imre József majd Kovács Kiss Gyöngy is. Mint Kovács Kiss Gyöngy a lap születésnapjára ünnepségén⁴³ megfogalmazta, a harmadik folyamban a *Korunk* nem baloldali – és nem is jobboldali, egyszerűen minőségorientált kiadvány, amely szerzőit szakmai tudásuk szerint kéri fel, pártállásra való tekintet nélkül. Szintén ő írja a folyóiratnak a 90. évfordulójára kiadott ünnepi lapszámban: „A *Korunk* jelenlegi folyamában is változatlanul értelmiségi fórum, a tudományos eredmények közvetítője kívánt és kíván maradni, ugyanakkor olyan orgánumnak tételezi magát, amely megőrizve a hagyományos profilt, egyrészt ötvözte az erdélyiségnek és európaiságnak – a globális és lokális kérdések elemzésével – másrészt egyfajta híd szerepet képes betölteni az erdélyi és az egyetemes magyar szellemi élet szegmensei között”⁴⁴. Sajátosan kisebbségi szemléként, nemzetiségi intézményként történelmi, filozófiai, szociológiai, politológiai, néprajzi, irodalomtörténeti és elméleti, valamint szépirodalmi írásaival a lap a magyar és az európai szellemet kívánja szolgálni ma is. Emellett – a fentebb vázolt hagyományokat folytatva – szerkesztőségen túlmutató feladatokat is ellát: 2007-től *Korunk* Akadémia néven szabadegyetemi előadásorozatot szervez, *Korunk* Stúdiógaléria névvel képzőművészeti galériát tart fenn. A folyóirat mellett működik a Komp-Press Kiadó, amely többnyire a folyóirat anyagaihoz és szellemiségéhez kapcsolódó köteteket publikál, elsősorban magyar nyelven, de román, angol és német nyelvű antológiákkal is jelentkezett.

A kilencvenéves *Korunk* ma is színfolt erdélyi és összmagyar sajtónkban, felépítésénél, tematikai összetételénél, szerzőinél, témakezelésénél, szervezőerejénél fogva egyedülálló a Kárpát-medencei sajtópiacon. A lap súlypontos számait forgatva elmondhatjuk: ma valóban valóban körültekintően szerkesztett, az új fele forduló, tudományos alaposságú, széles látókörű lapot kap kézbe az olvasó. Ebbe a tendenciába jó illik a járulékos intézményeken keresztüli megmutatkozás, amelyek révén a *Korunk*ban valóban a kor kérdéseire válaszoló szellemi műhelyt köszönthetünk, amely kiemelkedő szerepet tölt be a magyar és az európai tudományos élet legjobb eredményei és képviselői bemutatásában.

BOTHÁZI MÁRIA

Kulcsszók: *Korunk*, szerkesztői koncepció, kisebbségi sajtó.

---

⁴³ A lap dokumentumtárlattal, valamint az alapítás évfordulójára összeállított emléklapszámmal és másorral ünnepelte jubileumát Kolozsváron 2016. febr. 10. és 15. között

⁴⁴ Kovács Kiss Gyöngy, *Korunk – 90*. In: *Korunk* 2016. február 6.

KORUNK – 90. UN ATELIER INTELECTUAL EMBLEMATIC
DIN TRANSILVANIA

(Rezumat)

Studiul încearcă să ofere o imagine asupra concepțiilor redacționale ale celei trei ediții a revistei Korunk. Prin oglindirea mai multor puncte de vedere, articolul schițează portretele a două personalități marcante ale vechii reviste, redactorii László Dienes și Gábor Gaál, și analizează modelele de redactare de aceștia, modele din care revista s-a inspirat și după reînființarea din 1957 și a noului început de drum din 1989. Studiul prezintă pe de altă parte și edițiile cele din urmă ale revistei, concepțiile și circumstanțele istorice și ideologice care au influențat modul de redactare. Articolul reflectă și la acele evenimente și activități organizate de către redacția Korunk, care au avut și au și în prezent un rol foarte important în susținerea vieții culturale și științifice maghiare din Transilvania, activități care dau un rol de atelier intelectual pentru această instituție.

Cuvinte-cheie: Korunk, concepție redacțională, presa minoritară

KORUNK – 90. AN EMBLEMATIC INTELLECTUAL WORKSHOP
FROM TRANSILVANIA

(Abstract)

The study attempts to give a glimpse on the editorial concepts of the three waves of Korunk. The author tries to draw a portrait of two determinative Korunk-editors: László Dienes and Gábor Gaál, by presenting different points of view. The article outlines what the two editorial models mean, which served as a base for the restarting the Korunk after 1957 and the new approach applied after 1989. The study gives an overview on the second and the third wave of the monthly journal, the concepts, historical and ideological circumstances that determined the structure of the periodical. Furthermore it reflects the cultural and academic events and activities organized by the Korunk's redaction, that gives to this institution a very important role in supporting the Hungarian culture from Transylvania.

Keywords: Korunk, editorial concepts, the press of minority

BÁNFFY MIKLÓS *REGGELTŐL ESTIG* CÍMŰ REGÉNYÉNEK SZECESSZIÓS VONÁSAI

Bánffy Miklós regényéről kevesen írtak és keveset, igazán mélyenszántó elemzés nem is született róla. Oka ennek egyrészt az, hogy a negyvenes évek elején tapasztalható rekanonizációs folyamat – mely elsősorban Bánffy prózájának modernista jegyeire figyelve adta ki és olvasta újra a műveit – a *Reggeltől estig* című kisregényt nem érintette¹. Másrészt az 1948 és 1989 közötti osztályelvtű kritika és a kommunizmus az oka annak, hogy Bánffy Miklós munkássága – és ezen belül a *Reggeltől estig* című regénye – nem épülhetett be értékének megfelelően a 20. századi magyar próza történetébe. Igaza van Dávid Gyula, Erdélyi irodalomtörténésznek is, aki szerint „Bánffy nevét nem lehet kirekeszteni az irodalmi köztudatból. [...] a két világháború közötti romániai magyar irodalomra vonatkozó néhány fontos dokumentumkötetből [...] a maga valós dimenzióiban rajzolódik ki Bánffy írói alakja és irodalmi szerepe”². Az Erdélyi irodalomtankönyvekben 1977-től napjainkig valóban jelen van a Bánffy Miklós nevét és művét értékelő fejezet, ez viszont a *Reggeltől estig* című kisregényt cím nélkül, mindössze mint „egy lélektani regény”-t említi³.

Mindezen mellőzöttség ellenére valamelyest kiemelt szerepet egyrészt az kölcsönözhet a kisregénynek, hogy az 1948–1989 közötti időszak romániai magyar könyvkiadásában ez a mű képviselte a Bánffy-életművet⁴ (a *Bűvös éjszaka* című kisregénnyel együtt), másrészt a *Fortéjos Deák Boldizsár memoriáléja* című kötet mellett ez tekinthető leginkább olyan jellegű műnek, amely szemléleti és

¹ Vö. Vallasek Júlia, <http://www.holmi.org/2002/10/Vallasek-julia-az-elismeres-fokozatai-banffy-miklos-munkassaga-a-masodik-vilaghaboru-idejen>

² Dávid Gyula, *Bánffy Miklós utóélete a romániai magyar irodalomban*. In: Uő, *Erdélyi irodalom – világirodalom: Tanulmányok, cikkek, jegyzetek*. Pallas-Akadémia. Csíkszereda, 2000. 205.

³ Vö. Dávid Gyula, Marosi Péter, Szász János, *A romániai magyar irodalom története. Tankönyv a XII. osztály részére*. Bukarest, 1977. 74–75.

⁴ A kötet hányatott sorsáról lásd: Dávid Gyula *i.m.* 202–208.

prózapoétikai értelemben is szorosan kapcsolódik a modernség húszas évekbeli prózavonulatához⁵.

Elemzők, méltatók és bírálók annyiban maradéktalanul egyetértenek, hogy a *Reggeltől estig* Bánffy írásművészetének legkimunkáltabb, legművészebb darabja. Bánffy Erdélybe való hazatérése utáni évben, 1927-ben keletkezett regényéről elismerően ír a helikonista Kuncz Aladár: „a regény a legtisztább művészi szempontok szerint készült. Büszkeség tölthet el mindnyájunkat, hogy ez is az erdélyi magyar irodalom terméke. A könyv megírása, témája, újszerűsége mind európai levegőt, európai színvonalat jelent”⁶, a Pásztortűz-ben Molter Károly: „nemzetközi érdeklődésre méltó, nemcsak újszerűségével, hanem történeti megszerkesztettségével is”⁷, a marxista Gaál Gábor: „Az erdélyi irodalomnak [...] szerencséje van ezzel a regénnyel. [...] Irodalmi márkájú francia lektűríró körülbelül ugyanígy csinálná meg ezt a témát. Röviden: európai nivó”⁸.

1. Előzmények

Kiindulópontom és bizonyításra szánt tételem, hogy a *Reggeltől estig* című kisregény a szecessziós irodalom mintadarabja. Eme kiindulópont jogosságának bizonyítására rendhagyó – deduktív – módon a kisregény recepciójából és műfaji besorolásának kísérleteiből indulok ki.

1.1. A recepció

A regény recepciójában két korszakot különíthetünk el: az 1990 előtti, valamint a rendszerváltás utáni éveket. Az 1990 előtti recepció három évszám köré rendeződik: 1927 a regény első megjelenésének éve az Erdélyi Szépművészi Céh kiadásában; 1934 az Erdélyi Szépművészi Céh jubileumának éve, amikor díszkiadásban megjelenik többek között a *Reggeltől estig* is; valamint 1981, amikor a Kriterion Könyvkiadónál sor kerül az 1974-től a Kriterion kiadói tervében szereplő regény újrakiadására. Az 1990 utáni időszakban Bánffy Miklós és művei iránti érdeklődés megélénkülése nem érintette a *Reggeltől estig* című kisregényt: „a rendszerváltás óta eltelt időszakban nem tartozott a leggyakrabban emlegetett

---

⁵ Balázs Imre József, *Bánffy Miklós és a Reggeltől estig művészproblematikája*. Helikon, 7 (2014). 6.

⁶ Kuncz Aladár, *Reggeltől estig: Kisbán Miklós regénye*. Ellenzék, Kolozsvár, 241 (1927); újraközölve: Sas Péter (szerk.) *A nagyúr - Bánffy Miklós emlékezete*. Nap Kiadó. Bp., 2008. 35.

⁷ Molter Károly, *Reggeltől estig: Kisbán Miklós regénye*. Pásztortűz. Kolozsvár, 23 (1927). 536.

⁸ Gaál Gábor, *Kisbán Miklós: Reggeltől estig*. Keleti Újság Kolozsvár, 1927 (nov.4); újraközölve: Sas Péter (szerk.) *A nagyúr— Bánffy Miklós emlékezete*. Nap Kiadó. Bp., 2008. 36.

Bánffy-művek közé”⁹. Ebben az időszakban kiemelkedik a 2007-es és a 2013-as év: 2007-ben a kolozsvári Polis és a budapesti Balassi Kiadó közösen indított „Bánffy Miklós művei” című sorozat második köteteként jelent meg Bánffy két másik kisregényével együtt. 2013-ban pedig, Bánffy Miklós születésének 140. évfordulóján a Helikon Kiadó újra kiadja a kisregényt a *Bűvös éjszaka* című regénnyel, a Magyar Művészeti Akadémia pedig emlékkonferenciát szervez az író tiszteletére, ahol a *Reggeltől estig*-ről szóló előadás is elhangzik¹⁰.

Ennek megfelelően a hivatkozott bírálatok, ismertetések a fenti évszámokhoz kapcsolódnak. Mindezek mellett nem hanyagolhatjuk el azt a figyelemreméltó tényt sem, hogy Bánffy pályafutásának, prózájának és különösen az *Erdélyi történet*nek elemzői, bírálói gyakran hivatkoznak – bár csak egy-két mondat erejéig – a *Reggeltől estig* formájára, technikai megoldásaira¹¹.

A regény méltatói egyetértenek abban, hogy bár formabontó, ez olyannyira nem írható a rovására, hogy a formabontással egyidejűleg formateremtésről is beszélni kell: „(Bánffy) formabontó kísérletei [...] a *Reggeltől estig*ben tetőznek. E kisregény ugyanakkor – paradoxálisan – Bánffy kitűnő artisztikumának, formateremtő erejének és fegyelmének is szép példája”¹². A kisregény artisztikumára mások is felfigyelnek: „(Bánffynak) sikerül a regény már megmerevült formáját valóban művészi sikerrel megbontani, s új artisztikus belső formát teremteni”¹³; „A regény eszmei vonalain az artisztikus atmoszférájú esztéta regények sorába tartozik”¹⁴. 1974-ben az osztályfelfogultságtól sem mentes Szemlér Ferenc is így fogalmaz: „könnyen észrevehető, hogy (Bánffy) [...] munkájának vezérlő gondolata talán csak az adott anyag művészi alakításának lehető legalkalmasabb kísérlete”¹⁵. A kisregény formájára való reflektálás a legújabb recepciónak is témája. A 2013-ban kelt tanulmányok szerzői a „modernista” forma és a

⁹ Balázs *i.m.* 6.

¹⁰ Lásd Balázs Imre József, *Bánffy Miklós Reggeltől estig című kisregénye az erdélyi művészregények kontextusában*. <http://www.mma.hu/documents/10180/4319657/banffy+konferencia+vegleges.pdf/87afe904-46f7-43fa-9cea-575abbd01f4>

¹¹ Lásd: Dávid Gyula, *Kisbán Miklós feltámadásai*. Utunk 31 (1982). 1–2.; Pomogáts Béla, *Konzervatív reformer Erdélyben (Bánffy Miklós pályafutásáról)*. Alföld 11 (1987), 28–38.; Pomogáts Béla, *Bánffy Miklós (1874–1950)*. Helikon 10 (2008). 2–3.; Szegedy-Maszák Mihály, *Látványszerűség és bibliai példázat Bánffy Miklós írói műveiben*. In: Sas Péter (szerk.) *A nagyúr – Bánffy Miklós emlékezete*. Nap Kiadó. Bp., 2008. 260–278.; Vallasek *i.m.*

¹² Sóni Pál, *Bánffy Miklós írói útja* (Bevezető). In: B. M., *Reggeltől estig – Bűvös éjszaka*. Két kisregény. Kriterion. Bukarest, 1981. 5–33.

¹³ Kovács László, *Bánffy Miklós (Vázlat egy írói arcképhez)*. Erdélyi Helikon 10 (1943). 575.

¹⁴ Gaál *i.m.* 38.

¹⁵ Szemlér Ferenc, *Ki győzött a nagy küzdelemben?* Utunk 25 (1974), 2.

jelentésképzés összefüggéseire világítanak rá. Legárnyaltabban Balázs Imre József teszi ezt: „Az események, akárcsak számos modernista regényben, csak a különböző nézőpontok összjátékának eredményképpen mutatják meg komplex jelentéstartalmakat”¹⁶. Továbbá: „a könyv voltaképpen abba is bevezet, ahogyan a külvilág számára az ikernővérek életének 'jelentései' valóban hozzáférhetetlenek, hiszen még egymás között vagy akár önmaguk előtt is titkolják motivációik, életük bizonyos vonatkozásait. E jellegzetességek által Bánffy műve egyaránt reflektál a személyiség illetve általában véve a jelentések artikulálhatóságának problémáira, kapcsolódva a korabeli modernség regényeinek vonulatához”¹⁷. Fried István Thomas Mann Doctor Faustusával állítja párhuzamba¹⁸ a kisregényt éppen a zene „mint önmagában ellentmondásos, ambivalenciát érzékeltető rendszer”¹⁹ tematizáltsága kapcsán. A zene mindkét regényben a művész-hős küzdelmeit hivatott kísérni, ellenpontozni, érzékeltetni: „Zene és válságos korszaktudat, alvilági erők megszólaltatása és a személyiség útja az örületig...”²⁰. A zene/zeneszerző nemcsak mint jellemző művésztéma, hanem a szöveg jelentésképzésének analógiájaként jelenik meg a kisregényben: „mélységes kongruenciát érzünk a hős zenei természetének környezetét lebíró hatalma és az író írásművészetének, a szövegeknek biztos gondolati zeneisége között”²¹.

A műalkotással kapcsolatban hangsúlyozott artisztikum tautológiának hat, hiszen a mű úgy teremt egyedi világot, hogy csak rá jellemző módon rendezi át a valóság elemeit: „a mű szövegvilága olyan szimbolikus reprezentáció, amely elsősorban önmagára utal egy reális külső szituáció nélkül: önfenntartó lévén tisztán nyelvi úton maga teremti meg azokat a tényvonatkozásokat, amelyek alapján az olvasó egy imaginárius világot hozhat létre”²². Az átrendezés, a nyelvbeli világteremtés nem más, mint művészet, az „átrendezett” világ pedig magán viseli a másodlagos világteremtés keze nyomát, tehát művészi, artisztikus. Az artisztikum hangsúlyozása valamely irodalmi alkotásban mégis arról tanúskodik, hogy a világteremtő formaelemek jelentőségben a kifejezésre hivatott tartalom, illetve a megformázott sors (epikus műfaj esetében a cselekmény) fölé nőnek, így feltűnővé válnak. „Ezért azután ez a technika jelentősen csökkenti a regény epikai

¹⁶ Balázs Imre József, *Bánffy Miklós és a Reggeltől estig művészproblematikája*. Helikon. 7 (2014). 7.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Lásd még: Szemlér *i.m.* 2.

¹⁹ Fried István, „*A zene boszorkányos hálójá*”-ban. Helikon, 7 (2014). 5.

²⁰ Uo. 5.

²¹ Molter *i.m.* 537.

²² Cs. Gyimesi Éva, *Teremtett világ: rendhagyó bevezetés az irodalomba*. Kriterion. Bukarest, 1983. 33.

értékét, ha e technikával artisztikusabb és kerekesebb is az egész”²³. A formaelemek ilyen jellegű primátusáról beszélhetünk a *Reggeltől estig*ben. Ezt támasztja alá az is, hogy a kisregény kapcsán gyakran kerül említésre a formabontás, a technika, a prousti emlékezés-technika²⁴, a tablótechnika²⁵, a belső nézőpontot alkalmazó narratív technika²⁶, „a ‘zenei’ struktúra”²⁷, a stilizáció²⁸. Szegedy-Maszák Mihály is ilyen értelemben hivatkozik a regényre, amelyben „az idő sikszerű kezelésének”²⁹ nevezhető eljárást alakította ki Bánffy. Gaál Gábor szerint épp ez az, ami a mesei áradást megtöri: „ez a kerettechnika elveszi a mese igazi feszültségét és izgalmát, a kerettechnika ellankítja az érdeket, és líraivá, legjobb esetben epikai poentilizmussá teszi a különben igazi epikai formájában torlóbb, áradóbb és feszültebb mesét”³⁰. Mindezek mellett Gaál szerint a „filmtechnikára emlékeztető jelenetkiképzés”, a kerettechnika a regényt mesterkéltté, túlságosan tervszerűvé teszi, az egy napban az egész élet folyamának felidézése nem szolgálja az emlékezés oszcilláló, alogikus lélektani realitásának illúzióját³¹.

Gaál éppen a technika és az általa érvényre jutó, sugallt üzenet összetartozását nem vette észre. Azt, hogy a mű épp művi rendezettségé által sugallja a létszerűséget, a sorsszerűséget. Kuncz Aladár meglátja ezt a kapcsolatot: „A történetnek ilyen beállításban való elmondása nemcsak teljesen új és eredeti, hanem hűségesen szolgálja azokat a magasabb művészi célokat is, amelyeket Kisbán Miklós alakjainak ábrázolásában el akar érni”³². Hogy melyek ezek a magasabbrendű célok? Éreztetni, hogy „a mi szerény, egymásba kapaszkodó kis emberi életünkön nagy és örök természetfölötti erők vihara száguld át”³³. A szecessziós üzenet lényege éppen ez: a virágélményben megragadható nyílt létnek, létszentségnek a felvillantása, amely a létigazság világosságát jelenti a lényegtükröző gondolattal szemben³⁴. A szecessziós alkotó a nyílt létet a dekoratív

---

²³ Gaál *i.m.* 39.

²⁴ Lásd: Sóni *i.m.* 14.

²⁵ Gaál *i.m.* 36.

²⁶ Vallasek *i.m.*

²⁷ Balázs *i.m.* 8.

²⁸ Gaál *i.m.* 39.

²⁹ Szegedy-Maszák *i.m.* 269.

³⁰ Gaál *i.m.* 39.

³¹ Gaál *i.m.* 39–40.

³² Kuncz *i.m.* 34.

³³ Kuncz *i.m.* 34.

³⁴ Eisemann György, *Profécia és szépségeszmény a szecesszióban*. Vigília 10 (1987). 783–784.

forma, a szépség által teszi közvetlenül érzékelhetővé. Mert a szecessziós gondolat csak úgy őrzi meg körvonalazatlan, misztikus jellegét, ha kimondatlan marad. Bár a jelen tanulmánynak nem célja a kisregény szóhasználatban megnyilvánuló dekorativitásának bizonyítása, szót kell ejtenünk róla mint a szecessziós műalkotás egyik szövegszervező elvéről³⁵, melynek esztétikai megítélése koronként változó. „A szépírói stílusban a dekorativitás elsősorban, de nem kizárólagosan a szóhasználatban nyilvánul meg: szókapcsolásokban és a szöveg jelentésstruktúráját alakító és jelző stilizációban”³⁶. Az 1927-ben megjelent kisregény kritikai fogadtatása igen kedvező, és az elismerő szavak a stílust, szóhasználatot is érintik: „kivételes stílusképességgel megírt érdekes regény”³⁷, „inkább stilizált, mint realista”³⁸, „Sokat írhatnánk a regény szépségéről. [...] Sokat a mondatairól, stílusáról”³⁹. 1981-ben Sóni Pál a stílus franciás könnyedségét és egységesen kimunkált szépségét dicséri, „ami talán Bánffy valamennyi műve közül itt a legtörelelenebb”⁴⁰. 2008-ban Pomogáts Béla az Erdélyi történetről szólva fogalmazza meg, hogy Bánffy tehetségének igazi karaktere: a festőiség, a dekorativitás⁴¹. 2014-ben Fried István „az időnként túlságosan retorizált nyelvhasználat”-ot kárhoztatja a merész vállalkozás részleges sikertelenségéért⁴². Erdélyi S. Gábor 2013-ban keltezett könyvismertetése szerint Bánffy „ma már mulatságosnak ható, erőlködő mondatokkal” fogalmaz: „Biz' a cikornyák ma már riasztanak”⁴³.

A kimondatlanság közvetlen jelzésére hivatott a nyelvi dekorativitáson túlmenően a szecesszióra jellemző másik szövegszervező elv, a stilizálás is. „A stilizálás egyrészt a műegész fomaelemeinek szervezőelve, szemantikai szervező-elv, [...] mely ellentétekbe rendezi a mű fomaelemeit, s eme ellentétek összeforrottságát, egységét, harmonikus együvértartozását igyekszik a műegész jelentéseként hangsúlyozni. Másrészt a stilizálás szövegszervező elv is, amely strukturális és szemantikai jellegű sajátosságokkal bír”⁴⁴. Ennek mibenlétére Eisemann György így utal: „E prófétikus ornamentika két legfontosabb, egymással össze-

---

³⁵ Lásd: Sajter Laura, *A magyar szecessziós dráma stílusa*. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 1999. 15–16.

³⁶ Szabó Zoltán, *Kis magyar stílustörténet*. Tankönyvkiadó. Bp., 1982. 254.

³⁷ Kuncz *i.m.* 35.

³⁸ Gaál *i.m.* 36.

³⁹ Gaál *i.m.* 40.

⁴⁰ Sóni *i.m.* 15.

⁴¹ Pomogáts Béla, *Bánffy Miklós (1874–1950)*. Helikon 10 (2008). 3.

⁴² Fried *i.m.* 5.

⁴³ Erdélyi S. Gábor, *Mária és Magdolna kinjai*. 168 óra. 50 (2013). 37.

⁴⁴ Sajter *i.m.* 18.

függő, konkrét formaeleme: az ellentézés és a variativitás”⁴⁵. Ennek a kisregényben való előfordulására így utal Dávid Gyula: „Az írói bravúr egyforma erővel érvényesül az egymást vonzó ellentétekkel és egymást taszító párhuzamokkal terhelt sorstragikum érzékeltetésében [...], amely végül is Mária és Magdolna életét elválaszthatatlanul összekapcsolja”⁴⁶.

1.2. Műfaji besorolás

A formaelemeknek a tartalom, a cselekmény fölé nő – a szecessziós műalkotásra jellemző – primátusára nemcsak a *Reggeltől estig* recepciója hívja fel – bár közvetetten – a figyelmet, ezt teszik a regény műfaji besorolásának kísérletei is. Ezek a besorolások egyrészt a már említett formai összetevőkre, másrészt a jellegzetesen szecessziós tartalomra utalnak. Gaál Gábor már 1927-ben „az artistikus atmoszférájú esztéta regények”⁴⁷ közé sorolja.

A szecessziós alkotók a dekorativitás és stilizálás segítségével a lehető legközelebb igyekeznek kerülni a zenéhez, hiszen a zene a művészi önkifejezés olyan formája, melyben az ábrázolás tárgya és eszköze azonos, mely a forma és jelentés kongruenciájának prototípusa. „Ahogyan az ábrázolás tárgya elválaszthatatlan már az ábrázolás eszköztől, úgy esik egybe a szecesszióban a jelentés is a struktúrával. [...] A szecesszió értelmében szép forma magában foglalja a jelentést”⁴⁸. A kisregényben a zene mint téma és ennek többszörös analógiáját kiaknázó „zenei” forma szételemezhetetlenségére és ennek ellenére (vagy éppen emiatt) érvényesülő nagyfokú jelentéssugalló, jelentésgeneráló erejére hívta fel a figyelmet Fried István.⁴⁹ Más szerző szerint a kisregényben „a többnézőpontúság, illetve az annak eredményeképpen létrejövő ellenpontoszó szerkezet válik zeneivé. [...] A zene ugyanakkor valamilyen értelemben a hozzáférhetetlen jelentések művészete – [...] az ikernővérek életének ’jelentései’ valóban hozzáférhetetlenek...”⁵⁰ És van, aki a zene hatására megnyilvánuló epifániáról vagy heideggeri értelemben vett aleteiáról (mint a műalkotásban megnyilvánuló elrejtettség visszatérő motívumáról) beszél Bánffy prózájában és a *Reggeltől estig*-ben⁵¹.

⁴⁵ Eisemann *i.m.* 786.

⁴⁶ Dávid Gyula, *Kisbán Miklós feltámadásai*. Utunk 31 (1982). 2.

⁴⁷ Gaál *i.m.* 38.

⁴⁸ Edelgard Hajek, *Literarischer Jugendstil. Vergleichende Studien zur Dichtung und Malerei um 1900*. Bertelsmann Universitaetsverlag. Düsseldorf, 1971. 58.

⁴⁹ Fried *i.m.* 5.

⁵⁰ Balázs *i.m.* 8.

⁵¹ Vallasek Júlia, <http://www.holmi.org/2002/10/Vallasek-julia-az-elismeres-fokozatai-banffy-miklos-munkassaga-a-masodik-vilaghaboru-idejen>

A zenének a kisregényben betöltött hangsúlyos szerepe indokolja a művészregény műfaji megjelölést. A „finom művész-regény”⁵² műfaji besorolást Balázs Imre József árnyalja: „A művészregények, amelyek közé a *Reggeltől estig* is besorolható, önreflexív rétegek beiktatását tették lehetővé a korabeli szerzők számára, és ez az aspektus [...] magára a művészetre, és általában a jelentésképzésre vonatkozó reflexióvá alakult”⁵³. Bánffy a művészregény-paradigmán belül maradván továbbírási lehetőségeket keres azáltal, hogy a „művész személye helyett a művet, illetőleg a mű közvetíthetőségét, ’infrastrukturális’ háttérét állítja középpontjába”⁵⁴. A művészet, a szép a szecesszióban az öröm forrása, az élet vigasza⁵⁵, így „[é]rthető, hogy nagy művészetkultusz fejlődött ki. Gyakori, jellegzetes téma a művészet, gyakori szereplő a művész”⁵⁶. A *Reggeltől estig* a művészregények romantikus hagyományához köthető⁵⁷, melynek prototipikus hőse, „a művész ’transzcendentális’, a birodalma nem evilági, az életformája nem földi. Az empirikus valóság nem elégíti ki, a lénye csak az ideális világban tud lehorgonyozni, az utána való vágyakozás a művész szenvedésteli-boldogságos öröksége, ennek megvalósítása pedig a feladata”⁵⁸.

A romantikának – éppúgy, mint a későbbi szecesszióknak – jellegzetes tendenciája a zeneiségre való törekvés: „Az érzelmek, hangulatok kifejezésére a legáltalálabb forma nem a tartalmas jelentésű nyelvi anyag, hanem a zene”⁵⁹.

A szecesszió az a stílusirányzat, amely „a legtöményebb esztétizmusnak nyit teret, s (mivel az általa kultikusként tisztelt színek, formák és szépség a lélekre hatnak) a lélektaniségnak is ösztönzője”⁶⁰. Nem véletlen tehát, hogy a Bánffy-kisregényt leggyakrabban a lélektani regények közé sorolják. Ezt teszi Gaál Gábor, Kuncz Aladár, Szemlér Ferenc, Dávid Gyula, Pomogáts Béla is, Fried István szerint pedig éppen „az ún. lélektani és ’művész’-regényektől elmozduló próza lehetőségeinek megpróbálása volna az a sajátosság, amely túlemeli a művet a kortársi, ’fejlődéstörténeti’ jelentőségen.”⁶¹

⁵² Kovács *i.m.* 575.

⁵³ *I.m.* 6.

⁵⁴ *Uo.*

⁵⁵ Pók Lajos, *A szecesszió*. Gondolat. Bp., 1972. 55.

⁵⁶ Szabó Zoltán, *A magyar szépirói stílus történetének fő irányai*. Corvina. Bp., 1998. 177.

⁵⁷ Ld. Harkai Vass Éva, *A művészregény a 20. századi magyar irodalomban*. Forum. Bp., 2001. 33; Balázs *i.m.* 6.

⁵⁸ Herbert Marcuse, *Der deutsche Künstlerroman*. Frühe Aufsätze. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main, 1978. 121.

⁵⁹ Szabó Zoltán, *Kis magyar stílustörténet*. Tankönyvkiadó. Bp., 1982. 169.

⁶⁰ Harkai *i.m.* 127.

⁶¹ Fried *i.m.* 5.

Láthattuk, hogy esztétizmus, művészet (zene) és lélektaniség a kisregény műfaji besorolásának kulcsfogalmai, melyek ismételten a mű szecessziós jellegére utalnak.

Mindezeket fontosnak tartottam előre bocsátani, hogy előkészíthessem a jelen tanulmányban bizonyításra szánt tételtemet, amely szerint a *Reggeltől estig* a szecessziós irodalom mintadarabja. A késői keletkezés ellenére feltételezésemet támasztja alá Szabó Zoltán is, amikor egy - a húszas, harmincas években - folytatódó vagy legalábbis felújult „utószecesszióról”⁶² ír éppen Bánffy Miklós ezen regénye kapcsán.

1.3. Variativitás és ellentétezés

A variativitás az irodalomban és a nyelvi közlésben általában a nyelvi egységek ismétlődése, változatlan vagy módosult formában való visszatérése, amely minden nyelvi szinten (hangok, morféma, szavak, mondatok, szövegegységek) érvényesül⁶³. Az irodalmi alkotásokban, különösen az epikus és drámai műfajokban, az ismétlésnek kevésbé szövegszerű, tehát nyelvi-alaki szinten kevésbé megragadható megnyilvánulásformái is kimutathatók. Ezek a szövegszerkezet nagyobb egységeiben megjelenő jelenségek. Ide sorolhatók a népmese ismétlődő cselekménymozzanatai, a regényekben gyakori vezérmotívumok, ugyanazon tárgy más-más elbeszélői szemszögből való megközelítése egyetlen novellán belül, a hősnek és hasonmásának a kettőssége, továbbá azonos szituációk, dialógusszerkezetek, szereplői viszonyok⁶⁴. Gáspári László az ismétlést a pragmatikus alakzatok közé sorolja⁶⁵, hiszen a kontextus és a szituáció hatására a megismételt elem mindig valamilyen többlettartalommal telítődik. Cs. Gyimesi Éva továbbmegy ezen, és az ismétlődő egységet a jelentésszerkezet tartópillérenek tekinti: „Az irodalmi mű szövegének alapvető strukturális jegye tehát, az ismétlődés [...] arra szolgál, hogy a világalkotó elemek egy részének önmagán is túlmutató – jelentéshordozó – szerepét kiemelve, s mintegy a művészi üzenet kulcsát (kódját) adja az olvasó kezébe”⁶⁶. A szövegszerkezet nagyobb egységeiben kimutatható ismétlődő elem, jelenség vagy viszony csak úgy tehet szert figyelemre méltó többletjelentésre, ha ismétlődése nem változatlan, hanem variációs jellegű: „a vissza-visszatérő motívum új meg új kontextusban merítkezik meg, vagy más-más elemek

---

⁶² Szabó Zoltán, *A magyar szépirodalmi stílus történetének fő irányai*. Corvina. Bp., 1998. 174.

⁶³ Kabán Annamária, *Ismétlés*. In: Szathmári István (szerk.) *Alakzatlexikon (A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve)*. Tinta. Bp., 2008. 320.

⁶⁴ Cs. Gyimesi *i.m.* 81, 86.

⁶⁵ Gáspári László, *A funkcionális alakzatelmélet vázlatja*. Piliscsaba, 2003. 53.

⁶⁶ Cs. Gyimesi *i.m.* 87.

kerülnek ugyanazon viszonyok közé, tehát az irodalmilag mérvadó ismétlődés mindig variációs jellegű⁶⁷.

A variációs ismétlésből következhet az ellentétezés: „amikor a változtatás önmaga poláris ellentétéhez ér. Végletek nyitnak kaput egymásra, ahogy a virágmotívum is a lét nyitottságát jelenti, határok leomlását”⁶⁸.

A szecessziós ellentétek jellegzetes megjelenésformája: ugyanazon figura, jelenség, gondolat ismétlődése a variációk során, a variációkban eljut önmaga ellentétéig. A végletek viszont nem őrzik meg körülrajzolt különállóságukat, opozíciós viszonyukat (mint a romantikában), hanem összekapcsolódnak, találkoznak: „Az ellentétek találkozásában végletek összefüggései tűnnek elő, ahogy a lét a semmi terében izzik föl, s a tavaszi újjászületés mellett ott van a tavaszi áldozat”⁶⁹. Az ellentétek találkozása az a határhely(zet), ahol a nyílt lét szecessziós eszménye megvalósulhat: „A szecesszió szépségésménye közvetlenül a virágfilozófiából ered. A nyíltság szimbólumából, a végletek találkozásából. [...] A szépség tehát határjelenség, a határvonalon van”⁷⁰. A szecesszió leggyakoribb ellentétei: művészet – élet, művész-lét – élet-lét, élet – halál, keletkezés – elmúlás, tavaszi áldozat – tavaszi újjászületés, természeti – társadalmi. A végletek összekapcsolása megdöbbentő hatást válthat ki. Leginkább a tragikus és komikus, fenséges és groteszk összevillantásakor keletkezik ez, de a tragikus és ironikus, valamint a magasztos és démoni találkozása is hasonló hatást vált ki.

1.4. Hipotézis

Hipotézisem, hogy a regényben a szecesszióra jellemző stilizálás és dekorativitás az ellentétező variativitás formaelvében jut kifejezésre, ez az, ami a sajátosságosan szecessziós tartalmat sugallja. A variativitás és ellentétezés a regény szerkezetében, a sajátos szereplőkonstellációban, illetve szereplői viszonyokban, valamint az emlékképek sorozatában érvényesül. Jelen tanulmány a regényszerkezet és a szereplők viszonyainak elemzésére szorítkozik.

2. A regény szerkezete

2.1. Kettős szerkezet: variáció és ellentétezés

A regény kettős szerkezetű. Ez kétféleképpen értendő. Először: a regény egyetlen nap jelen idejű története kora reggeltől a késő esti lámpaoltásig. Miközben a főszereplők múltjuk változatlan helyszínein látszólag szenvtelenül

---

⁶⁷ Uo. 87–88.

⁶⁸ Eisemann *i.m.* 787.

⁶⁹ Uo. 787.

⁷⁰ Uo. 788.

élik egyhangú életüket („Holnap másik nap kezdődik. Ugyanolyan, mint a mai és a többi, ami még jön, az is mind ilyen lesz. Vég nélkül egyforma napok...” (Re: 144), a nap folyamán vissza-visszatérő, felbukkanó „életdíszletek” (helyszínek, tájélmények, tárgyak, napszakok) megmásíthatatlan kényszerűséggel („Hát sohasem fogok szabadulni már ezektől a dolgoktól! – kiáltott fel benne valami”). (Re: 80) indítják el bennük az emlékezést. Az emlékképek pedig a jelen egyhangú kimérttségével szemben a két nővér viharos, egymásnak feszülő, mégis egymásba kapaszkodó belső életútját rajzolják ki. A jelenben változatlanul ismétlik egymást a napok, a múltbarévedő hősök egyedi asszociációjú emlékképei viszont ellenpontozzák és színezik a jelent. „Ragyogó sorozat, ahol minden egyes kép, akárcsak egy expresszionista dráma jelenetei, önmagában is szimbólum”⁷¹. A kétszempontú (a két főhős ellentétes látószögéből tekintett) múltbarévedés egyrészt a múltbeli események variatív ismétlődése, másrészt a jelen ugyancsak kétszempontú átértékelése. A jelen jelentéktelen történései megsemmisülnek az emlékképek súlya alatt, ugyanis „csak az merül fel a múltból, aminek mélyeséges jelentősége van”⁷².

A kettős szerkezet másrészt a múlthoz tapadó belső életút, illetve a jelenhez kapcsolódó külső élet jelzése is. Ahogyan a (múlt emlékképeit domináns szerephez juttató) szerkezeti felépítésben, valamint a szövegrészesedés arányát illetően a múlt megfojtja a jelent, úgy fojtja meg a külső életet a belső. A jelenhez és külső élethez kapcsolódó fogalom a lényeg, lényegkeresés, a lényegmeglátás, lényegdominancia. A múlthoz és a belső élethez pedig a nyílt lét, a létszerűség, a szecessziós viráglét kapcsolódik.

2.2. A kompozíció fragmentáltsága

A *Reggeltől estig*ben látszólag a formabontó emlékezőtechnika szolgálja a szecessziós művészi célt. Valójában ez a technika csupán egyike azon eszközöknek, amelyek az élet belső képét és ezáltal a létszerűség szecessziós élményét hivatottak felvillantani. A 18 számozott fejezetből álló regény egy számozás nélküli, bevezető fejezettel kezdődik. Ez a fejezet – nemcsak számozatlansága mián – más, mint a többi: röviden összefoglalja a regény cselekményét, elmondja a főszereplő nővérek élettörténetét úgy, ahogyan azt a nagyvilág látja. Ezzel a „minden kártyát megmutató” nyíltsággal exponáló első fejezettel jelzi az író, hogy a regény nem ezért íródott, a súlypont nem a külső történések egymásba fűződő során, nem a cselekményen van. Ez a külső történet nem más, mint „a közérdeklődés vásznára vetített árnyékvilág”⁷³, mint az életnek olyan jellegű lényegesítése, amely a mindenkori művészeti irányzatok célkitűzése volt, de melytől a

---

⁷¹ Kuncz *i.m.* 34.

⁷² Uo. 34.

⁷³ Uo. 32.

szecesszió el akar szakadni. A számozatlan fejezet tehát a főszereplők életének lényegesített sűrítményét adja, hogy a további 18 fejezetben annál jobban kirajzolódhasson a lényeggel szembenálló létszerűség szövetének mássága. A számozatlan fejezet az életszövet keretező széleit mutatja meg. A számozott részek pedig megmutatják a tulajdonképpeni életszövetet a létszerűség utánozhatatlan szövevényességével, színekben tobzódó ellentéteivel, felvető szálainak visszatérő variativitásával. Megmutatják a történéseket a külső események belsővé vált közegében, egy sajátos lelki atmoszférában, melyben a főhősök lelki élete önmagában és a másokhoz való viszonyában tesz szert jelentőségre. „Egy ilyen belső történés gyökerestől adja az életet, s ami még mögötte van. [...] Az életet, a történést a maga uszályával adja, és nem zár le semmit, nem old meg, nem magyaráz, hanem rajta hagyja az életjelentő hamvat és melegséget”⁷⁴.

A 18 rész hat, címmel ellátott fejezetbe rendeződik: Reggel, Délelőtt, Dél, Délután, Este, Éjjel. Az első három a felfele ívelő életszakaszok szimbóluma. Ezeknek szimmetrikus megfelelője az élet leszálló pályájára utaló három rész. Mindegyik nagyfejezet három részből áll, kivétel a Délelőtt, amelyet négy, illetve az Este, amelyet két számozott rész tesz ki. Az ismétlődő hármas felépítéstől való eltérés e két esete a felszálló, ill. leszálló pálya egymással szimmetrikusan ellentétes oldalán található. A Délelőtt kétszer olyan fragmentált, mint a vele szimmetrikus Este. A nagyfokú fragmentáció pedig a sajátos képdominanciájú kompozíció miatt több képet is jelent. A Délelőtt kétszer annyi képet villant fel, mint amennyit az Este. Jelzése ez a fiatalkor zaklatott keresésének, ill. az érett felnőttkor nagy sodrású szenvedélyének.

Az első fejezet egysége, valamint a rákövetkező 18 fejezet másik egysége ugyanazon két életút variációs másai: az egyik a lényegesített, a külső szemlélő által „feldolgozott” életút, a másik a létszerű, a belső életet szecessziós dekorativitásával képekben megragadó életpálya. Nemcsak ugyanazon műtszelet lényegesítő, illetve képdominanciájú, létszerű láttatása között feszül ellentét, tehát az első és a többi 18 fejezet között, hanem a párhuzamosan végigkövetett két hősnő és életútja között is. Ez utóbbi ellentét az egymásrakövetkező emlékképek sorozatában kimutatható ellentétező variativitásból érhető tetten. Mivel az emlékképek elemzése külön tanulmány tárgya, e helyen csak az első és utolsó emlékképről szólnak az ellentétes párokban való felvillantásuk jelentésgeneráló erejének bizonyítására.

Az első fejezetben a felütést Magdolna általánosító erejű lánykori emléke adja. Az emlékezésben az erotikus álomepizód olyan többletjelentést nyer, amely az olvasónak előrevetíti a két életút fősodrát: Magdolna szerint Mária mindent elvett tőle. Mint minden emlékképnek, a legelsőnek is megvan a megfelelője: a vele szimmetrikus zárófejezetben, ahol Mária szemszögéből történik meg az életút

---

⁷⁴ *Uo.* 33.

értékelése: a sors mindent megadott neki. A két kép két oknál fogva analóg: az általánosító, összefoglaló, az élet egészét értékelő jellege, valamint a hozzájuk társuló erőteljes hangulatiság miatt. Az álomepizódót, „mely akár előjele lett volna asszonyi jövődjüknek” (Re: 41) Magdolna elsötétülő arccal fogadja, a 18. fejezet Máriájában viszont épp ellenkezőleg nosztalgia és hálatudat „aranyozta [be] a visszaemlékezést” (Re: 146).

2.3. Jelen és múlt egymásraépülése

Jelen és múlt fordított időrendben épül egymásra, ráadásul kétszeresen: a két ikernővér egyidejű, egyterű, közös, mégis különbözőképp érzékelt jelenébe ellenállhatatlan erővel tör be a múlt, amelynek tér- és időviszonyai, szereplői, viszonyaik, tulajdonságaik mind ugyanazok, a rálátás, az érzékelés mégis különböző, sőt: egymással ellentétes.

A jelen kettős prizmáját folytonosan széttördeli a múlt ugyancsak párhuzamosan felvillantott kettős képsorozata. A múlt képsorai a szecessziós dekorativitás nimbuszával merülnek fel az emlékezet mélyéről, és a dekoratív élményt nyomatékosítja, teljessé teszi a képek egymáshoz való viszonya is: ugyanazon szituáció ellentétes látószögből való festése.

A jelen ugyanazon tér-idő koordinátarendszerében mozgó, megszólalásig hasonló két ikernővér egymással szembefeszülő belső világával, emlékképeik ellentétes sorozatával ugyanazon téma variációs ismétlődései. Valójában az ő alakjuk a variativitás és az ellentétezés kulcsa: a megkettőzött főhősnek köszönhetően kétszereződik meg a jelen, merülnek fel a múlt ugyanazon eseményei, és mélyül el egyre jobban a szakadék jelen és múlt, külső és belső között, illetve a két máskülönbben megtevésztésig hasonló főszereplő között.

3. A szereplők

3.1. A két főszereplő: ismétlődés és variáció bibliai párhuzamokkal

A szereplők ábrázolásakor, jellemzésekor „annál nagyobb a szecessziós jelleg, minél kevésbé használ e célra a szerző oly direkt leírásokat, amelyek témájuk által ábrázolják jellemét, szándékát, és minél nagyobb mértékben vesz igénybe olyan nyelvi eszközöket, amelyek őt magát közvetett módon, a jelentés-árnyalás formájában ábrázolják. A közvetett leírások szemantikai potenciálja különben a pontosságot, egyértelműséget illetően elmarad a közvetlen leírásoktól. Azok csak színezik a szöveget, emiatt csak kifejezései vagy tünetei a szereplőknek”⁷⁵. Szavak, mondatok és kisebb-nagyobb szövegegyeségek, amelyek csupán

---

⁷⁵ Sájter *i.m.* 27–28.

kifejezései (Expressionen), illetve tünetei (Symptome) a szereplőnek (anélkül azonban, hogy direkt módon róla szólnának), a szereplőt azáltal ábrázolják, hogy egymásra következve, egymást kiegészítve és kölcsönösen meghatározva érzékel-tetik mibenlétének különböző árnyalatait⁷⁶. A jelentésárnyalás eme közvetett mód-szerének áll a szolgálatában az ellentétező variativitás. Ez a kulcs a Bánffy-regény hőseinek a megértéséhez, az általuk hordozott szecessziós tartalom megfejtéséhez.

A regény két főszereplője Mária és Magdolna ikernővérek. A bevezető, szám nélküli fejezet tanúsága szerint mindketten özvegyek, „egészen egyformák ma is [...] talpig örökös gyászban, a szőkék hófehérre őszült hajkoronájával koszorúzva” (Re: 35). A nővérek külső hasonlatossága, kimértsége, a fekete-fehér állandó kontrasztja megjelenésükben azt a monoton életformát ígéri, illetve a kétlényegű másság olyan összetartozását vetíti előre, amely a két életút látszatvilá-gának a lényege.

A két nővér a világszerkezet pillérei. Pillérei ők egy olyan világnak, amelyben két személy egy személy: „Máriának, Magdolnának hívták az ikernővé-reket, a két név együtt Mária-Magdolna” (Re: 36), vagy pontosabban a két sze-mély egyetlen funkció kettős megjelenésformája, variációja. Az összevont név nem állít semmit, közvetetten utal a bibliai bűnbánó Mária Magdolnára, és ily módon többletjelentést vetít előre: a házasságtörő, de bűnét megbánó vezeklő asszonyt, aki ebben a művilágban kettős alakban jelenik meg. Ebben a szereplő-konstellációban viszont az előbbi tétel fordítottja is igaz: a két asszony felcserélhe-tősége miatt egy asszony. Több szituáció is bizonyítja ezt: Ralf első látogatásakor Máriával évődik, miközben Máriát Magdolnának véli. Vagy: Magdolna látván a kezdődő szerelmet, közbeveti magát, folytatja nővére helyett a flörtölést, és vállalja a házasságot. A megtévesztett Ralf hol tudva, hol tudatlanul belemegy a játékba. Walter viszont, a művész- zseni rövid tétovázás után megérzi a külső hasonlatosság mögött lappangó különbözőséget, és ennek megfelelően választ magának feleséget, illetve munkatársat. Külső látszatvilág, illetve belső lelki világ ellentétével szívesen eljátszik a szecessziós alkotó.

A két ikernővér hol egy funkció két változata, hol pedig két hús-vér embert tekintenek – hasonlatosságuk miatt – egylényegűnek (például Ralf a házasság-kötéskor). Ez a mozzanat Gaál Gábor szerint „arra utal, hogy a boldogságkeresés pillanataiban mindig titokzatosan azonos személyek közt kell választanunk, holott a legazonosabb személyek is titokzatosan különbözők. Ugyanazok vagyunk és mégis különbözők – illusztrálja a regény fővonala: mindig elvétjük és felcseréljük

---

⁷⁶ Jiri Veltrusky, *Das Drama als literarisches Werk*. In: Aloysius van Kesteren – Herta Schmid (Hrsg.), *Moderne Dramentheorie*. Scriptor Verlag, Kronberg, Meisenheim Glan, 1975. 121.

egymást”⁷⁷. A szecesszió kedvelt ábrázolási módja, a jelentésárnyalás érvényesül itt is, amely közvetetten utal valamely titokzatos, kiismerhetetlen, végzetszerű jelenségre, amely minden emberi élet mélyén munkál.

A jelentésárnyalást a variációs ismétlődés teszi lehetővé, amelyet a bibliai Márta és Mária példázata is megerősít. A két bibliai asszony Jézus-szolgálatához hasonló szolgálat vetül előre, de mivel csak az egyik személynév azonos a bibliaival, a párhuzam nyitva hagyja a jelentésárnyalást: a befogadás során az olvasó igyekszik beilleszteni a két ikernővér alakját a bibliai Márta és Mária szerepkörébe. A lét nyitottságában, festői-zenei képekben felvillantott regénybeli asszonyok alakja viszont más „szövetű”, ők az egyénitetség magasabb fokán állnak, gazdagabb és összetettebb figurái a regényvilágnak, mint a funkciójuk lényegére egyszerűsített bibliai Márta és Mária. A bibliai asszonyok ilyen jellegű utalásai viszont a dekoratív pompával festett múltkockákban felvillantott regényhősnők egyénitetségének irányát szabják meg: mindketten a nagylelkű szolgálat mintaképei. Nem véletlen, hogy Márta és Mária a keretfejezetben kerül említésre, mint akiket a külső szemlélő, a világ, „mindenki” (Re: 35) hoz kapcsolatba az ikernővérekkel: „És mikor méltatták őket, a samariai leány vagy Márta és Magdolna példázatát idézték” (Re: 36).

A samariai lány példázata a már idézett Mária Magdolnához hasonlóan ugyancsak egyetlen személyről szól, akivel Jézus szóba elegyedik, kinek feltárára kerül bűnös múltja, de a jézusi intés hatására megvilágosodik, és közvetítője lesz az örömhírnök. A jelentésárnyalás a közvetett utalással újabb árnyalatot ad hozzá a jellemképhez: a közvetítést.

A főszereplők jellemrajzát a bibliai nevek párhuzama közvetett módon gazdagítja a bűnbánó asszony (Mária Magdolna), a Mestert szolgáló asszonyok (Márta és Mária), valamint az örömhírt közvetítő asszony (samariai leány) jelentésárnyalataival.

3.2. A Mester a szereplőkonstelláció középpontjában

Az első fejezet felvázolja a világszerkezet szereplőkonstellációját. Négy hős: két ikernővér, majd két férj. Annak ellenére, hogy az elbeszéléstechnika a nővérek alakját állítja előtérbe (hiszen ők a regénybeli jelenben is élnek, és a visszaemlékezések főszereplői is), a konstelláció középpontjában a Mester áll. Walter, a Mester a Wagner utáni modern zene egyik megteremtője, híres zeneszerző, Mária férje. Már a keretfejezet ráirányítja a figyelmet. Alig van bekezdése, amely közvetve vagy közvetlenül ne rá vonatkozna, míg a regény másik férjehőséről, Magdolna férjéről, Ralph Stahlberggről alig három rövid bekezdés szól. Már a keretfejezetben elhangzik: „az estélyeken Mária és Magdolna olykor,

---

⁷⁷ Gaál *i.m.* 38.

egymást átölelve, duókat is énekeltek, [...]. De mindez megszűnt, midőn Walter mester ott megjelent”(Re: 36). Már a külvilág nézőpontját képviselő keretfejezetben központi szerepet kap a művészet. Ez nem véletlen, hiszen a szecessziós felfogás szerint „a művészet az öröm forrása, az élet vigasza”⁷⁸. Minden és mindenki a Mester személyének rendelődik alá, a zenéjéhez való viszonyulás rendezi a társadalom egészét: a pártolók, rajongók, hívek és az üldözők, gáncsolók, kinevetők. Az ikernővérek is csak a Mester és Műve iránti mindenkori feltétlen hódolatuk és szolgálatuk okán számíthatnak elismerésre, hódolatra: „Homlokukon mintha [...] valami nagy szenvedély, végtelen odaadás, önfeláldozás mintázta volna az árkait” (Re: 35). Mindezek ellenére nem vitatható, hogy melyik figura szolgálja a másikat. Bár a Mester áll a középpontban, nem ő a főszereplő, nem az ő személye a kulcs a jelentés megfejtéséhez. Máskülönben épp a művész centrális szerepéből kiindulva sorolja Balázs Imre József a regényt a művészregények közé⁷⁹. A Mester csupán iránytszabó középpont, kihez való viszonyulás jellemzi a hősöket. A viszony a jelentésárnyalás tartalma. Walter úgy középpontja a világszerkezetnek, ahogyan Jézus a bibliai példázatoknak: a személye olyan szükségletre utal, melyet csak a közép tud kielégíteni, amely nélkülözhetetlen a nővérek életében: a művészet. A művészet, amely a nyílt lét megnyilvánulási lehetősége, valamint a művészegyéniség, akiben a nyílt lét inkarnálódik, olyan életerő-forrásként működik a szecesszióban, amely a vallásos feltöltődéssel, a jézusi életvízzel egyenértékű. A művész-zseni WALTER-t a helyi érték, az általa képviselt művészet teszi központi figurává, emberként elnagyolt: „a muzsikusz-zseni alakjánál e jellemnek bonyolultsága, érdekessége és emberi nagysága nem eléggé domborodik ki”⁸⁰. A Mesterhez, a művészethez és a művészi létformához való viszonyulás milyensége jellemzi a nővéreket. Eme viszonyulás fő ismertetőjegye: a szolgálat. Ahogyan Jézust és az örömhírt sajátos módon szolgálták asszonyok, úgy Walternek és a modern zenének is szüksége van szolgálattelvőkre és hirdetőkre: „Ez az a két asszony, kik a Mestert meleg szeretettel vették körül, kik hittek benne, mikor senki sem hitt, kik szolgálták az üldöztetés napjaiban, kik ápolták borzalmas betegségében, és kik halála után kiküzdötték a Mester zenéjének, az új zenének világiadalát” (Re: 35).

Walter megjelenése elindítja a versengést az ikernővérek között, akik nőként nem annyira a férfiert, sokkal inkább a művész-zseniért küzdenek. Be nem vallott céljuk: közelebb kerülni az alkotás titkához, az igazi művészet által felvillantott létigazsághoz. Életmintájuk a bibliai asszonyok életének folytatása.

---

⁷⁸ Pók *i.m.* 55.

⁷⁹ Balázs *i.m.* 6–8.

⁸⁰ Kuncz *i.m.* 35.

3.3. Mária

Az alkotó/teremtő művész holdudvarában kétféle szolgálat, kétféle létforma lehetséges. Az egyiket Mária, a feleség képviseli: szolgálni a Mestert, a férfit nőként („Szüzi leánysága elsőbben ijedten lepődött meg, lázadozott is testének e folyton erősödő birtokbavétele ellen. [...] Ez nem öröm volt, nem – csak végtelen meghódolás, alárendelése saját énjének, valami végzetszerű kényszer, [...] Érzékei nem szólaltak meg, a vágy nem beszélt benne, valami szolgaságnak, valami édes szolgaságnak az igézete zengett, de csak a lelkében [...], szolgálni a Mestert betegsége idején gondozóként, anyaként („most ő az anyja ennek a nagy, magatehetetlen, őszbevegyült embernek, ennek, aki egykor lángész volt most majdnem csecsemő, [...] szelíd, szomorú, szerény gyermek, ki bizakodó, védelmet kereső nyugalomban alszik el a karjai között. [...] Szükségesség, természeti kényszer, asszonyi hivatás” (Re: 140). Az ilyenfajta kiválasztottságnak viszont ára van: nem nyerhet betekintést művész-férje alkotómunkájába, ilyen jellegű közeledését férje mindig durván visszautasítja: „elkergette, mintha puszta közelsége már megzavarná a munkáját, megrontaná a szülemlő ihletet” (Re: 64). A bibliai történetben Márta foglalta le magát aggódóan és nyugtalanokodva Jézus sokféle szolgálatával, és tette fel a kérdést: a nővérem miért nem szolgál? Bánffy történetébe nem illik a hasonló direkt jellegű utalás, kérdésfeltevés. A kétféle szolgálat képeinek egymással felelő (indirekt utalásként történő) felvillantása közben Magdolna lesz az, aki a bibliai Mártához hasonlóan az etikus magatartásra és a szolgálatra kérdez rá: ezzel elindítva egy újabb variációs ismétlést: a bűn és önfeláldozás témáját.

3.4. Magdolna

Magdolna szolgálata más jellegű: ő a Mester „bár nagyon mellékes, bár nagyon alárendelt, de mégis munkatársa” (Re: 63), segédje, famulusa (Re: 135), a mű megszületésénél bábáskodó technikai kivitelező. Büszke kivételes pozíciójára, melynek köszönhetően ajándékdalt kap a Mestertől, elkísérheti reggeli sétáin, rendezheti írásait, jegyzeteit, lemásolhatja a kusza kéziratokat tiszta kottairásával (Re: 64), közel léphet a zongorához: „Magdolnának szabad volt hosszan ott állni, odadólva a zongorára, belemerülni az új zene dallamfürdőjébe, figyelni a minden hozzákezdésnél folyton átalakuló, gazdagodó hangzuhatagot, a mind bonyolultabban összeszövődő, ellentmondó szólamok bódító rengetegét” (Re: 64). A Mester viszont elutasítja betegsége idején: „még a jelenléte sem kell, a társalgása sem, idegen, fölösleges, majdnem alkalmatlan látogató, ki mintha kellemetlenül emlékeztetné elsüllyedt időkre.” (Re: 135). Mindezek ellenére ő az, aki küzd, harcol a Werk elfogadtatásáért: „Izgató és szép volt megvívni a harcot azokért az alkotásokért, melyeknek szerzője őket már rég, réges-rég elfelejtette volt. Nagy, szent

kötelességet teljesített akkor.” (Re: 141). Tudja, hogy a Mű utóéletéért is elsősorban ő felelős, hiszen „ő volt a Mester hagyományainak igazi, egyedül méltó letéteményese. A Művet egyedül ő érti teljesen, egyedül ő örködik valóban felette!” (Re: 76).

Magdolna szolgálata a bibliai Máriához hasonlítható, aki „leült az Úr lábához, és hallgatta beszédét. [...] Mária a jó részt választotta, amelyet nem vehetnek el tőle” (Lukács 10/38). Bánffy Magdolnája a bibliai Mária azzal a különbséggel, hogy bár érti a Művet, és a létigazság fényében együttdolgozik a Mesterrel, nem tudja levetkőzni az emberi léptékű kisszerűséget, nőként való mellőzöttsége miatt érzett sértődöttségét. Ez az oka annak, hogy mindvégig nővére vetélytársaként szolgálja a Mestert azt a téveszmét követve, hogy nővére feleségként való kiválasztása végzetes tévedés volt, hiszen ő az igazi társ. Az örült Mestertől viszont undorodva fordul el: „ő nem ezt a mai roncsot, hanem azt a nagy, hatalmas lángészt szerette törhetetlen hűséggel, aki volt. Ez az igazi hűség! Ez a szolgálat az, amellyel tartozik, annak az embernek [...]” (Re: 142). A megkettőzött főhős és az ezzel járó variációs ismétlések (feleség – munkatárs, múzsa – famulus, a beteget anyaként gondozó – a Művet gondozó, a test – a lélek, a természet – az emberi morál) az igazi társ fogalmát is megkettőzik, relativizálják.

3.5. Mária Magdolna

A két nővér élete a múltban éppúgy, mint az elbeszélés jelen idejében mindenképpen ellenére összetartozik: összetartozik a közös szolgálatban: „A két nővér látszólag egészen egyformán szolgálta; most már nyíltan voltak mindketten a Mesternek kissé távol tartott, kissé leereszkedően vezérelt rabjai. [...] Terhes szolgálat volt, de örömmel tették” (Re: 63). Gaál Gábor szerint: „Mind a ketten az emberiség és az emberi értékek hierarchiája előtt egy nagy ügyet szolgálnak: a nagy zeneszerző művét; aki miatt feloszlott és kicserélődött a sors közöttük, aki miatt azonban, éppen mert mindkettőjük sorsának sorsa, egymáshoz láncolódnak. Az egyéni sors elválasztó boldogtalanságánál azonban nagyobb és etikusabb parancs a mű szolgálata”⁸¹.

Feltűnő, hogy Walter-Magdolna viszonyára vonatkozó szövegrészesedés sokkal nagyobb, mint a Walter-Mária viszonyt tematizáló részeké. Ez utóbbit ugyanis ellenpontként kíséri a Mária-Ralph viszony tematizálása. Ralph Walterhez hasonlóan olyan figura, mely azt szolgálja, hogy a nővérek mássága az azonosságban. Ralph megjelenése újabb jelentésárnyalás lehetőségét biztosítja: a művészethez, művész-zsenihez való viszonyulásukkal párhuzamosan Ralphhoz és a bűnhöz, illetve áldozatvállaláshoz való viszonyuk milyensége is meghatározza a jellemüket.

---

⁸¹ Gaál *i.m.* 37.

Ralph egyenes, tiszta lelkű férfi, maga a testet öltött természet: „olyan, mint valami nagyon hatalmas, nagyon tökéletes állat. Olyan egyszerű és természetes. Olyan becsületes és olyan vonzó [...]” (Re: 74). Személye oppozíciós párja a művészetet képviselő Walternek. A két nővér különbözőképpen viszonyul hozzá, és ez tovább árnyalja a jellemüket.

Magdolna az etikus lény, ő képviseli az emberi morált. Ő az, akit a bűn és az áldozatvállalás, önfeláldozás gondolata foglalkoztat. Bűne (amelyet ő ró fel magának) éppen áldozatvállaló szolgálatát bizonyítja: a Mester házasságának megmentéséért köt házasságot Ralphfal: „Úgy látta magát, mint a kötelességtudás főnséges áldozatát” (Re: 78). Mária bűne, hogy otthagya, elhagyta, megcsalta a Mestert, amivel előidézte a betegséget: „Vád volt ezekben a szemekben, mintha azt mondanák: Te, te vagy az oka, [...] Nem őt sajnálsz, magadat sajnálsz. A te önzésed fáj, nem az ő pusztulása!” (Re: 121).

Mária a morállal szemben a természetet képviseli⁸²: a Mester gyógyulásában reménykedik, hogy kitorhessen a rabságból, és új életet kezdhesen szerelmével. Fittyet hány a hagyományos erkölcsre, saját boldogságának, boldogulásának módozatait fontolgatja, latolgatja. Amikor a gyógyíthatatlan, visszafordíthatatlan betegségről és ápolási kötelezettségéről tudomást szerez, csak úgy vállalja, hogy szerelme figyelmezteti erkölcsi kötelességére. A szerelem ad erőt neki az ápoláshoz és férje levelezésének bonyolításához: „És ki kell vívni, ki kell harcolni. [...] Ezt kell. Ebben van valami kiengesztelés. Valami, ami több, mint a pusztá kötelesség, pusztá tartozás” (Re: 124).

Magdolna bűne önfeláldozása: lemond a Mester iránti szerelemről a Mű feltétel nélküli szolgálatáért. Az önfeláldozás bűnné válik, amikor megkérdőjeleződik, majd hiábavalóvá válik. Mária önfeláldozása a bűn miatt történik: lemond a Ralph iránti szerelemről a beteg Művész ápolásának parancsára. A megbocsátott bűn önfeláldozássá érik a sajátosan megélt anyaságban.

A szecesszió nőalakjai ők, mindketten, akik kétségbeesetten követelik független egyéniségként való elismerésüket, életük mégis csak a viszonyokban ragadható meg: a Mesterhez és a tengerésztiszthez, a művészethez és a természethez, valamint egymáshoz való viszonyukban.

4. Következtetés

A regény szerkezete jelen és múlt, külső és belső élet, lényeg és nyílt lét oppozícióit a sugalmazott jelentés szolgálatába állítja. A dominánssá váló múlt, belső élet és létszerűség éppen a szecessziós viráglét nyitottsága felé mutat. Ezt a jelentést a két nővér variációs ismétlésekben felvillantott életútja is erősíti: a nagy-szerű és tragikus határhelyzetében vagyunk, ahol az ellentétek összevillannak: a

---

⁸² Kuncz *i.m.* 33.

természeti és művészi szépség díszleteinek nagyszerűsége, valamint az emberi áldozatvállalás nagyszerűsége előtt erőteljesen rajzolódik ki az emberi sorsok tragikuma. A művészet szolgálatában leélt élet nagyszerű, mert az örökérvényű Művet szolgálja, tragikus viszont, mert önfeladással, vívódással, belső késztetések elfojtásával, boldogtalansággal jár. De ennek a fordítottja is igaz: az önfeladás és veszteségek ellenére boldog az, aki a szeretetben leélt élet végén visszatekint, és vigasztalhatatlanul boldogtalan, aki csak az emberi morál kisszerű szempontjai szerint él és érvel. Vagy: az igazi szeretetben fogant áldozat boldogságot érlel, a nekikeseredett emberi mérlegelés után bosszúból vállalt áldozat boldogtalanságot. A teljesség fölmagasztaló gyönyörét (Re: 146) adhatja az intenzíven (nagy szenvedélyekben) megélt élet (lásd Mária), viszont a művészet állandó jelenléte sem tud megóvni a boldogtalanságtól, ha belesüppedünk az emberi kisszerűségbe (lásd Magdolna). A Mária Magdolnák bűne megbocsátható (lásd Mária) és kiengesztelődést szül, a magasztos ügynek feltüntetett emberi kisszerűségből elkövetett bűn jóvátehetetlen (lásd Magdolna). Ez mindössze néhány a variációs ismétlések által sugallt jelentések közül, hiszen igaza van Balázs Imre Józsefnek, amikor azt állítja, hogy a regény „a személyiség, illetve általában véve a jelentések artikulálhatóságának problémáira” reflektál. A szecessziós műalkotások befogadói-
nak meg kell tanulniuk érteni a ki nem mondott szavak, a forma üzenetét.

SÁJTER LAURA

Kulcsszók: szecesszió, variativitás, ellentétezés, határhelyzet, „nyílt lét”

FORRÁS

Bánffy Miklós, *Reggeltől estig*. In: Bánffy Miklós: *Reggeltől estig – Bűvös éjszaka* (Két regény). Bukarest, 1981. 35–147. (Rövidítve: Re.)

CARACTERISTICILE STILULUI ART NOUVEAU ÎN ROMANUL *DE DIMINEAȚA PÂNĂ SEARA*, DE MIKLÓS BÁNFFY

(Rezumat)

Ipoteza noastră este că stilizarea și decorativitatea (inconfundabil realizate în roman) se exprimă printr-un principiu caracteristic stilului literar Art Nouveau, pe care noi îl definim ca fiind variabilitate antitetică. Acest principiu este menit să sugereze conținutul specific acestui stil literar, găsimu-și forma de exprimare în structura romanului, în relația tensionată dintre personaje și în prezentarea contrapunctică a imaginilor de amintiri.

Definim principiul variabilitate antitetică ca și constând din elemente și relații recurente, care prezintă variabilitate în apariția repetată. Acest tip de variativitate duce la antiteză în cazul în care schimbarea ajunge la sensul opus punctului de plecare.

Am analizat două domenii. Unul este structura dublă și compoziția fragmentată a romanului. Al doilea constă din analiza celor două personaje feminine (Maria și Magdalena) ca fiind variații și antiteze cu multe semnificații biblice, precum și analiza relațiilor dintre cele două personaje puse în raport cu personajul masculin (Mesterul artist).

Concluzia analizei este că dominanța trecutului, a vieții interioare și a existenței deschise (în comparație antitetică cu prezentul, viața exterioară și existența de esență), precum și viața celor două surori este prezentată în variații repetate și contrapunctice. Acestea ne sugerează că în romanul analizat ne aflăm la hotarul de întâlnire a tragicului cu splendidul, acolo unde extremele polar opuse își dau întâlnire și unde pe lângă grandoarea sacrificiului uman iese la iveală și tragicul sorții omenești.

Romanul reflectează asupra problematicii mediabilității caracterelor literare și a sensului intenționat al romanului.

Cuvinte-cheie: Art Nouveau, variativitate, antiteză, hotar, „existență deschisă”

CHARACTERISTICS OF THE ART NOUVEAU STYLE IN MIKLÓS BÁNFFY'S NOVEL *FROM MORNING TILL DUSK*

(Abstract)

By analysing this novel the author advances the hypothesis that the stilisation and decorativity (unmistakeably realised in this novel) are expressed through a principle characteristic to the literary style of Art Nouveau, defined by us as antithetic variability. The role of this principle is to suggest the content specific of this literary style, being expressed in the structure of the novel, the tensed relationship among the characters, and in the counterpoint like presentation of the recollection images.

In the author's interpretation, the principle antithetic variability consists of elements and current relations, which display variability in their recurrent occurrence. This type of variability leads to antithesis when the alteration achieves the opposed direction of the starting point.

The paper analyses two fields. The first one is the double structure and the fragmentary composition of the novel. The second one consists of the analysis of the female characters (Mary and Magdalene) as variations and antitheses with multiple Biblical meanings, as well the analysis of the relations between the two characters related to the male one (the Master artist).

The conclusion of the present analysis is that the dominance of the past, of the inner life, and of the open existence (framed in an antithetic comparison with the present, the exterior life, and the existence of the essence), alongside with the life of the two sisters are presented in repeated and counterpointed variations. These suggest that in this novel we are at the meeting border of the tragic with the splendid, where the extremes meet, and where alongside the grandeur of the human sacrifice the tragic of human fate is also revealed.

The novel reflects upon the issue of the mediability of the literary characters and of the intended sense of the novel.

Keywords: Art Nouveau, variability, antithesis, borderline, “open existence”

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

SZÉLJEGYZETEK EGY KÖZÉPKORI LITURGIKUS GYŰJTEMÉNY MÁSODIK ÉS HARMADIK KEZÉNEK SZÖVEGEIHEZ

A 15. század végén, illetve részben a 16. század elején másolt kéziratok könyv, az *Apor-kódex* a Biblia zsoltárait, zsoltoszmában elhangzó kantikumait, himnuszokat, kolostori szertartások előírásait, valamint Mária és Szent Anzelm Krisztus szenvedéséről folytatott párbeszédét tartalmazza a latin liturgikus szövegek minél adekvátabb megértését szolgáló, pontosságra törekvő magyar fordításban.

A héber és görög fordulatok, sajátosságok félreértésétől nem mentes forrászövegek átültetését nyelvi szerkezetek, liturgikus kifejezések megfeleltetésének esetenkénti latinossága is terheli. A kódexbeli fordításokat ennek ellenére, a kódex új hasonmás kiadásának gondozóival együtt, általában gördülékenynek, választékos nyelvhasználatúnak mondhatjuk. Különösen érvényes ez a megállapítás a leggyakrabban énekelt/mondott és ezért legismertebb zsoltárok, kantikumok, himnuszok szövegére.

Közéjük tartozik a kódex második kezének másolatában a Sion Istenét dicsőítő (64. →) 65. *zsoltár*, amelynek második–ötödik verse az imameghallgatás kegyelméről szól:

*Tenedek illik dicséret, Isten, Sionban,
és teneked megadatik fogadat Jeru-
zsálemben. Hallgasd meg én imádságomat,
tehozzád minden test jó. Hamisaknak
igéjük hatalmaztak mirajtunk, és mű
kegyetlenségeinkben te könyörölsz. Bódog, kit
választottál és hoztád vöttél, és lakozik
te hajlakodban. Beteljesednek te házad-
nak javival, szent a templom csudálatos
igazságban [...]*

(Apor-kódex 52–53.)

Ami a fenti sorokból a mai olvasó számára homályos vagy szokatlan, azt a modern fordítás kellőképpen megvilágítja:

²*Téged illet a dicséret, ó Isten, a Sionon;
neked mutatnak be áldozatot Jeruzsálemben.*
³*Te meghallgatod imádságomat,
eléd járul minden test a gonoszság miatt.*
⁴*Noha gonoszságaink elhatalmasodtak rajtunk,
te megbocsátod vétkeinket.*
⁵*Boldog, akit kiválasztasz és magadhoz fogadsz,
aki udvaraidban lakhat.
Hadd dúslakodjunk házad javaiban,
szentséges templomodban! [...]*

(Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján. 2008.)

A kódexben szereplő legbensőségesebb hangú kanticum, a *Magnificat*, tele van ószövetségi utalásokkal. Görög eredetije természetesen módon készíthette Babits Mihályt mégis, hogy *Amor Sanctus*ának bevezető tanulmányában a *kereszténység talán legelső himnuszának* nevezze. Az *Apor-kódex* második kezének másolatában *Mária énekének* már teljes értékű a magyar fordítása:

*Én lelkem felmagasztatta Urat. És én
lelkem vigadott én üdvösségemnek
Istenében. Mert tekintette ő szolgáló-
lányának alázatosságát, mert im, ezért
menden nemzetek mondnak engemet bó-
dognak. Mert tött énnekem nagyokat, ki
hatalmas, és ő neve szent. És ő irgal-
massága nemzetekből nemzetekbe őtet
félőknek. Tött hatalmat ő karjában, el-
hímtett kevélyeket ő szűvőknek elméjében.
Levetett hatalmasokat székből, és fel-
magasztatatt alázatosokat. Ehezeket be-
töltött jószágokkal, és kazdagokat eresztett
héjaságokba. Fogadta Izraelt, ő gyermekét,
megemlékezett ő irgalmasságáról.
Miként beszéllett mi atyáinknak, Ábrahám-
nak és ő magzatjának örökké.*

(Apor-kódex 168–169.)

Az éneknek van olyan részlete, amelynek jelentését későbbi vizsgálatok pontosítják. A zárlat átültetése azonban már itt a lehető legpontosabb. Vessük csak össze a kódex szövegét Lukács evangéliuma 1. részének 46–55. versével, ezúttal is a Neovulgáta magyar fordításának fenti kiadásából:

⁴⁶[...] „Magasztalja lelkem az Urat,
⁴⁷és szívem ujjong megváltó Istenemben,
⁴⁸mert tekintetre méltatta szolgálója alázatosságát.
 Íme, mostantól fogva boldognak hirdet engem
 minden nemzedék,
⁴⁹mert nagy dolgot cselekedett velem a Hatalmas,
 és Szent az ő Neve.
⁵⁰Irgalma nemzedékről nemzedékre
 azokra száll, akik őt félik.
⁵¹Hatalmas dolgokat művelt karja erejével,
 szétszórta a gondolataikban kevélykedőket.
⁵²Hatalmasokat levetett a trónról,
 és kicsinyeket felemelt.
⁵³Éhezőket betöltött jókkal,
 és üresen bocsátott el gazdagokat.
⁵⁴Felkarolta szolgáját, Izraelt,
 megemlékezve irgalmasságáról,
⁵⁵amint megmondta atyáinknak,
 Ábrahámnak és utódainak mindörökre.”

(Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján. 2008.)

A 15. és a 20. század végi fordítás zárlata észrevehetően eltér egymástól. Az eltérés kérdésében eligazítónk a Galatáknak írott levél 3. részének 16. verse lehet a Biblia most idézett kiadásából:

¹⁶Nos, az ígéreték Ábrahámnak és utódjának szóltak. Nem azt mondja az Írás: „és utódainak”, mint sokaknak, hanem mint egynek: „és a te utódoznak”, aki a Krisztus.

A Galatáknak írott levél a Teremtés könyve 22. részének 15–18. versére utal. Ugyanabból a kiadásból idézek:

¹⁵Majd másodszor is megszólította az Úr angyala Ábrahámot a mennyből, és azt mondta: ¹⁶„Önmagamra esküszöm – mondja az Úr –, hogy mivel ezt megtetted, s a kedvemért egyszülött fiadnak sem kegyelmeztél, ¹⁷megáldalak, és megsokasítom ivadékodat, mint az ég csillagait és mint a tengerpart fővenyét: utódo birtokolni fogja ellenségeinek kapuit,¹⁸ és a te utódoiban nyer áldást a föld minden népe, mivel engedelmeskedtél szavamnak!” (Kiemelés tőlem: M. H.)

Mária éneke magyar fordításának a zárata az 1932-ben kiadott *Misekönyv* (Párizs–Tournai–Róma) 1288. lapján az idézett bibliai helyekkel cseng egybe: *Miképpen hajdan atyáinkhoz szólott, – Ábrahámmal s magvához mindörökkön.* De egy korábbi tanulmányom tanúsága szerint¹ egybecseng, például, a *Müncheneri kódex* (1466), a *Cornides-kódex* (1514–1519) vagy a Kálvin János Kiadó 1996-ban kiadott magyarázatos Bibliájának szövegváltozatával is.

Caelius Sedulius 5. századi latin költő *A solis ortus cardine* kezdetű, alfabetikus karácsonyi himnuszának a fordítását is a kódex második keze másolja:

*Napkelet sarkalatától
és földnek mend végeiglen éneklők
Krisztus fejedelmnek, Szűz születének. Ez
világnak bódog szörzeje szolgáló testet vőn
őreá, hogy testet testtel megszabdejtván,
el ne vesszené, kiket szerzett [...]*

(Apor-kódex 172.)

A himnusz széles körűen ismert, 20. századi átültetését Sík Sándor jegyzi:

*Naptámadat mezsgyéitől
A föld végső határaig
Krisztust daloljuk, a Királyt,
Szűz Máriának egy Fiát.*

*A boldog Úr, az Alkotó,
Magára szolgatestet ölt:
A húst a hús hadd mentse meg,
S ne vesszen el, kit alkotott [...]*²

Nem érdektelen megfigyelni, hogy a 15. századi himnuszfordításnak csak az eleje – nem egészen két sora – versszerű, szövege egészében mégis költőibb, mint a himnusz későbbi magyar tolmácsolásai, köztük a Döbrentei- vagy a Batthyány-kódexbeli.

Az *Apor-kódex* harmadik, feltehetően a 15–16. század fordulója után, vélhetően premontrei kolostorban másoló kezének szövegei közül csiszoltságával a *Te Deum* fordítása emelkedik ki:

¹ Mózes Huba, *Mária éneke magyar fordításváltozatainak szövegalkotó hagyománya.* In: *Uő, Párbeszéd vendégségben.* Bíbor Kiadó. Miskolc, 2010. 7–14.

² Kovács András Ferenc (szerk.), *Világ világossága.* Kolozsvár, 1992. 37.)

*Isten, téged dicsérünk, urat téged vallunk,
örök atyát, téged minden föld bö-
csöl, teneked minden angyalok, tene-
ked mennyek és minden hatalmak, te-
neked kerubok és szeráfok szünetlen szóval
kajálnak: szent, szent, szent Úr Isten [...]*

(Apor-kódex 178.)

Babits Mihály *Amor Sanctus*ában a 4–5. századi egyházi szerzőnek, Nicetasnak tulajdonított hálaadó himnusz fordítása, a latin eredetihez híven, a héber zsoltárok gondolatrítmusait idézi:

*Téged Isten áldunk, téged vallunk mi urunknak,
Téged az egész föld úgy imád, mint örök Atyját.
Néked minden Angyalok, néked egek és minden hatalmasságok,
Néked kerubok és szeráfok kiáltoznak szünetetlen hangon:
„Szent vagy, szent vagy, szent vagy seregek ura, Istene!” [...]*

Az összehasonlítás kedvéért az *Apor-kódex* harmadik kezének *Te Deum*át rövidebb sorokra is tördelhetjük:

*Isten, téged dicsérünk,
urat téged vallunk,
örök atyát, téged
minden föld böcsöl,
teneked minden angyalok,
teneked mennyek
és minden hatalmak,
teneked kerubok
és szeráfok szünetlen
szóval kajálnak:
szent, szent, szent Úr Isten [...]*

Ebben a formában a himnusz fordítása nemcsak költői és versszerű, hanem majdhogynem szabályos vers, olyan vers persze, amelynek felépítésében jelentős szerep jut a retorikai alakzatoknak. Az idézett részben háromszor fordul elő a *téged* és a *minden*, háromszor – anafórikus helyzetben – a *teneked*, és háromszoros a *szent* melléknév geminációja is. Rímszerűen cseng egybe az *urat téged vallunk* –

teneked minden angyalok, az és minden hatalmak – szóval kajálnak, valamint az és szeráfok szünetlen – szent, szent, szent Úr Isten sor. Az utóbbi sor rímválaszát hatszoros alliteráció készíti elő: *és szeráfok szünetlen / szóval kajálnak: / szent, szent, szent Úr Isten*.

A felsorakoztatott liturgikus szövegek a középkori magyarországi irodalom több évszázados fordítói hagyományait valószínűsítik. Erre irányítja a figyelmet meggyőző módon az *Apor-kódex* új hasonmása és betűhű átírata, amely Haader Lea, Kocsis Réka, Korompay Klára, Szentgyörgyi Rudolf és társaik kitaró munkájának köszönhetően a Székely Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete közös kiadásában, 2014-es évjelzéssel, 2015-ben látott napvilágot, egy rangos sorozat, a Régi magyar kódexek 33. köteteként.

MÓZES HUBA

Kulcsszók: Apor-kódex, liturgikus szövegek, középkori fordítás, modern átírat

NOTE CU PRIVIRE LA UNELE TEXTE LITURGICE DIN CODICELE „APOR”
(Rezumat)

Articolul comentează traducerea maghiară medievală a următoarelor texte liturgice: *Psalmul 65*, *Magnificat*, *A solis ortus cardine* și *Te Deum*, subliniind incontestabila poeticitate a acestor traduceri. Autorul, totodată, prezintă, punând față în față, traducerile medievale și cele moderne ale psalmurilor și celorlalte texte liturgice.

Cuvinte-cheie: codicele „Apor”, texte liturgice, traducere medievală, transpunere modernă

ON SOME OF THE LITURGICAL TEXTS OF THE “APOR” CODEX

(Abstract)

The paper deals with the medieval Hungarian translation of the following liturgical texts: *Psalm 65*, *Magnificat*, *A solis ortus cardine* and *Te Deum*, emphasizing the undoubted poeticism of these translations. The author presents, by putting side by side, not only the medieval translation, but also a modern take on the liturgical texts.

Keywords: “Apor” codex, liturgical texts, medieval translation, modern translation

NYELVÉSZETI EREDMÉNYEK HASZNOSÍTÁSA ÉS HASZNOSÍTHATÓSÁGA A NYELVOKTATÁSBAN

1. A legújabb tudományos eredményekkel az oktatásnak minden korban lépést kell tartania. Így van ez ma is, amikor a nyelvoktatás terén mind a tananyag tartalmában, mind pedig a módszerekben azokhoz az új nyelvészeti eredményekhez igazodunk, amelyeket a szemiotikai szövegten és a kognitív tudomány hozott.

Az utóbbi idők nemzetközi nyelvtudományában komoly eredmények születtek mind elméleti téren, mind pedig a konkrét szövegelemzések terén. Mára a szövegten nyelvtudományi diszciplínából multidiszciplináris tudományá lett (l. erről pl. Szabó 1988, 1998, Tolcsvai 2001, Szikszainé 1999). Ezt elsősorban az egyes szövegelméletek forrásainak sokfélesége, valamint a szövegnyelvészet széles alkalmazási lehetőségei magyarázzák. Köztudomású ugyanis, hogy sok szövegelmélet alapját a szemiotika és a kommunikációelmélet, a cselekvés- és beszédelmélet, illetőleg a kognitív nyelvészet alkotja.

2. A szöveg nem terjedelmében különbözik a többi nyelvi egységtől, hanem funkciójában. Szöveg az, ami adott szituációban adott befogadónak szövegértékű. A szövegben a kommunikáció sajátos funkciói érvényesülnek, különböző feltételezések és elvárások a beszélő és hallgató (író és olvasó) viszonylatában, különböző szituációs feltételek. Vagyis egy nyelvi közlemény teljes megértése bizonyos kommunikációs célra irányuló stratégia megértését is feltételezi. Hiszen egy beszélő (író) kompetenciájának nemcsak a grammatikailag helyes mondatok képzésére és megértésére kell kiterjednie, hanem arra is, hogy az illető mondat vagy szöveg megfelelő kommunikációs helyzetben kerül-e felhasználásra. Ezt nevezzük nyelvészológiai kompetenciának vagy pedig a kommunikáció kompetenciájának. Nem más ez, mint azoknak a társadalmi követelményeknek és előírásoknak a rendszere, amelyek a beszélő kommunikációs magatartását irányítják.

A szövegten által feltárt összefüggések, szabályszerűségek az egy nyelvet beszélők számára objektív tényként adóttak ugyan, de a tényleges kommunikációs folyamatban a beszélők a grammatika rendszere által lehetővé tett szerkezeteket mindig sajátosan kombinálják az adott közlési helyzetnek megfelelően. A közlő szándékai, a hallgatóhoz/befogadóhoz fűződő viszonya, a közlés helye és ideje, a

kulturális normák, a lélektani és más mozzanatok nagy hatást gyakorolnak arra, hogy a beszélők miképpen igazodnak a nyelvi szabályokhoz, milyen választásokkal és kombinációkkal élnek. Nyelvészeti kutatással foglalkozó szakemberek körében többször is felmerült az a kérdés, hogy vajon az-e a nagyobb vétség, ha valakinek a közlésében tipikusan nyelvtani hibák jelentkeznek, például iktelenül ragoz ikes igét, „el kell menjek”-et mond „el kell mennem” helyett stb., vagy az-e, ha valaki hányaveti közlésében minimális tekintettel sincs a hallgató/befogadó megértési érdekeire, a közlés témájára, helyére, céljára. Eszerint nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy a kommunikáció sikerét szolgáló, a témához, a helyzethez, a célhoz igazodó beszéd- és magatartásjelenségeket tudatosítsuk a szövegek megalkotásakor.

3. Ma már köztudott, hogy a szemiotika biztosítja a szöveg tanulmányozásának egyik átfogó keretét. Kertész András *Konstruktivitás és interdiszciplinaritás. A szemiotikai textológia egy lehetséges tudományelméleti megközelítése* című nagy ívű tanulmányában egy általános szemiotikai textológiának mint a multimediális kommunikáció egy lehetséges elméletének tudományelméleti hátterét és keretét rajzolja meg. A szerző az általános szemiotikai textológiát olyan független evidenciának tekinti, amely „próbára teszi annak a moduláris tudományelméletnek a működőképességét”, amelyet alapvetően más jellegű elméletek vizsgálata alapján dolgozott ki. A szerző leszögezi, hogy az „általános szemiotikai textológia (a továbbiakban ÁSzT) szaktudomány, és ezért speciális metaelmélete többek között abban különbözik egy általános tudományelmélettől, hogy nem csupán a tudományfilozófiai, hanem a tárgytudományos szinten folyó szaktudományos megismerést is szolgálnia kell”. A metatudománynak pedig fel kell tárnia Kertész szerint az ÁSzT keretében zajló megismerő tevékenység fő sajátosságait (Kertész 1996: 27).

A teljes szövegseminiózis vizsgálatát a pragmatika, a szemantika és a szintaktika hármas keretében végezhetjük (a kérdésről l. Petőfi S. 2004, Kabán 2009, Szikszainé 1999). A pragmatika a szöveg külső kontextuális körülményeit, a szemantika a szöveg jelentésszerkezetét, a szintaktika pedig formális strukturális felépülését elemzi. Szemiotikai szempontból tehát a három megközelítési mód csakis együttesen eredményez teljes szövegvizsgálatot.

3.1. A pragmatika az a tudományterület, amely kiszélesítette a nyelvtudományi szövegtan kereteit, és interdiszciplináris, sőt multidiszciplináris tudománytette, hiszen a kommunikációelmélet mellett a cselekvés- és beszédelmélet, a szociológia, a logika, a lélektan ismereteire is épít. A pragmatika jelentőségét ma már a legtöbb szövegnyelvész elismeri, de különbségek mutatkoznak közöttük abból a szempontból, hogy milyen mértékűnek, milyen természetűnek tartják ezt a jelentőséget (l. pl. Szili 2004, Tátrai 2011).

A pragmatika szemszögéből a szöveg a közlő és a befogadó között zajló elsődlegesen nyelvi kommunikáció. A pragmatikai alapsémának megfelelően a meghatározott nyelvészociológiai és nyelvlélektani szerepben fellépő közlőt és befogadót és a közlési helyzetet kell megvizsgálunk. A kommunikáció eme tényezői között a közlőnek és a befogadónak van döntő szerepe, hiszen jelenlétüktől válik lehetővé a kommunikáció, vagyis a közlemény megalkotása és befogadása, ami természetesen több tényezőtől függően állandóan változik. Egyetlen befogadás sem lehet azonos egy másikkal, ugyanis ezeket mindig befolyásolják a közlő és a befogadó külső és belső meghatározói. Külső meghatározó például a hely, idő. Belső pedig a biológiai, szociológiai és lélektani meghatározók. Ezek a tényezők komplex hálózatot alkotnak, amelyek minden egyes kommunikációs aktusra hatnak.

A közlemények tehát meghatározott szociális viselkedési normától függenek. Minden egyes kommunikációs aktus során a beszélők között meghatározott viszony, szerep alakul ki, amely befolyásolja a nyelvi megnyilatkozást. Így az egyes szövegek pragmatikai vizsgálata a beszédtelemélettől is kaphat segítséget. Az ilyen jellegű vizsgálatok intézményesült konvenciókra, mégpedig a beszédtekkel kapcsolatos konvenciókra irányították a figyelmet, s így a lokúciós, illokúciós és perlokúciós tettekkel kapcsolatos konvenciók elemzésével foglalkoznak. Eszerint a nyelvi közlés nemcsak megnevezésre, leírásra és érvelésre szolgál, hanem egy-egy tettel ér fel, tett funkciója van (l. Austin 1990, Szili 2004).

Az idevágó felfogások lényege tehát az, hogy a szöveg kommunikációs egység, a közlési folyamat része, és ezért nem tanulmányozható a közlési funkciók számbavétele nélkül. Ehhez legtöbbször Jakobson modelljét veszik alapul, illetőleg azt fejlesztik tovább.

Tudatosítanunk kell tehát a nyelvoktatásban, hogy a nyelven kívüli tényezők határozzák meg az egyes szövegek nyelvi megszerkesztettségét. A sajátos közlési helyzet szabja meg a nyelvi rendszerből való válogatást. A modern szemiotikai kutatások bebizonyították, hogy a nyelv nem rendszerében él elsősorban, hanem használatában.

Kommunikációelméleti alapja van az amerikai nyelvészociológiai iskola szövegvizsgálatának is, de ők az élő beszéd szövegeinek, az úgynevezett diskurzusoknak, azaz megnyilatkozásoknak a vizsgálatára helyezik a hangsúlyt. Szerintük a beszéd során születő szövegek, szövegezési módok valójában részei egy átfogó viselkedési stratégiának. A „beszéd etnográfájának” leírásában fontos szerepet tulajdonítanak a társadalmi és kulturális tényezőknek.

3.2. A szemantika szemszögéből a szöveg komplex jel, amely mint bármelyik jel, helyettesítő szerepet tölt be (l. Petőfi 2004). A szövegnek mint jelnek a referenciája a kommunikáció társadalmi normái által meghatározott, vagyis a szövegpragmatika meghatározza a szövegsemantikát.

Szemantikai szempontból a szöveget nem terjedelme, hanem a jelölt dolgok és helyzetek egysége határozza meg. A szöveg referenciális egységét a szöveg egyfajta témájával azonosíthatjuk. A téma a szöveg vagy szövegegység szemantikai alapját képezi. Szemantikai szempontból tehát a szöveget összefüggővé témájának azonossága teszi. Ha a téma megváltozik, a szöveg is más lesz. Ez akkor következik be, ha a második téma nem kötődik az első téma egyetlen jelentésegységéhez sem.

A szövegkohézió az az összetartó erő, amely a szöveget egységessé, lezárttá teszi. Balázs János szerint a kohézió alapvető feltétele, hogy a szövegben egymást követő nyelvi jelek jelentésének olyan összetevői legyenek, amelyek egymással összeegyeztethetők (Balázs 1985). A szemantikai kohézió jól kitapintható elemei azok a szavak, amelyek ugyanarra a valóságelemre vonatkoznak, vagyis bizonyos jelölők jelöltjei azonosak. A szöveg kohéziójának megteremtésében a szavaknak ez a közös valóságra utaló szerepe, Greimas műszavával izotópiája, jelentős. Eszerint a szavak jelentésszerkezetében kimutatható azonos jelentéselemek (szémák) megléte teszi lehetővé, hogy a szavak a szövegben egymást helyettesítsék. Izotópia természetesen nemcsak az egymást kölcsönösen helyettesítő mutatószók, illetőleg a mutatószók és fogalomszók szövegbeli kapcsolatában jöhet létre, hanem a különféle fogalomszók egymás közti kapcsolatában is: a tematikus névszó gyakori ismétlésével, tulajdonnévre köznévvé való visszautalással stb. Természetesen az előfeltételeknek is fontos szerepük lehet a szövegkohézió megvalósulásában (l. pl. Kiefer 1983).

Különbséget kell tennünk, természetesen, a globális és a lineáris kohézió között. A globális kohézió a szöveg egészére kiterjedő szövegösszetartó erő, amelynek megteremtésében a szöveg fókuszmondata, a tételmondat, a kulcsszavak, a tematikus szövegháló, az izotópia, a címek játszanak fontos szerepet. A globális szövegkohézió Szabó Zoltán szerint nemcsak a „szöveghierarchia legmagasabb szintjét, a szöveg egészét átfogó terjedelmét jelenti, hanem a szöveg összetettségének megfelelő rétegeltséget is” (Szabó 1988: 47).

A lineáris kohéziót pedig elsősorban az egyes mondatok egymásba kapcsolódása biztosítja. Ebben a koreferenciának, az ismétléseknek, az előre- és hátrautalásoknak (az anaforának és a kataforának) van fontos szerepe.

A szöveg szemantikai viszonyainak van egy mélyszemantikai szintje is, amely logikai viszonyokkal írható le, s amelyet ma már egyre gyakrabban vizsgálnak. A szöveg úgy, ahogy halljuk vagy olvassuk, szófaj-kategóriákban, mondatrészekben vagy mondatfajtákban jelenik meg. Ha azonban a szöveg mélyszintjét nézzük, a szavak jelentésviszonyait találjuk. A szöveg jelentésviszonyainak ábrázolására különféle módszereket dolgoztak ki, de mindegyikre jellemző, hogy bennük állandó és változó elemeket különböztetnek meg. Az állandó elemek viszonyok jelzései (tulajdonság-viszony, létezés-viszony stb.), amelyek száma

korlátozott, a változók a viszonyokban konkrétan fellépő elemek: szavak, lexémák vagy jelentésegységek, amelyeknek a száma a gyakorlatban végtelen. E jelentésviszonyok mintegy nyersen adják a szöveg tartalmát, amely a különféle kommunikációs célkitűzések szerint más-más formába öltözve jelenhet meg.

3.3. A szövegvizsgálat harmadik szintje a szövegszintaxis. Szemiotikai értelemben a szintaxis a jelek egymáshoz kapcsolódását jelenti. Ez a kapcsolat nem véletlenszerű, hanem jól meghatározott szabályai vannak. Szintaktikai szempontból tehát egy szöveg nyelvi jelek jól elrendezett sorából áll. Ezek a kombinatív szabályok valójában megegyeznek a szövegszerkezetet leíró szöveggrammatikával.

A szöveg általában mondatok egybekapcsolódásával jön létre. Azért általában, mert megtörténhet, hogy a szöveg egyetlen mondatból, egyetlen szóból, sőt egyetlen fonémából áll. Természetesen, a tipikus mégiscsak a több mondatból épülő szöveg. S akkor azoknak a mondatoknak nyelvi, nyelvhasználati, azaz szövegszintaktikai szabályok szerint kell egybekapcsolódnuk. Ezért a szövegszintaxis szintjén azokat a legalapvetőbb szintaktikai szabályokat kell meghatározni, amelyeket a szöveg megszerkesztésekor a szerző követ. Természetesen, a szöveg szintaktikai felépülésének vizsgálatán nem a hagyományos mondattani elemzést értem, hanem sokkal tágabban, a szöveg szintjére vetítve értelmezem.

Egy szöveg mondatokból épülése a születő gondolatot szolgálva alakul olyanná, amilyen. A keletkezett alakulat azonban nem esetleges, hanem általában jól tipizálható, mégpedig nyelvészeti szempontból. Békési Imre megállapítása szerint „A gondolat modellálásának [...], s egyáltalán a szövegalkotásnak több és többféle domináns módja van, amely kortól, műfajtól, témától, szerzőtől stb. függően más és más módon pontos és hatásos. Így a szöveg épülhet mondatok közti grammatikai kapcsolatokra, kihagyásokra, asszociációkra, ritmusra stb.” (Békési 1986: 26).

Minden szöveg mondatainak kapcsolódása és ezáltal a szöveg teljes felépítése meghatározott közlési célra irányuló stratégia, amelyet a sajátos közlés-helyzet határoz meg. Az egyes szövegek vizsgálata során tehát arra kell választ keresnünk, hogy a szerzők hogyan adják át, miként tagolják-viszonyítják gondolataikat, gondolataik részeit, vagyis hogy miféle nyelvi-nyelvhasználati eszközei vannak a gondolat modellálásának. A szövegvizsgálat során tehát a teljes műre kell figyelniük, azokra a szerkesztési alaptípusokra, amelyek a mű egészére leginkább jellemzőek, azaz a domináns szövegépítkezési módot kell feltárnunk.

Minthogy a közlés olyan válogatási tevékenységet jelent, amely a nyelvi rendszert a kommunikáció céljainak megfelelően működteti, a szöveget alkotó mondat is mint a közlemény funkcionális részegysége általános kommunikációs és műfaji kötöttségű törvényszerűségeket mutat. Így a mondatok belső szerkezeti sajátosságait, a különböző mondatformák jellegét és a szövegben betöltött funkcióját a közlés szempontjából teljesebb egység, a szöveg típusa határozza meg.

Vagyis az objektív valóságnak ugyanazt az összefüggését a közléstípustól függően más-más szintaktikai szerkezettel fejezhetjük ki. Azt, hogy a mondanivalómat egy vagy pedig több mondatba foglalom, hogy ugyanazt a valóságrelációt egyszerű mondattal vagy több főmondattal, illetőleg egy fő- és több mellékmondattal fejezem ki, a beszélőnek és hallgatónak az igényei és szükségletei alakítják.

A mondatszerkezeti vizsgálat során arra kell tehát választ keresni, hogy a vizsgált szövegeknek vannak-e, és ha vannak, melyek a jellemző, adekvát mondatszerkezeti sajátosságai, törvényszerűségei. A mondatszerkezeteknek azokat a sajátosságait kell megvizsgálni, amelyek a kommunikáció sorsát befolyásolják. Ezeket nem elsősorban és kizárólag a mondatra kell jellemzőnek tekintenünk, hanem a mondategészeket mint a szöveg részeit kell megvizsgálnunk. Ezekkel a szövegelemzésekkel arra deríthetünk fényt, hogy a közlő (író) szándéktípusa, probléma-megoldó stratégiája milyen sajátos struktúraszervezési módokat alakít ki. A szöveg- és mondatszerkezeti sajátosságok fölmérésével egy-egy szöveg magatartásformáit, probléma-megoldási stratégiáit térképezhetjük fel.

4. Újabban a szöveg kognitív pszichológiai alapozású kutatása és leírása egyre inkább előtérbe kerül. Azt mondhatjuk, hogy a kognitív tudomány integrálja mindazokat az eredményeket, amelyek más megközelítésekől születtek ugyan, amelyek azonban nélkülözhetetlenek a szöveg megközelítéséhez. A kognitív elmélet azt hangsúlyozza, hogy a szöveg nem csupán szerkezet, hanem folyamat, művelet is. Tehát a szövegvizsgálatoknak ki kell terjedniük azokra a műveletekre és folyamatokra is, amelyek az egyes szövegek létrehozását és megértését teszik lehetővé (l. erről részletesen Kertész 2001, Tolcsvai 2013).

A kognitív megközelítésnek van egy moduláris és egy holisztikus ága. A moduláris elmélet egymástól független modulok rendszerében és hierarchiájában közelít a szöveghez, míg a holisztikus irány a nyelvi és nem nyelvi műveletek összefüggő jellegét, egészszelvűségét hirdeti.

Kertész András egy moduláris textológia kidolgozására tesz javaslatokat. Szerinte a kognitív pszichológia, a teoretikus nyelvészet, a kommunikációelmélet, a kognitív tudomány, a mesterséges intelligencia kutatásának eredményei alapján a válasz kulcskategóriája a modularitás fogalma. Az emberi magatartás egészét ugyanis V-modulok, azaz viselkedésmódok interakciója határozza meg. „Ezen a ponton – fogalmaz a szerző – elegendő, ha e tételt a V-modulok három tulajdonságával világítjuk meg. Először, a magatartás minden mozzanata reprezentációk összességéből áll, e reprezentációkat a különböző V-modulokba tartozó szabályok határozzák meg, a szabályokat pedig – ugyancsak az egyes V-modulokba tartozó – univerzális princípiumok determinálják. Másodszor, minden V-modul autonóm, mivel önmagában zárt, más rendszerektől független, sajátos törvényszerűségeknak engedelmeskedő rendszert alkot. Ez az autonómia azonban relatív, mert a V-modulok integrálhatók egymással. Ennek következtében a magatartás mozzanatait

nem egyes V-modulok határozzák meg, hanem több V-modul kölcsönhatása. Harmadszor, az egyes V-modulok princípiumai szabad paramétereket tartalmaznak” (Kertész 1992: 135–136). Mindebből az következik a szerző szerint, hogy a magatartás különböző területeihez tartozó szövegek különböző sajátosságokkal rendelkeznek, így tehát nem lehet olyan általános kritériumrendszert felállítani, amelynek valamennyi szöveg eleget tesz. Azaz a szövegszerűség kritériumai szövegtípusonként, sőt szövegenként is különbözhetnek.

A kognitív nyelvtan holisztikus irányának jellemzőit Tolcsvai Nagy Gábor a következőképpen foglalja össze: „A grammatikaleírásakor nem lehet eltekinteni a mentalizmustól: olyan nyelvtant kell fölláítani, amely képes magában foglalni a kognitív elvet: *a nyelvi képesség nem különül el autonóm módon más kognitív aspektusoktól*. Az intelligencia működése problémamegoldó tevékenység, s a nyelvi megnyilatkozások szituációtól függő, az elvárásoknak megfelelő megalkotása vagy megértése is ilyen, a megismerésben problémamegoldó tevékenység. »Egy nyelv nyelvtana azoknak a kognitív organizációknak az aspektusaiban határozódik meg, amelyekben a beszélők által megragadható megalapozott nyelvi konvenció található« (Langacker 1987: 57). Ezért a nyelv nem formális természete kerül előtérbe” (Tolcsvai Nagy 2001: 46–47, l. még Tolcsvai 2013).

A funkcionális és kognitív szövegértelmezés szerint egy szövegnek elkülöníthető a mikro-, mezo- és makroszintje. Mikroszinten néhány szó, esetleg néhány mondat hosszúságú szövegrész, mezoszinten néhány mondat, esetleg egy-egy bekezdés, makroszinten pedig a teljes szöveg felépülése vizsgálható. Természetesen, léteznek, amint már jeleztük, egy- vagy néhány mondatos szövegek is. Ebben az esetben a mikro-, mezo- és makroszint vizsgálata egybeesik. Makroszinten a szöveget a szövegvilág fogja egybe.

Egy szöveg értelemreprezentációja a szövegvilág. Ennek megalkotása, létrehozása dinamikus folyamat. A mindenkori szövegalkotó és szövegbefogadó hozza létre nemcsak a szövegben nyelviileg bennfoglaltak alapján, hanem a saját előismeretei, háttértudása, kognitív képességei, pszichés alkata és konkrét pszichikai állapota, a szituációs tényezők stb. alapján. Ez a szövegvilág egy szövegező és egy szövegértő esetében is dinamikusan alakul, hiszen a szöveg különböző helyzetekben ugyanazon személy részére is más-más szövegvilágot alakíthat ki, ebben elsősorban a szöveg olvasása vagy hallgatása közben érvényesülő meglátások, felismerések, összefüggések létesítése, intertextuális kapcsolatok felismerése, lélektani hatások játszhatnak szerepet. Azt mondhatjuk tehát, hogy egy szövegnek több lehetséges szövegvilága is van.

A legegyszerűbb egy párbeszéd szövegvilágát létrehozunk, hiszen ott a konkrét tér és idő, a deiktikus nyelvi elemek, a szituáció, az interperszonális viszonyok segítenek ebben. Ennél nehezebb egy tudományos vagy szépírói szöveg

esetében megalkotnunk a lehetséges szövegvilágot, hiszen ezekben nagyobb szerepet játszik a háttérismeret, az intertextualitás.

A szövegvilág Tolcsvai Nagy Gábor szerint a beszédhelyzet, a szövegbeli kifejtett és bennfoglalt, valamint a tudás által az elmében aktivizált reprezentációk rendszeréből létrehozott modell, amelyben „a szöveg maga és annak egyes elemei értelmezhetővé válnak. A szövegvilág ennek megfelelően a beszédhelyzet tér- és időrendszeréből, a beszédhelyzetben résztvevők viszonyrendszeréből és cselekedeteiből, a szövegben megnevezett vagy bennfoglalt dolgokból, cselekvésekből, körülményekből áll össze a résztvevők észlelései és egyéb kognitív műveletei által. Tehát olyan mentális modell, amely a szövegbeli és külső (helyzeti és szociális) információk alapján jön létre, és amely legalább részlegesen azonos a beszélő és a hallgató számára, és közeget ad a szövegértelelemnek” (Tolcsvai Nagy 2001: 121).

5. Módszertani szempontú következtetésként elmondható tehát: a nyelvtanítás során nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy a kommunikáció sikerét szolgáló, a témához, a helyzethez, a célhoz igazodó beszéd- és magatartásjelenségeket tudatosítsuk a diákokban. Amikor ezeket a szövegalkotási és az egyes helyzetípusokban alkalmazható szövegépítési módokat gyakoroltatjuk velük, akkor voltaképpen a nyelv grammatikája által lehetővé tett új kombinációkra vezetjük rá őket, és ezáltal fejlesztjük kombinatív képességüket is. Az új szemléletnek megfelelően a nyelvtanítás során célul kell kitűznünk azt is, hogy a diákoknak, hallgatóknak ne csak a nyelvismeretét, hanem a nyelvhasználatát is fejlesszük, nem feledve közben, hogy a nyelvismeret az általános és szakmai műveltség megszerzésének is az alapja. Diákjainkban, hallgatóinkban erősíteniünk kell annak a tudatát, hogy a fejlettebb nyelvhasználat segíti őket egyéni és társadalmi céljaik elérésében, elképzeléseik megvalósításában.

KABÁN ANNAMÁRIA

Kulcsszók: multidiszciplinaritás, szemiotika, pragmatika, szemantika, szintaktika, kognitív elmélet, moduláris textológia, holisztikus megközelítés, nyelvoktatás.

IRODALOM

- Austin, John L. 1990. *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó. Budapest. (Hermész Könyvek)
- Balázs János 1985. *A szöveg*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Békési Imre 1986. *A gondolkodás grammatikája. A szövegfelépítés tartalmi-logikai szabályrendszere*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Kabán Annamária 2009. *A szövegvizsgálat útjain*. Bíbor Kiadó. Miskolc.
- Kertész András 1992. *Textológia és tudományelmélet*. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): Szemiotikai szövegtan. 5. JGyTF Kiadó. Szeged. 135–144.
- Kertész András 1996. *Konstruktivitás és interdiszciplinaritás. A szemiotikai textológia egy lehetséges tudományelméleti megközelítése*. In: Petőfi S. János – Békési Imre – Vass László (szerk.): Szemiotikai szövegtan. 9. JGyTF Kiadó. Szeged. 27–46.
- Kertész András 2001. *Nyelvészet és tudományelmélet*. Akadémiai Kiadó. Budapest. (Nyelvtudományi Értekezések 150)
- Kiefer Ferenc 1983. *Az előfeltevések elmélete*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Langacker, Ronald 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume I. Stanford. California.
- Petőfi S. János 2004. *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szövegselejtelembe*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Szabó Zoltán 1988. *Szövegnyelvészet és stilsztika*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szabó Zoltán 1998. *A magyar szépirodalmi stílus történetének fő irányai*. Corvina. Budapest. (Egyetemi Könyvtár)
- Sziksainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó. Budapest.

VALORIFICAREA ȘI VALORIFICABILITATEA REZULTATELOR CERCETĂRILOR
LINGVISTICE ÎN PREDAREA LIMBII

(Rezumat)

Studiul însumează rezultatele cercetărilor de lingvistică din domeniul semioticii textului și al științei cognitive – investigații pragmatico-semantico-sintactice, interpretări modulare și holistice, subliniind posibilitatea și necesitatea valorificării acestor rezultate în predarea limbii.

Cuvinte-cheie: multidisciplinaritate, semiotica, pragmatica/semantica/sintactica textului, teorie cognitivă, textologie modulară, interpretare holistică, predarea limbii.

PRACTICAL APPLICATION AND APPLICABILITY OF LINGUISTIC RESEARCH
RESULTS IN LANGUAGE TEACHING

(Abstract)

The paper sums up the results of linguistic research in the domain of semiotics and of cognitive science – pragmatic/semantic/syntactic investigations, modular and holistic interpretations, emphasizing the possibility and the necessity of the practical application of these results in the process of language teaching.

Keywords: multidisciplinarity, semiotics, pragmatics/semantics/syntactics of the text, cognitive theory, modular textology, holistic interpretation, language teaching.

NÉVHASZNÁLATI TENDENCIÁK KISEBBSÉGI HELYZETBEN

A személynév esetében a név viselője azonosulni képes a nevével¹, hozzátartozik a kialakuló identitáshoz. A névadásnak bizonyos társadalmi meghatározottsága van, kisebbségi helyzetben ez vagy a saját etnikummal való azonosulás mutatója, vagy pedig az asszimilációra való törekedés egyik látható jele. Az egyénnek különböző interaktív helyzetekben kell érvényt szereznie egyéni identitásának². A névhasználat és a névadás olyan faktor, amely részt vesz az identitás felépítésében, és ennek részeként egyrészt az etnikai elkülönülés, másrészt pedig az etnikai identifikáció egyik alapvető mutatója. A kisebbségben élők névhasználatát a nyelvi-kulturális érintkezés része, így kontaktushelyzetben a névadásnak, a név nyelvspecifikumának nagyobb jelentőséget tulajdoníthatunk, mint nem vegyes környezetben. A személynévadásban sajátos motiváltság mutatkozik, különösen ha a névadás lehetőségeit az államhatalom szabályozni, illetőleg korlátozni akarja³.

Péntek János és Benő Attila megállapítása szerint⁴ a romániai névhasználatot ma is az 1968-as névtörvény szabályozza, ugyanis 1989 után nem született új, a névhasználatot szabályozó törvény. Eszerint a 19. szakasz kimondja, hogy azok a személyek, akiknek a nevét lefordították egy másik nyelvre, vagy egy másik nyelv helyesírása szerint jegyezték be, kérhetik nevük „visszafordítását”, vagy anyanyelvi helyesírása szerinti módosítását. Ugyanakkor a 119/1996. számú, az anyakönyvi okiratokra vonatkozó törvény 69. cikkelye kimondja, hogy

A születési, valamint a többi anyakönyvi okirat kiállításakor az illető személy család- és keresztnévét annak anyanyelven, a latin ábécé betűit használva kell leírni;

A két vagy több szóból álló család-, illetve keresztneveket kötőjel nélkül írják.

¹ Zelliger Erzsébet 2007. *Névdás és identitás*. In: Névtani Értesítő 29. 2007: 227–233.

² Rancz Teréz 2009. *A névdás motivációi Felső-Háromszéken és a név súlya az identitásjelölő faktorok rendszerében*. In: Névtani Értesítő 31. 2009: 17–25.

³ Vörös Ottó 2007. *A névhasználat tervezésének néhány kérdése kisebbségi, kétnyelvűségi helyzetben*. In: Maticsák Sándor (szerk.), *Nyelv, nemzet, identitás*. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság. Budapest–Debrecen, 2007. 187–194.

⁴ Péntek János–Benő Attila, *Nyelvi jogok Romániában*. www.adattar.adatbank.transindex.ro/tanulmany/08_Pentek_Beno_Nyelvi_jogok_Ro.htm

Az utóbbi rendelkezést 2011-ben hozták, feloldva az addigi szabályozást, miszerint az összetett családneveket, illetve a kettős keresztneveket kötőjellel összekapcsolva kell bejegyezni. Sok esetben a szülők kifejezetten kérték is, hogy a gyermekek keresztniveit kötőjel nélkül jegyezzék be, hivatkozva arra, hogy a törvény előírása szerint van lehetőség a neveket anyanyelven (az anyanyelv helyesírási szabályai szerint) beírni (a magyar nyelvhelyesség és nyelvhasználat szerint a keresztneveket nem kell kötőjellel összekapcsolni). Mindaddig azonban visszautasították az ilyen jellegű kéréseket azzal az indokkal, hogy a keresztniveket minden esetben kötelező ily módon bejegyezni⁵. Eszerint tehát az anyakönyvbe a családnevet és a keresztnévet is *van lehetőség* magyarul, a magyar ékezetek használatával bejegyeztetni (viszont nagyon oda kell figyelni a hivatalnok írására, utólag ugyanis bonyolult procedúra az elhibázott nevek közigazgatási úton történő javíttatása). Az utóbbi időben jellemző (bár nem tekinthető tömeges folyamatnak) az erdélyi magyar kisebbség körében a korábbi időszakban államnyelvűsített névformák visszaváltoztatása (Vörös 2009, idézi Farkas 2009: 33)⁶.

A névadás motivációja

A szülők identitásalakító szándékának első megnyilvánulása a névadás. Feltételezhető tehát, hogy a névadás tükrözi a szülők identitásalakító szándékát: a magyar szülők a magyaros neveket preferálják, vegyes magyar-román vagy román-magyar házasságok esetében pedig a kompromisszumos, semleges nevek használata dominál.

Azt, hogy egy közösségben milyen névdivat uralkodik, illetőleg, hogy milyen névhasználati változások mentek végbe, leginkább az utónévadás, ill. a keresztnévhasználat tanulmányozásával lehet nyomon követni⁷. A keresztnévadás lehet kötött (ha a szülők a rendelkezésre álló névanyagból valamely közösségi hagyomány, szabály, törvény stb. alapján választanak nevet gyermeküknek), illetve szabad, amennyiben a szülők mindenféle kötődés nélkül választanak keresztnévet⁸. Kontaktushelyzetben a név nyelvspecifikussága nagyobb jelentőségű, mint nem vegyes környezetben; ez leginkább a vegyes házasságok névadási szokásai-

⁵ Bogdán Andrea–Mohácsék Magdolna (szerk.), *Nyelvi jogok útmutató*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Kolozsvár, 2012.

⁶ Farkas Tamás 2009. *Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben*. In: Névtani Értesítő 31. 2009: 27–46. mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/ne/szamok/31/ne3106ft.pdf

⁷ Varga József 1985. *A névdivat változása és a névgyjűtés gondjai a muravidéki magyarság körében*. In: MNYTK 170. szám 165–177.

⁸ Szilágyi Anikó 2006. *Egy kétnyelvű település 20. századi katolikus keresztnévadási szokásai*. In: Névtani Értesítő 28. 2006: 59–66.

ban mutatkozik meg. Vegyes nyelvi környezetben a nevet ugyanis mind a saját, mind a külső csoport(ok) tagjai egy bizonyos nyelv lexikai elemeként ismerik fel és azonosítják. Ez esetenként független a név etimológiai eredetétől, a különböző nyelvekben előforduló alakváltozatoktól. Az a tény, hogy az egyén és a közösség képes a nevek más nyelvhez való tartozását felismerni, része a kulturális tudásnak. Az asszimilációellenes⁹ névadás a saját nyelv és kultúra megőrzésére, ápolására törekszik (hangsúlyosan magyar nevet választ gyermekének), a kétnyelvű, kompromisszumos típus pedig kiegyenlített kapcsolatra törekszik mindkét irányban (semleges nevet választ). A névadásban szerepe van annak is, hogy a környező társadalom szempontjából milyen megítélés alá esik a szülő által választott név, milyen (megkülönböztető) bánásmódra számíthat a viselője (a név alapú etnikai identifikálás például a későbbiekben esetleg hátrányt jelenthet a munkaerőpiacon vagy bizonyos szolgáltatások igénybevételekor). A diszkrimináció elkerülésének egyik módja az, amikor a többségi vezeték mellé vagy egyáltalán nem kerül kisebbségre utaló keresztnév, vagy pedig kettős név második elemeként szerepel.

Az általam hét református egyházközségben gyűjtött és feldolgozott adatok szerint a hét egyházközségben 2000 és 2005 között 1950 vizsgált házasságkötés közül 349 esetben (17,89%) az egyik házasulandó fél vagy egészen román, vagy pedig szintén vegyes házasságból származó, reformátusnak keresztelt román nevű egyén. A vegyes házasságok 62,17%-ában a nő volt román, a fennmaradó 37,83%-ban pedig a férfi. Az ezekből a házasságokból született gyermekek közül 2000–2005 között az említettek mellett 5 további vizsgált egyházközségben 84 gyermeket kereszteltek reformátusnak (az összesen 720 újszülött közül), ez a gyermekek 11,66%-a.

Az egyes helyzetek lehető bonyolultságát jól illusztrálja a következő példa.

Az egyik esetben a következő konfiguráció követhető nyomon: házasságkötéskor a nő neve R+M (román családnév, magyaros keresztnév), apja román, anyja magyar, református; a férfi neve M+R (magyar családnév, román keresztnév), apja magyar, anyja román, református. 2004-ben születő gyermekük neve M+R+R (magyar családnév, kettős keresztnév, mindkét név román).

Az erdélyi magyarság viszonylag következetes az anyanyelvhez erősen kötődő keresztnevék (az ún. magyaros nevek) választásában. Ez, főként a '90-es évek előtt, a nevek elrománosítása elleni törekvést tükrözte, egyfajta kiállást és a magyarság vállalását (identitásvállalás), ezek a nevek ugyanis lefordíthatatlanok. Az ún. keresztény nevek mindegyikének megvan a maga román névpárja, ezért az ilyen típusú név átjárhatóbb, lefordíthatósága kézenfekvő és könnyebben megindokolható a román (vagy esetenként a magyar) fél részéről. Áthidaló megoldást jelent azonban a vegyes házasságokból született gyermekek nevének megválasztásakor,

---

⁹ Zelliger *i.m.*

mert lehetőséget nyújt az ún. semleges nevek választására, amelyek több-kevesebb hasonlósággal mindkét nyelvben léteznek.¹⁰ Az idegen eredetű névadás jelenthet megoldást a vegyes házasságban élő szülők számára, kiutat a névválasztási dilemmából. Ugyanakkor nagy jelentőséggel bír az, hogy milyen helyesírás szerint (azaz magyarul vagy románul) anyakönyvezték az idegen eredetű keresztnévet.

A vegyes házasságok esetében megnyilvánuló névadási szokások asszimilációs tüneteket mutatnak. A reformátusnak keresztelt gyermekek közül 25-nek (29,76 %) felismerhetően román a keresztnéve (Daniel-Septimiu, Liliana-Sabina, Patricia-Ariana, Andrei-Emanuel, Andreea-Romana, Raul-Adrian, Anton-Cristian, Victor), 13,1 %-nak felismerhetően magyar a keresztnéve (István, Orsolya, Ferenc Botond, Timea, Tibor-Mihály, István-György), a fennmaradó 57,14 %-nyi gyermeknek olyan kompromisszumos-semleges nevet választottak a szülők, amely

a. egy felismerhetően magyar (vagy magyarnak vélt) és egy román névből áll (Júlia-Sonia, Norbert-Nicolae, Zsófia-Alexandra, Vlad-Róbert, Júlia-Daria, Sonia-Erzsébet, Andrada-Imola),

vagy

b. olyan név, amely mindkét nyelven létezik, és a kiejtése és helyesírása hasonló (Andrea, Dávid, Róbert, Roland, Antónia, Eliza-Krisztina, Daniel, Andrea-Krisztina, Izabella, Bianca-Renáta).

Az általános nyelvi eloszláson túl a nevek további lebontásban is vizsgálhatók.

A vizsgálat során összesen 44 önálló férfi nevet és 47 önálló női nevet számloltam össze, ezek egyszerű vagy kettős keresztnévként szerepelnek a felmérésben. Az adatok alapján a következőket lehet elmondani:

1. A nevek terheltségére vonatkozóan (n=84)

A leggyakrabban előforduló fiúnevek a következők (zárójelben a nevek gyakorisága): *Róbert* (6), *Dávid* (5), *András* (4), *Ferenc*, *Roland*, *Raul* (3–3). A lányok nevei között a következők a leggyakoribbak: *Andrea* (4), *Timea*, *Alexandra* (3–3). Két-két említéssel ide sorolhatók még a fiúnevek közül *Levente*, *Tibor*, *Dániel*, *István*, *Mihály*, *Victor*, *Emanuel*, a lányok nevei közül pedig *Sonia*, *Renáta*, *Roberta*, *Júlia*, *Krisztina*.

2. A nevek típusaira vonatkozóan (n=84)

„Régi magyar”-nak tartott nevet összesen 5-öt találtam, 4 fiúnevet (*Botond*, *Jenő*¹¹, *Attila*, *Levente*), 1 lánynevet (*Ildikó* – ezt a nevet mindenki magyarnak tekinti, habár germán eredetű).

¹⁰ Szilágyi N. Sándor, *Asszimilációs folyamatok a romániai magyarság körében*. In: Péntek János–Benő Attila (szerk.), *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Kolozsvár, 2005. 24–94.

¹¹ A *Jenő* név ugyan török eredetű, de a köztudat ősmagyar névként tartja számon.

A keresztnév nevek (bibliai eredetű és egyéb egyházi nevek, amelyek a kereszténység felvétele után kerültek a magyar névkincsbe és annak évszázadokon keresztül a törzsét alkották) a következőképpen oszlanak meg: 5 román írásmód szerint bejegyzett név (*Mihai, Gabriel, Paul, Andrei, Daniel*), 18 magyar írásmóddal bejegyzett név (11 fiú – mint *Dávid, András, Mihály, Dániel, Ferenc*, 7 leány – például *Orsolya, Rebeka, Zsófia, Erzsébet*).

A románoknak tekintett nevek az összes név 25,3%-át teszik ki (7 fiúnév – például *Alin, Victor, Vlad, Septimiu*, 16 leánynév – mint *Alexandra, Lavinia, Daria, Liliana, Sabina, Andreea, Romana, Andrada*), míg az idegen hangzású nevek az összes 36,7%-át teszik ki (15 fiúnév – *Eduárd, Raul, Erik, Leonardo, Antonio, Robert/Róbert, Roland, Rámszesz, Norbert, Dennis*, stb., 18 leánynév – mint *Roberta, Evelin, Edina, Viktória, Paulina*; ide soroltam az idegen helyesírással jegyzett idegen eredetű neveket is, mint amilyen *Alissa, Maya, Lisa, Alessia, Francesca*).

A vegyes házasságból született reformátusnak keresztelt gyermekek neveit gyakoriságuk alapján összesítve 134 nevet kapunk, ezek részben egyszerű keresztnévként, részben pedig kombinációban, kettős keresztnévként voltak anyakönyvezve.

Összességében tekintve a vizsgált korpuszra az asszimiláció felé való haladás jellemző (összesen 62%-nyi román és kompromisszumos megoldásként szolgáló idegen hangzású név szemben a 38 százaléknyi magyar névvel).

Névfordítás, névváltoztatás

A keresztnévek öt nagy csoportja (szokásnév, divatnév, tiszteleti név, hagyománynév ill. egyedi név)¹² közül a leggyakrabban párhuzamosított, ill. fordított keresztnévek a szokásnevek közül kerülnek ki. Az elmúlt időszakban megkértem ismerőseimet, írják meg, amennyiben a nevük nem úgy szerepel a hivatalos iratokban, ahogy ők szokták használni, illetve, hogyha elírásnak lettek áldozatai. A megkereséstől számított pár óra leforgása alatt 28 választ kaptam. A névpárok a következők: *János–Ioan* (többször is), *Mihály–Mihail*, *Ferenc–Francisc*, *Erzsébet–Elisabeta*, *Zsuzsa–Susana*, *László György–Ladislau–Gheorghe* (ezt a nevet javították időközben), *Zsuzsa–Zsuzsana*, *Gabriella–Gabriela*, *Gizella–Ghizela*, *Ferenc–Ferencz*, *Mária–Maria*, *Katalin–Ecaterina*, *Hajnalka–Aurora*, ill. más esetben *Zorica*, *Borbála–Borbala*, *János–Ion*, *László–Ladislau*, *György–Gheorghe*, *Teréz–Terezia*; *Zsuzsanna Mónika–Susana–Monica*, *Ildikó–Ildikő*. Ugyanakkor az egyik adatközlő írta azt is, hogy Attila nevű tanítványa második neve *Pompiliu* volt. Arra a kérdésre, hogy van-e valaki román a családban, azt válaszolta, hogy úgy tudja, az Attila mellé automatikusan odaírták a *Pompiliu*-t. A felsorolt nevek között találunk tehát román metanyelvi megfelelőt (*Ioan, Mihail*,

¹² Mizser Lajos 1981. *A keresztnévek néhány problémája*. In: MNYTK 160. szám 61–63.

Francisc, Elisabeta, Ladislau, Maria, Ecaterina, Aurora ill. *Zorica* stb.), illetve helytelenül bejegyzett, többnyire ékezethiányos neveket (*Maria, Ildikó, de Ferencz* is). A megkeresésre válaszolók közül négy esetben írták hibásan a családnevet: *Benczédi–Bencedi, Szabó–Szabo, László–Laszlo, Bálint–Balint*.

A névváltozások, névváltoztatások és névhelyreállítások soha nem légüres térben történnek; nemcsak a nyelvi vonatkozások, hanem az extralingvális tényezők is érdekesek¹³. A feltételezések szerint az erdélyi magyarság körében a névváltoztatás, az ún. név-visszamágyarosítás fellendült a 2011. január 1-jétől lehetővé vált egyszerűsített honosítási eljárás, a magyarországi állampolgárság megszerzése lehetőségével. Sokan szükségesnek érezték, hogy régebben rosszul anyakönyvezett magyar személyneveik végre helyesen kerüljenek a hivatalos iratokba, ugyanis a magyar származás kimutatásánál a családi kapcsolat, azaz a leszármazás végig követhetőnek kell lennie, ez pedig a helytelenül anyakönyvezett nevek esetében gondot okozhatott. Ugyanakkor a tájékoztató külön kitér a névmódosítás eseteire: „A határon túli magyarok az egyszerűsített honosítási eljárással egyidejűleg kérhetik, hogy saját vagy felmenőjük egykori magyar születési családi nevét viselhessék [...], utónevüknek magyar megfelelőjét. A kérelmező saját vagy felmenője egykori magyar születési családi nevének írásmódját korabeli magyar állami hatóság által kiállított okirattal tudja igazolni. A kérelmet alátámasztó okirat elsősorban a kérelmező vagy felmenője magyar anyakönyvi kivonata, továbbá az anyakönyvi bejegyzés alapján kiállított, a személyi adatokat közhitelően igazoló okmány”¹⁴. Az egyszerűsített honosítási eljárás miatti név-visszamagyarosítás kérelmek megszorodását jelezték 2011 elején Erdély és Partium több városában (Szatmárnémetiben, Sepsiszentgyörgyön, Székelyudvarhelyen, Nagyváradon)¹⁵, ugyanakkor és ugyanabban az időben viszont Kolozsvárról az a hír került be a cikkbe, miszerint „senki sem kérte eközben keresztnéve magyarosítását [...]. Maria Munthu, a kolozsvári lakosság-nyilvántartó és anyakönyvi hivatal vezetője a Krónikának elmondta, bár [2011] január óta mintegy harminc kincses városi állandó lakhellyel rendelkező személy változtatta meg a nevét, senki sem azért tette, mert magyarosítani szeretne volna azt.”¹⁶

Bár korábban is elég nagy számban fordultak névváltoztatási kérelemmel a kolozsvári Nyelvtudományi Intézet ezzel foglalkozó irodájához (2009-ben pl. 132 kérelemből 125 vonatkozott romános helyesírással írt vagy románra lefordított

¹³ Vörös Ferenc, *Személynévhasználat és impériumváltások a 20. századi Kárpátalján*. www.c3.hu/~nyelvor/period/1361/136106.pdf

¹⁴ www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/YU/hu/Konzuliinfo/tajekoztato_honositasi_eljarasrol.htm

¹⁵ www.kronika.ro/erdelyi-hirek/egyre_tobben_magyarositjak_vissza_a_nevuket_erdelyben/print

¹⁶ *Uo.*

személynevek visszamagyarosítására, 2010-ben pedig 123 kérelmet adtak be), és bár arra számítottam, hogy a honosítás lehetősége megsokszorozza ezt, a magyar állampolgárság megszerzésének lehetősége nem emelte meg lényegesen a visszamagyarosítást igénylők számát, ellenkezőleg, a kérések száma évről-évre csökkent (2011-ben 71 kérelem összesen 92 igényléssel, 2012-ben 62 kérés összesen 79 igényléssel; 2013–14-ben összesen 92-en igényelték hibásan vagy románosan írt nevük javítását, 2015-ben pedig mindössze 40-en).

A név-visszamagyarosítás okán túltekintve érdemesnek találtam megvizsgálni, melyek azok a személynevek, amelyeket a leggyakrabban románosítottak, ill. írtak le helytelenül. A vizsgált korpusz az 2009–2015-ös években beadott kérelmekre terjed ki.

Összesen 558 név-ekvivalencia kérést vizsgáltam meg, ezek közül 322 vonatkozott férfira, 214 női személynevekre. 59 esetben regisztráltak családnévre vonatkozó javítási kérelmet, ebből több esetben egyúttal a keresztnév magyarítását is kérték (*Csakoi Francisc*, *Vasile*, *Ileana* – Csákay Ferenc, László, Ilona; *Panczel Iosif* – Pánczél József; *Kiraly Ileana* – Király Ilona; *Bențe Alexandru* – Bencze Sándor; *Pacoi Sofia* – Pákay Zsófia; *Iakab Ghizela* – Jakab Gizella; *Lăcătuș Veronica* – Lakatos Veronika; *Ziman Ioan* – Zimán János; *Ziman Margareta* – Zimán Margit; *Szentpeteri Irina* – Szentpéteri Irén *Anca Paul* – Anka Pál; *Lenghel Gavril* – Lengyel Gábor; *Lenghel Elisabeta* – Lengyel Erzsébet; *Lauran Judita* – Laurán Judit; *Iakob Alexandru* – Jakab Sándor; *Tacaci Ferencz* – Takács Ferenc; *Vaida Gellert* – Vajda Gellért; *Nagi Ștefan* – Nagy Ștefan; *Nagi Ana* – Nagy Anna; *Bolog Arcadie* – Balogh Árpád; *Epereși Gligor* – Eperjesi Gergely; *Pintea Ana* – Pintye Anna).

Románosan és hibásan írt családnevek:

Anca – Anka; Banai – Bányai; Berețchi – Bereczki; Blaziu – Balázs; Bolog – Balogh; Catona – Katona; Daboczi – Dabóczi; Deac – Deák; Epereși – Eperjesi; Fenies – Fenyves (ezt ajánlja a Nyelvtudományi Intézet átírata a helyes *FÉNYES* változat helyett); Ferenczi – Ferenczy; Gabor – Gábor; Gebe-Fugi – Gebefügi; Iakab – Jakab; Iakob – Jakab; Iobbagy – Jobbágy; Lauran – Laurán; Lăcătuș – Lakatos; Lenghel – Lengyel; Makora – Makara; Menehart – Menyhárt; Menyhard – Menyhárd; Nagi – Nagy; Orban – Orbán; Pintea – Pintye; Potje – Potye; Rațiu – Rác; Sobo – Szabó; Socaciu – Szakács; Sűveges/Sűveges – Söveges; Szakacs – Szakács; Szeghedi – Szegedi; Szekely – Székely; Szekeli – Székely; Szentpeteri – Szentpéteri; Szobo – Szabó; Tacaci – Takács; Turdean – Tordai; Ziman – Zimán; Vaida – Vajda; Vlădar – Vladár

A névjavítást kérő igénylések mellett megvizsgáltam azt is, miként használja a kérvényen maga a kérelmező a nevét. Vannak olyan polgárok, akik az igényelt helyes névváltozatot használva nyújtják be a kérvényt, de vannak sokan olyanok is, akik a hivatalos, javítatlan változatot használják, nyilván olyan meg-

fontolásból, hogy a kérvény, amit írnak, hivatalos iratnak számít, esetleg a személyi igazolványt is be kell mutatni, tehát azt a változatot használják, ami azon is szerepel. Ezek között viszont szintén sok nemcsak a román névváltozat, hanem a különböző okok miatt helytelenül írt család- és keresztnév is. Néhány példa a családnevekre: Kokossy (Kakassy), Szallos (Szallós), Sebestyen (Sebestyén), Misti (Miszti), Szasz (Szász), Szekely (Székely), Dozsa (Dózsa), Marko (Markó), Orban (Orbán), Szegeto (Szénégető), Turos (Túros), Kőműves (Kőműves), Kallo (Kalló László), Szabo (Szabó) (ez a név többször is előfordul), Fabian (Fábián Tibor), Teglaş (Téglás), Ujváry (ez a változat szerepel a kérvényen), Uivary (ez a változat szerepel a válasziraton, a helyes változat *Újváry* helyett). Szollosi – (Szöllősi-ként írja viszont alá), Szekely (Székely), Banyai (Bányai), Kulcsar (aláírás: Kulcsár), Toth (Tóth), Kovacs (Kovács), Balas (Balázs), Szakacs (Szakács), Varadi (Várad), Szilágyi-Palko (Szilágyi-Palkó). A fentebb felsorolt nevek nem igényelték a név tulajdonosa javítását, az általuk leadott iratok más, többnyire keresztnevekre vonatkoztak. Ugyancsak gyakori a helytelenül, ill. románosan írt keresztnév is, az alábbi példákra szintén nem igényelte a kérelmező a javítást (pontosabban: nem arra igényelte): Francisc, Tunde, Ileana, Iosif, Cristina, Laszlo, Samoilă, Tiberiu, Margareta, Gheorghe, Mihai, Sandor-Jozsef, Alexandru, Etelca, Ildiko, Eva, Ecaterina, Miklos, Terezia, Samuilă, Iudita, Julia.

Ami az elírásokat illetve a fordításokat illeti, a következő helyzetekkel állunk szemben:

I. román keresztnév (román metanyelvi pár) bejegyzése a magyar név helyett (Andrei–András, Petru–Péter, Ioan–János, Francisc–Ferenc, Paraschiva–Piroska, Ileana–Ilona, Margareta–Margit stb.)

II. helytelenül írt magyar név (keresztnév: Ibolia–Ibolya, Hoinolca–Hajnalka, Ieno–Jenő, Ianoş–János, Imvre–Imre; családnév: Csakoi–Csákay, Pacoi–Pákay, Bençe–Bencze, Iakab–Jakab, Iakob–Jakab, Tacaci–Takács). A helytelen írásmódnak a következő esetei állnak fenn:

1. helytelenül írják a magánhangzók hosszúságát (családnevekben és keresztnevekben egyaránt): Geza (Géza), Gellert (Gellért), Ildiko (Ildikó), Andras (András), Gabor (Gábor), Szakacs (Szakács), Szekely (Székely), Daboczi (Dabóczi), Timeea (Tímea): ebben az esetben nemcsak a magánhangzó hosszúsága van hibásan jegezve, hanem az *e* kettőzése is helytelen, ez kifejezetten a román nyelv hatására utal, ott szoktak bizonyos női neveket kettős *e* betűvel írni (l. pl. Andreea);

2. helytelenül írják a mássalhangzók hosszúságát: Brigita (Brigitta), Gabriela (Gabriella), Zsuzsana (Zsuzsanna), Dorotyia (Dorottyia);

3. román betűvel jelölik a magyar hangot (az anyakönyvvezető pontosan úgy írta le a nevet, ahogy hallotta): *a*. magyar nyelv ’j’-je helyett román ’i’ (ez alkalmanként párosul azzal is, hogy a román anyanyelvű hivatalnok a magyar ’a’

vagy 'ö, ő' helyett 'o'- jegyzett be az anyakönyvbe): Iari (Járy), Iobbagy (Jobbágy), Ianoş (János), Iakab vagy Iakob (Jakab), Iutka (Jutka), Iudit (Judit), Ieno (Jenő); *b.* a magyar 'g, gy' hang román 'gh'-vel való jelölése (szintén abba a kategóriába tartozik, amikor a hivatalnok hallás szerint jegyezte be a nevet; egyéb elírásokkal is társulhat): Ghizela (Gizella), Reghina (Regina), Ghenghi (Gyöngyi), Szeghedii (Szegedi), Nagi (Nagy); *c.* magyar 'k' helyett román 'c' (ugyanazt a hangot jelölik ugyan, ennek ellenére a magyar helyesírásnak nem megfelelően lejegyzett nevek típusába tartoznak, és egyéb elírásokkal is társulhatnak): Lucrecia (Lukrécia), Etelca (Etelka), Ildico (Ildikó), Marc (Márk), Piroasca (Piroska), Catona (Katona), Anca (Anka), Bereţchi (Bereczki); *d.* egyéb félrehalláson alapuló elírások: Takaci (Takács), Menehart (Menyhárt), Fenies (Fényes, ezzel a névvel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a kiállított iratban sem a helyes név szerepel, hanem a FENYES változat, azaz csak hibásan maradt), Potje (Potye)¹⁷; Csakoi (Csákay), Banai (Bányai), Eperesi (Eperjesi), Bolog (Balogh), Sobo (Szabó), Pinteaa (Pintye);

4. magyar női név románosítása a szóvégi *a* hozzáadásával (ehhez egyéb elírások is társulhatnak): Iudita (Judit), Estera (Eszter), Katalina (Katalin), Edita (Edit).

A vizsgálat megerősítette, hogy a vegyes házasságokban adott keresztnévnek nagy része valóban vagy kifejezetten román eredetű, vagy pedig olyan kompromisszumos, semleges forma, amely bármilyen nyelvhasználatnak megfelel. Az a feltételezésem azonban, hogy a kolozsvári magyarok névváltoztatási és névjavítási kedve nő a magyar állampolgárság megszerzésének lehetőségével, nem igazolódott, a névjavítási kérelmek csökkenő tendenciát mutatnak 2009–2010 óta.

VREMIR MÁRTA

Kulcsszók: magyar kisebbség, vegyes családok, névhasználat, helyesírás, névjavítási kérelmek.

---

¹⁷ A névjavításban a következő indoklás szerepel: „La cererea Dv. [...] vă informăm că, în antroponomia și ortografia limbii maghiare, formele *Potye* și, respectiv, *Potje* constituie, etimologic, unul și același nume de familie, pe de o parte, iar pe de altă parte, forma *Potye*, dacă ar fi transpusă în ortografia limbii române, ar trebui scrisă (ca și forma maghiară *Potje*, de altfel) *Potie* și, nu, greșit, *Potje*.” (azaz: amennyiben a román helyesírás szerint írták volna le a *Potye* családnevet, semmiképpen nem *Potje* formában kellett volna lejegyezni, hiszen ezt románul *Potzsé*-nak olvassák, hanem a *Potie* változat lett volna a megfelelő).

TENDINȚE ÎN UTILIZAREA NUMELUI ÎN CAZUL MINORITĂȚII MAGHIARE

(Rezumat)

Numele persoanelor, în general, este determinat de uzanțele societății înconjurătoare. În cazul persoanelor aparținând minorităților, pe lângă uzul general, un factor determinant în numirea copiilor este și dorința de a exprima apartenența copilului (și al familiei) la minoritate, ori, după caz, dorința de asimilare la națiunea majoritară. Autorul face analiza numelor de familie și ale prenumelor din două puncte de vedere: 1. tipul numelor de botez folosite în cazul familiilor mixte maghiaro-române; 2. reprezentarea numelor de familie și ale numelor de botez maghiare în actele oficiale. În cazul familiilor mixte, se observă preferința pentru folosirea prenumelor ce pot fi considerate neutre, astfel împăcând, într-un fel, ambele familii. În ceea ce privește numele ungurești care apar în actele oficiale (mai ales în certificatele de naștere), se observă că multe nume nu sunt trecute conform ortografiei maghiare, în multe cazuri persoanele afectate recurgând la cererea pentru corectarea numelui.

Cuvinte-cheie: minoritate maghiară, familii mixte, nume utilizate, ortografiere, corectare în acte.

NAME USAGE TENDENCIES IN THE CASE OF THE HUNGARIAN MINORITY

(Abstract)

Naming is usually determined by the general usage of the surrounding society. In the case of minorities, apart from the general naming tendencies, an important factor lies either in the desire to express the family's belonging to the minority group, or in the desire to express the assimilation to the majority group. The author presents an analysis of minority family (last) names and first names from two points of view: 1. first names used by Hungarian-Romanian mixed families; 2. Hungarian family names and first names represented in the official documents (especially in birth certificates).

Keywords: Hungarian minority, mixed families, name usage, orthography, correction in documents.

A BELGA ETNO-REGIONALIZMUS¹

1. Az etno-regionalizmus fogalma

A nyolcvanas évektől kezdve Nyugat-Európában a nemzetállam fogalmát az etno-regionális állam ideája váltotta fel. Az etno-regionalizmus egy olyan modell, amely a tájegységi és az etnikai érdekegyeztetés mozzanatán nyugszik, és kifejezi a társadalom, nemzetiség és a településrendszer térbeli metszéspontját a történelmi, politikai és gazdasági érdekegyeztetés alapján (Hamerton–Kelly 1997). A regionalizáció során az állam igazgatási, gazdasági, politikai hatáskörrel ruházta fel a központi kormányzat alatti szintet, amely ezért egyre tisztább önmeghatározásra „kényszerül” saját legitimációja értelmében, mintegy újra-építve nemzeti identitását.

Ennek következtében az állam – megszabadulva az elnyomó szerepkörtől – az érdekegyeztetés koordinátorává válik, amely így létfontosságú lesz a kisebbségeknek, mivel azok egymaguk érdekeiket nem tudnák hathatósan képviselni a magasabb lélekszámmal rendelkező, vagy az erősebb gazdasággal rendelkező másik nemzettel szemben. Az állam azzal, hogy teret ad a nemzeti újjáéledési mozgalmaknak és kulturális autonómiát ad, a saját nélkülözhetetlenségét is biztosítja (Gúti–Tóth 2000).

Az etno-regionális paradigma szerint az állam állami szintre emeli a kulturális közösségeket és a központi kormányzat mint nemzetek feletti szerv gyakorolja a hatalmát. A kulturális közösségekkel párhuzamosan az etnikai alapú régiók is a szuverenitás felé indultak el abból a célból, hogy megoldást biztosítsanak a gazdasági problémákra, és segítsék az államapparátust az egység fenntartásában. Azonban, ha az etnikai alapú régiók között a kapcsolatok meggyengülnek, akkor az, az állam széteséséhez vezethet mint Jugoszláviában vagy Cseh-szlovákiában, vagy éppen Ukrajnában.

A gazdaság fejlődésének térbeli eltérése és az etnikai különbségek állandó veszélyforrásai az állam létének. Tehát a regionalizáció két alapelv kombinációjával válik működőképpé: ennek pillérei a területi alapelven szerveződő gazda-

---

¹ Ez a tanulmány írott változata annak az előadásnak, amely Kolozsváron hangzott el a XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszuson 2014. április 25-én.

sági régiók², illetve az etnikai alapelven, nyelvi közösségeken³ alapuló kulturális régiók (Gúti-Tóth 2000; Gúti 2011).

2. Alkotmányreformok

2.1. Alkotmányreformok 1831–1970-ig

Az 1831-es belga alkotmány decentralizált egységes államként határozta meg az országot. A belga állam a három kör elméletén nyugszik, amely az államból, tartományokból és községekből áll. Az államhatalom szintjén ugyancsak triós politikai elvek érvényesülnek, ezek a törvényhozás, a végrehajtás és a bírói hatalom. E hárommal a tartományok és a községek is rendelkeznek, akik mint jogi személyek eljárhatnak régiói ügyekben, de csak úgy, hogy alárendelik magukat az államnak.

A minket érdeklő reformok az 1970-es években kezdődtek, de ezek nem érthetők meg a köztes időben lezajló törvénykezések nélkül, ezért az alábbiakban rövid kronológiai felsorolásukat adjuk:

1898: egyenlőségi törvény;

1899: arányos képviseleti törvény;

1962: a régiók nyelvi homogenizációja;

1966: nyelvi határok meghúzóása (Gúti-Tóth 2000: 284).

2.2. Alkotmányreformok 1970–1980-ig

Első nyomait a nyelvi csoportjogok alapelveinek elismerésére állami szinten 1970-ben találjuk meg. 1970-től a kormányt a nyelvi paritás elvén állították fel, a parlamentet pedig flamand és francia nyelvű csoportokra osztották. A nyelvpolitikai törvényhozás és az alkotmányozás szabályozására, valamint a két parlamenti csoport megakadályozására, hogy egymás ellen hozzanak törvényeket, bevezették az ún. vérszcengő eljárást, ami azt jelenti, hogyha a nyelvi csoport a törvényjavaslatot vagy törvényt ártalmasnak tartja magára nézve, és ezt a képvi-

² A régiók a szövetségi állammal és a közösségekkel jogilag azonos szinten foglalnak helyet (Flamand, Vallon, Brüsszel-főváros), amelyek törvényhozó (regionális parlament) és végrehajtó (regionális kormány) szervekkel rendelkeznek.² A régiók hatáskörei elsősorban a „birtokra” terjednek ki, ennek megfelelően az alábbi tárgyköröket fogják át: gazdaság; szolgáltatások; külkereskedelem; humánerőforrás-politika; hitel- és lakáspolitikai; környezetvédelmi politika; területrendezési- és urbanizációs politika stb. (Delpérée 1994). A régiók a közösségekhez hasonlóan külpolitikai jogosítványokkal is rendelkeznek.

³ A Községek a szövetségi állammal azonos szinten találhatók. A Község a személyhez kötődik és a nyelven alapszik, és pontosan meghatározott területi identitással bír. A közösségi hatáskör ezért több, egymással összefüggő tárgykörre terjed ki: kultúra, oktatás, tudományos kutatás, nyelvhasználat, egészségpolitika, szociálpolitika; de a kompetenciájuk közé tartoznak a bevándorlókkal kapcsolatos ügyek is. A Községek a nemzetközi kapcsolatokban is széles hatáskörrel rendelkeznek.

selők háromnegyed része megszavazza, akkor a kormány a végrehajtást elhalasztja és kivizsgálja (Alen és Ergéc 1994; Hooghe 1993).

Az 1970-es alkotmányreform elismerte a három kulturális közösség autonómiáját (Flamand Kulturális Közösség, Vallon Kulturális Közösség, Német Kulturális Közösség), és a nyelvi csoportoknak részt juttatott a nemzeti parlamentben, ahol közösségi törvényhozói testületként vesznek részt. A közösségi közigazgatás a nemzeti kormány része maradt, amely kollektíven, teljes egészében felelős a központi kulturális törvényhozásnak, ezért a közösségek nem kaptak adminisztrációs apparátust (Lagasse 1993; Alen és Ergéc 1994; Vos 1996).

2.3. Regionalizáció 1980-ban

1980-ban Vallónia nyomására megkezdődött a regionalizáció. A régiók intézményesült infrastruktúrát kaptak: parlamentet törvényhozói hatalommal és saját kormányt végrehajtói hatalommal. A régiók például gazdasági ügyekben vagy a területfejlesztésben önállóan jártak el, amíg a kulturális közösségek egyéni ügyekben – szociálpolitika, egészségügy – önrendelkezést nyertek (Lagasse, 1993; Alen és Ergéc 1994; Vos 1996).

Az 1980-as regionális reform bizonyos részeiben azonban túlhaladt a célján:

1) A regionális és közösségi tanácsok törvényhozási intézkedései a nemzeti törvényhozásban legalizálódtak;

2) Belgium a regionalizáció kettős formáját választotta: a régiók hatásköre a nemzetállammal megegyező lett az egyetértés kizárólagossága nélkül.

A regionalizáció vertikálitáson alapulva szerveződött. Minden egyes szintnek megvolt a maga speciális területe. Az elkülönített intézmények kombinációja az egyenértékű legális státusszal rendelkező kizárólagos hatáskörrel elkülönített ún. „kifogástalan szakaszokat” hozott létre, amelyek az adódó konfliktusokat alacsonyabb szinteken tartották. Ez az elképzelés a kezdetektől fogva azonban irreális volt:

1) A regionális közösségi tanácsok választását a szándék ellenére nem valósították meg;

2) A régiók és a közösségek nem rendelkeztek kellő pénzügyi alapokkal (1988-ban a költségvetés 10%);

3) A politikai területek ritkán voltak besorolhatóak vertikálisan egy szintre, ezért tovább terjedtek a közösség, a régió vagy a központi állam szintjére (Gúti-Tóth 2000).

Ezért az etno-regionális érdekek két alapon intézményesültek: a közösségek perszonális alapelven, a régiók területi alapelven szerveződtek, ennek következtében együttműködésre kényszerítették a „politika-csinálókat”. Az 1980-as reform a szegregációt erősítette, és az eredménye az állam decentralizációja lett. Ez a régiókat és a közösségeket összekötődésre kényszerítette, mert a közösségek és a régiók területileg és jogilag megegyeztek, közöttük csak igen kevés eltérés volt: a

brüsszeli (a flamandok és a vallonok) nem értettek egyet abban, hogy területi vagy nemzeti alapon rendezzék dolgaikat. A flamandok a nemzeti, kulturális elveken való megoldást szorgalmazták; amíg a vallonoknak ezzel szemben a régiók erősítése volt a céljuk.

A német területek az 1980. augusztus 8–9-i belga parlamenti határozat alapján váltak a Vallon Régió integrált részévé. Egyes német vezetők ezt harmadik annektálásnak minősítették, mert a Valloniával létrejött szorosabb kapcsolat gyengítette a német autonómiát, és csökkentette a versenyképességet (Gúti–Tóth 2000: 288–290).

2.4. Föderalizáció 1988–1993

Az 1988–1989-es reform egy föderaliztikus államberendezkedést próbált megvalósítani. A kormány feladatául a jóléti állam és a gazdaság egyenlőtlenségeinek korrigálását kapta. Az oktatás feletti ellenőrzés átkerült a közösségek kezébe, és a régiók gazdasági ügyekben gyakorolt jogkörét megerősítették. A föderális kormány megtartotta ellenőrzési jogkörét, azonban a törvényhozói és végrehajtói munkát a közösségekre hárította anélkül, hogy pénzügyi keretet biztosított volna. A flamandok a saját forrásból való finanszírozást ösztönözték, amíg a vallonok a nemzeti szolidaritás alapelveire helyezték a hangsúlyt, így a föderális politika ellehetetlenítette a regionális politikát (Lagasse 1993; Alen és Ergec 1994; Cowell 1997).

Az 1988-as alkotmányreformnak két nagy hátránya volt:

1) A regionális szervek nem kaptak valóságos költségvetési kereteket, ugyanakkor saját bevételi forrásokkal sem rendelkeztek.

2) Az állam redisztributív szerepét a gazdasági recesszió miatt a kilencvenes évekre egyre nehezebben tudta ellátni.

Az 1988-as alkotmányreform rendezte Brüsszel státuszát is. Ma Brüsszel adminisztratív és törvényhozási régió Brabant tartományban, a flamand nyelvű terület közepén. Közigazgatásilag a Flamand Tanácshoz tartozik, ez illetékes a flamandok egyéni ügyeiben is. A brüsszeli flamand nyelvű és vallon nyelvű parlamenti tagok többnyire tagjai a Flamand, illetve a Vallon Tanácsnak, és ez azt jelenti, hogy Brüsszel lakói integrálódtak kulturális közösségük politikai struktúrájába. A helyi ügyekben az ún. brüsszeli regionális kormány az illetékes, ami nem más mint a nemzeti kormány kisugárzása. Ma Brüsszel elkülönült régió saját törvényhozói és saját végrehajtói hatalommal, közvetlenül választott tanáccsal (Gúti–Tóth, 2000).

2.5. Az 1993-as alkotmányreform

Az 1993-as alkotmányozási folyamat Belgiumot föderális állammá nyilvánította közvetlenül választott, különálló parlamentekkel. A Flamand Tanács (mint közösség és régió), a Vallon Regionális Tanács és a Francia Közösségi Tanács

alkotmányos autonómiát nyertek; Brabant Tartomány pedig 1995-ben Flamand és Vallon Brabanttá bomlott a nyelvhatár mentén. Jelenleg a többnyelvű, föderális berendezkedésű állam jövője az önálló közösségekben alkalmazott nyelvpolitikától és a lakosság magatartásától, valamint a viszonylagos gazdasági egyensúlytól függ (Alen és Ergéc 1994).

3. Konklúzió

A belga etno-regionális átalakulással kapcsolatban a következő két kérdés merülhet fel:

1) Elképzelhető-e, hogy állam túlhaladja a decentralizáció optimumát?

2) Vajon mindenre érvényes tendencia-e, hogy a multietnikumú államok felbomlanak, és új nemzetállamok jönnek belőlük létre?

Ha ez így van, akkor a többnemzetiségű államok mindenképpen felbomlanak, hacsak pont az nem fogja összetartani őket, hogy a decentralizációs politikával a szeparációs törekvések motivációját megszüntetik, és a teljes autonómiával rendelkező etnikumok a nagyobb gazdasági tér és a kapcsolatok koordinációja miatt megtartják az államot, mint nemzetek feletti szövet. Így belül az etnikai érdekek dominálnának, míg kifelé mint „állam”, egységes lépéseket tennének a gazdaság és a politika területén. Tehát az állam külső képviseleti szervvé alakulna át (Gúti–Tóth 2000: 293).

A regionális politika belső ügyeiben elsősorban a homogenitásra törekszik, ezért az állami szintű liberalizmus ellenére elnyomó politikát folytat (mint például Belgiumban a luxemburgi határnál élő németeknél láthatjuk). A regionális politika beolvasztásra törekszik, hogy egységesen tudja képviselni saját etnikumát a központi kormányzatnál és a többi közösséggel szemben (Tóth 1999; Gúti–Tóth 2000: 293).

A jelenlegi helyzet azonban azt mutatja, hogy egyre több állam az etno-regionalizmust választja megoldási stratégiaként, és a nemzetiségi problémákat a régióknak leadva, alacsonyabb szinten próbálja tartani.

A nacionalizmus a globalizálódó világban is megmarad, csak az állami szintről alacsonyabb hierarchiába kerül. Azonban az etno-regionális csoportok, a soknemzetiségű állammal szemben határozzák meg önmagukat, ahol az adott állam kisebbségét alkotják, és hadjáratot folytatnak kulturális identitásuk kifejtéséért. Mozgalmaik támadják az állampolgárság intézményét, ami elválasztja őket saját kulturális közösségüktől, ezért az állampolgárság az identitás politika témájává válhat, ahogy az a jelenlegi ukrain helyzet is mutatja.

GÚTI ERIKA

Kulcsszók: etno-regionalizmus, regionalizmus, régiók, közösségek, alkotmány-reformok

IRODALOM

- Alen, A. – Ergec, R. 1994. *A belga államszövetség az 1993. évi negyedik államreform után*. Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda. Budapest.
- Aron, Raymond 1994. *Tanulmány a szabadságjogokról*. Raymond Aron Társaság. Pécs.
- Beheydt, L. 1994. *The linguistic situation in the new Belgium*. Current Issues in Language and Society 1994/1: 147–163.
- Van den Berghe 1991. *Geography of Belgium*. Brüsszel. (kézirat).
- Bretter Zoltán – Deák Ágnes (szerk.) 1995. *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Tanulmány Kiadó. Pécs.
- Cowell, M. 1997. *Belgium: the variability of ethnic relations*. In: McGarry, J. – O’Leary, B. (szerk.), *The politics of ethnic conflict regulation*. London and New York. 274–295.
- Csizmadia Sándor 2002. *Belgium*. In: Kardos József – Simándi Irén (szerk.), *Európai politikai rendszerek*. Osiris Kiadó. Budapest. 63–87.
- Delpérée, F. (szerk.) 1994. *La Belgique fédérale*. Bruylant. Bruxelles.
- Gúti Erika – Tóth Sándor 2000. *A vallon-flamand-német együttélés Belgiumban*. In: Godó Nádor – Tóth József (szerk.), *Földrajzi tanulmányok a pécsi doktoriskolából II*. PTE TTK Földrajzi Intézet. Pécs. 277–295.
- Gúti Erika 2004. *Nyelvpolitika Hollandiában, Belgiumban és a Dél-afrikai Köztársaságban, főként a kilencvenes években*. (doktori értekezés) PTE BTK. Pécs.
- Gúti Erika 2011. *A belga modell*. (Szépe György 80. születésnapjára.) *Hungarológiai Évkönyv* 12/1: 121–129.
- Hamerton-Kelly, R. 1997. *Nemzeti kisebbségek és az európai integráció: egy elméleti perspektíva*. *Külpolitika* 3/2: 42–50.
- Hooghe, L. 1993. *Belgium. Regionalizmustól a föderalizmusig*. *Regional Politics* 1993/1: 44–68.
- Van Istendael, G. 1994. *A belga labirintus avagy a formátlanság bája*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Joó Rudolf 1977. *Nemzetiségek és nemzeti kérdés Nyugat-Európában*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Joó Rudolf 1988. *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Karsai László 1986. *Flamandok és vallonok*. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Lagasse, C-É. 1993. *Les nouvelles institutions politiques de la Belgique et de L’Europe*. Artel. Louvain-la-Neuve.
- Lawton, H. 1996. *National laboratories and regional development*. *Entrepreneurship and Regional Development* 1996/8: 1–17.
- Musyck, B. 1995. *Autonomous Industrialization South West Flanders, Continuity and Transformation*. *Regional Studies* 1995/7: 619–633.
- Nelde, P. 1994. *Language in Contact and Conflict*. Current Issues in Language and Society 1994/1: 165–182.
- Peters, Y. J. D. (szerk.) 1988. *Flanders in Plural Societies*. Research Papers. Hága.
- Probáld Ferenc (szerk.) 1994. *Európa regionális földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 102–109.

- Roper, J. 1997. *Nyugat-Európa kisebbségeinek típusai*. Külpolitika 3/2: 50–54.
- Rusen, E. 1994. *A belga államszövetség az 1993. évi negyedik államreform után*. Farkas és Társa Ügyvédi Iroda kiadása. Budapest.
- Szűcs Jenő 1974. *Nemzet és történelem*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Tóth Sándor 1999. *Az etnikai problémák megoldásának belga útja*. In: Papp Norbert – Tóth József (szerk.), *Első magyar politikai földrajzi konferencia – Változó világ átalakuló politikai földrajz*. JPTE TTK Földrajzi Intézet. Pécs. 143–147.
- Vos, L. 1996. *Nationalism, Democracy, and the Belgian State*. In: Caplan, R. – Feffer, J. (szerk.), *Europe's new nationalism. States and minorities in Conflict*. Oxford University Press. New York – Oxford. 85–100.
- Wittman Tibor 1965. *Németalföld aranykora*. Gondolat Kiadó. Budapest.

ETNO-REGIONALISMUL DIN BELGIA

(Rezumat)

Belgia este considerată un stat tânăr deoarece a fost creat doar în 1830. Până în 1945 Belgia a fost divizată de trei categorii politice: cea socio-economică, cea folizifico-ideologică și cea lingvistică. Procesul juridic existent în prezent a fost lansat în 1970. În 1993, monarhia constituțională a devenit un stat federal. Divizia asimetrică a statului (trei comunități, trei regiuni administrative și patru regiuni lingvistice) a fost creată în urma înțelegerii politice bazată pe balanța principiilor personale și teritoriale. Situația actuală poate fi definită ca „federalism unificat” și este influențată de schimbările economice, de atitudinea grupurilor etnice, precum și de curentele migraționiste.

Cuvinte-cheie: etno-regionalism, comunități, procese legislative.

THE BELGIAN ETHNO-REGIONALISM

(Abstract)

Belgium is considered to be a young state since it was founded only in 1830. Up until 1945 Belgium was divided by the following three political lines: social-economic, philosophical-ideological and linguistic. The existing legislative processes were launched in the 1970s. In 1993 constitutional monarchy was replaced by federal state. The complete asymmetrical division of the state (three communities, three regions and four language areas) was formed as the result of a political agreement, based on the sensitive balance of the personal and territorial principles. This balance can also be defined as “unification federalism”, and it is still influenced by economic changes, behavior of ethnic groups and migration waves.

Keywords: ethno-regionalism, regions, communities, legislative processes.

ADATTÁR

VEKERDI JÓZSEF LEVELEI

Az alábbi levelek válogatás kíván lenni abból a 30 levélből, melyeket a budapesti Országos Széchényi Könyvtár egykori vezetője, egyben a tudós szanszkritológus, cigánisztikai kutató 1974–1980 között hozzám intézett.

Ennek a levelezésnek két fontos motivációja is volt. az egyik az, hogy magam is gyűjtöttem magyar ajkú cigányoktól mesét, s kérésére magnóra vettem cigány nyelvű mesemondóktól is mesét, melyeket ő lejegyzett és elemzett.

Levelezésünknek ennél fontosabb oka az volt, hogy egyike voltam azoknak az erdélyieknek, akik tudományos és irodalmi könyvet kaptak a Széchényi Könyvtár vezetőjétől, azzal a céllal, hogy azok eljussanak másokhoz is: barátokhoz, kollégákhoz, szakemberekhez. Vekerdí József bízott abba, hogy ezek a könyvek itthon, Erdélyben egyfajta kölcsönkönyvtárrá válnak. Nem túlzott, ha azt állítom: Vekerdí József ezáltal nagyban hozzájárult ahhoz, hogy itthon – Európától elzárva – se rekedjünk meg egyfajta provinciális szinten. S mindez történt abban az „átkos” időben, amikor anyaországi testvéreink – tisztelet a kivételeknek – oly nagyon „csodálkoztak”, hogy „milyen szépen beszélünk magyarul!”

Nincs leltáram arról – s tán neki sincs –, hány erdélyi írónak, tudományos kutatónak, kulturális intézménynek juttatta el „tanítványai”, munkatársai által – úgyszólván „illegálisan” – kötetek százait, ezreit. Sőt, még azt is „kitalálta”, hogy a Budapestre feljutott erdélyiek mindennap 11–13 óráig bemehettek a Széchényi Könyvtár egy bizonyos irodájába, ahol magunknak és itthoni barátaiknak az odakészített polcokról könyveket válogathattak...

Ő is, akár a szegedi Ilia Mihály professzor, a Tiszatáj egykori főszerkesztője, figyelt a mi dolgainkra, leveleivel bátorított és biztatott...

* * *

1.

Budapest, 1973. aug. 9.

Kedves Olga,

ha esetleg nem kapta meg a „Tiszatáj” legutóbbi számából könyvének ismertetését, engedje meg, hogy mellékelten elküldjem. Sajnos az Ethnographia a bemutatott tanulmánnyal a jegyzetanyag nélkül nem tudott foglalkozni. Bodrogi Tibor levelével együtt legközelebbi (szept. elején esedékes Mezőbándera kiszállás kedvéért történő) utamra magammal viszem és onnét küldöm.

Kovács Ágnes igen helyesli a nagy kétnyelvű cigány-magyar gyűjtemény tervét.
Kézcsókkal

Vekerdi József

2.

Marosvásárhely, 1973. szept. 6.

Kedves Olga,
mint jeleztem, pótlások kedvéért visszahoztam kéziratát. Várni fogom, hogy ismét eljuttassa akár hozzám, akár Kovács Ágneshez.

Egyúttal mellékelem a Marosvécsen felvett cigány nyelvű mese elejének magyar fordítását. A leolvasással eléggé lassan haladok, s mint látni fogja, nem mindenütt sikerül. Igen tanulságos. Meglepően pontosan ismétli meg a történetet. Folytatni fogom a leolvasást, s küldöm a további részt is.

Sajnálom, hogy ezúttal nem találkozhattunk, de ha Isten is úgy akarja, sűrűn fogok Románia szép tájaira és kedves emberei közé járni. Addig is őszinte hálával (sok mindenért) és igaz szeretettel üdvözlöm.

Vekerdi József

3.

Budapest, 1973. szept. 27.

Kedves Olga!

Köszönettel megkaptam szeptember 16-i keltű kedves levelét. Sajnálatomra, e hó elején csupán néhány napot töltöttem Romániában, így nem tudtam Kolozsvárott kiszállni. Természetesen megígérem, hogy legközelebbi kolozsvári utam alkalmával azonnal és hosszasan tiszteletemet teszem Olgánál.

Addig is magam helyett mást küldenék. Egyik fiatal kartársnőnk – akivel Olga is találkozott nálunk – előreláthatólag a következő hónapban vagy novemberben Kolozsvárra utazik. Lehetne-e kedves Olgát arra a szívességre kérnem, hogy két napra szerezne szállást a kedves fiatalasszonynak valahol ismerősi körben? Egyúttal azt is kérném, hogy ha valamely sürgős könyvigénye van, jelezze, hogy a kortársnő személyesen levihesse.

Egyúttal azt is közölhetem, hogy a Széchényi Könyvtár hamarosan újabb keresőjegyzéket fog összeállítani a beszerezni kívánt könyvekből, s természetesen küldeni fognak belőle. Addig ne aggassa ez a kérdés. Inkább gondolkozzék azon, hogy mely könyvek érdekelnék az itteni újabb megjelenésük közül, s feltehetőleg nem lesz akadálya ezek beszerzésének Olga számára.

Igen köszönöm együttműködésünkre való megtisztelő készségét. Tavasszal készülök újra Romániába, s addig jó előre levelezzük, hogy hova menjünk együtt, ha ezt a nagy segítséget szabad lesz igénybe vennem. Időm mindenkori rövidre szabott volta miatt inkább a

már ismerős helyek felkeresésére vállalkoznám, mint új terep felkutatására. A közlekedést is csupán szíves segítségével merem vállalni, mert pl. legutóbb egyszerűen nem tudtam kiutazni Vásárhelyről Mezőbándra.

Rendkívül örülnék, ha jelzett kiadási tervei mihamarőbb megvalósulnának. Szabad-e egyúttal érdeklődnöm, hogy az Ethnographiától visszaküldött tanulmányával mi a helyzet? Esetleg átadhatja a teljes kéziratot a leutazó kartársnőnek, aki elhozza nekem, s én továbbítom Bodrogiéknak.

Legmelegebb jókívánságokkal

Vekerdi József

4.

Budapest, 1973. okt. 19.

Kedves Olga!

Sajnálattal kell közölnöm, hogy az a fiatal kartársnőm, aki Romániába készült utazni, megbetegedett (meghűlt), s most férje nem engedi el, mert újabb meghűléstől félti. Viszont egy nem kevésbé kedves fiatal kartársam utazik Marosvásárhelyre, s onnét visszatérőben másfél napot Kolozsvárott fog tölteni. Ha felajánlott szíves szállásadási segítségét ennek a fiúnak a részére szabad volna igénybe vennem, hálásan köszönném. (Ha Olgánál pillanatnyilag nehézséget okozna, esetleg segítségét kérhetnék útbaigazításra valaki ismerőshöz?) Vásárhelyről november 5-én, hétfőn 15h 45'-kor érkezik Kolozsvárra, s ekkor tiszteletét tenné Olga lakásán. Kolozsvárról 7-én, szerdán reggel 6h 09'-kor indul vissza Budapestre. Ha megengedi, e hó vége felé (addigra e levél mindenképpen megérkezik) felhívom telefonon lakásán, esti időpontban, hogy esetleges akadályokról előre értesüljek.

Szívésségét előre is hálásan köszönöm, s őszinte barátsággal üdvözlöm magam is ismerőseink nevében

Vekerdi József

5.

Budapest, 1973. nov. 23.

Kedves Olga!

Örömmel olvasom f. hó 6-án kelt kedves leveléből, hogy változatlan kitartással folytatja munkáját. Nagyon örülök és végtelenül hálás vagyok, hogy hajlandó cigány nyelvű gyűjtésére is. Az említett négyórás felvételen is volt cigány nyelvű anyag? Ha igen, vállalom, hogy szép lassan majd leolvasom. Közös gyűjtésünket végre átírtam; végül nem is maradt olyan sok érthetetlen hely, mint gondoltam.

„A nap húga meg a pakulár” recenziója megjelent az „Études Tziganes” legutóbbi számában; xerox másolatot fogok küldeni róla. Néhány nyelvi hibámat szépen kijavította a szerkesztő, egyébként nem változtatott rajta. azonban egy csodálatos sajtóhibát elkövettek:

„Olga Gyűjtötte Nagy” lett a szerzőből (szerencsére csak a címleírásban, egyébként a szövegben már mindenütt a helyes alak szerepel). Teljes terjedelmében lehozták, ami nagy szó, mert a folyóirat egyébként igen rövidre fogja a cikkeket.

Teljesen egyetértek azzal, hogy a leendő mesegyűjtő munka során érdemes a magyarul már megjelenteket, ill. felgyűjtötteket újra felgyűjteni cigányul. Külön tanulsággal szolgál (a kétnyelvűség mellett) az időbeli eltérés; a későbbi megismétlés. Szép munka lesz, bár nehéz.

Szívesen üdvözlettel

Vekérdi József

6.

Budapest, 1974. ja. 31.

Kedves Olga!

Őszinte örömemre szolgál, ha a könyveknek hasznát tudja venni. Sajnos, néprajzi kiadványokban nem bővelkedünk, de ami megjelenik, igyekszünk Olgának beszerezni.

(...)

Szíves hívását hálás köszönettel elfogadom. Február legvégén megyek Kolozsvárra Sárosi Bálinttal együtt, s ha nem okozna nehézséget, a szállást is igénybe vennék néhány napra. Viszek kazettákat, s nagyon jó volna, ha kiszállnánk gyűjteni Mérába. Teljesen osztom álláspontját: gyűjteni teljes erővel, amíg erőnk bírja és amíg mesemondókat találunk. Érkezésem pontos idejéről értesíteni fogom. Sajnos, a két fiatal kolléga nem tud menni, legalábbis egyelőre.

A kért adatoknak utánanézek. Arra kérném, írja meg, hogy van-e valamire szüksége innét (levesportól kezdve bármire, pl. magnetofonszalagra). Könyvemből még nem vihetek, mert előreláthatólag csak március végén jön ki, de utána természetesen „hivataltól” megküldöm. Ha a Néprajzi Intézettől megkapom „A struktúra-variálódás lehetősége” kéziratát, vigyem-e magammal?

Szanszkrit mesekötet fordítását adtam le az Európa kiadónak (XI. sz.-i kásmiri szerző műve, a „Mesefolyamok óceánja” szemelvényesen), s némi kísértést éreztem a cigány mesei légkörrel való párhuzam felállítására: míg az európai népmese szerintem mindvégig elvont, jelképes csodavilágban játszódik, addig Indiában egyszerre van jelen csoda és valóság a mesében, mint a cigányoknál. A szereplők csak úgy közönségesen találkoznak a városban egy-két hullafaló démonnal vagy légi szellemmel, akár a férje akasztására induló cigányasszony a városszéli csőszházban egy sárkánnyal. Amellett a szanszkrit mesék – főleg a késői korban – messzemenően rafinált művészi fejlettségről tanúskodnak, s távol vannak az archaikus mágikus szinttől. A XX. sz.-i cigányok mítoszteremtő mesevilága sokkal „ősibb” jellegű, mint az ezer évvel ezelőtti szanszkrit mesekultúra, csupán a dolgokhoz való hozzáállásukat látom hasonlónak.

A viszontlátásig szíves üdvözlettel

Vekérdi József

7.

Budapest, 1974. szept. 2.

Nagyon szépen köszönöm szíves közvetítését a Kali néninek küldött üdvözet és a válasz eljuttatásában¹. Bevallom, elfacsarodott a szívem a levél olvasásakor: nem hittem volna, hogy ilyen semmisség ekkora szükséget pótol; én pusztán a tisztelet jelképének szántam. Ezek után amint lehetőségem adódik, gondoskodni fogok érdembeli segítségnyújtásról: mint látom, nagyon elkel szegény öreg Kali néninél.

Örömmel olvastam a „Tiszatáj” szeptemberi számában az ismertetést könyvről. Feltételezem, hogy Iliá megküldte a számot; ha mégsem, jelezze s elküldöm. A K. I. rövidítés Katona Imrét jelöli? Ha igen, akkor Imrénnel ez alkalommal nem vagyok megelégedve, noha egyébként igen becsülöm: nem tudta kellőképpen érzékeltetni Olga csodálatos meglátásainak lényegét, a mese örök emberi színévaltozását. De annyi baj legyen; az olvasók a könyvből maguktól rájönnek. Az én rövid recenziómat még mindig nem találok az „És”-ben; lehet, hogy más írt róla.

Az „Ethnographia”-ra 1975-től kezdve előfizettünk. Várjuk újabb könyvkéréseit. Úgyszintén érdeklődéssel várom újabb könyveinek megjelenését.

Kedves családjának üdvözetemet küldöm, kézcsókkal

V. Jóska

8.

Budapest, 1974. szept. 9.

Kedves Olga!

A könyvtárban ellenőriztük, hogy munkái megvannak-e nálunk. Elég jó arány mutatkozott: mindössze három könyve hiányzik. Ezek:

A vidámság madara (Buk. 1954).

Az üveghegyi rózsa (Buk. 1956).

A kopasz király (Buk. 1963).

Ha volna rá lehetőség, hogy egy-egy példányt kapjunk az említett három kiadványból, őszinte köszönettel foganók. Egyúttal váljuk könyvkéréseit.

Kézcsókkal

Jóska

---

¹ A széki Győri Kláráról, a nagy mesemondó és önéletrajzíró sanyarú sorsáról írván, V. J. szép ajándékot (élelmiszereket) juttatott el hozzá.

9.

Bp. 1974. okt. 1.

Kedves Olga,

köszönetet mondok kedves tengerparti leveléért s a kedves gyűjtőútra hívásért. Előbb-utóbb igénybe fogom venni. Pillanatnyilag azonban október közepén romániai kirándulásra készülök, s ha sikerül, Kolozsvárt is útba ejtem. Ez esetben természetesen mindenek előtt Olgáéknál teszem tiszteletemet (lassan albérletet fogadok Olgáéknál, olyan gyakran zavarom kedves családját).

A Népi kultúra VIII. kötete még távol áll a megjelenéstől, de ígérem, hogy okvetlenül megszerzem. Addig viszek – egy-két üres magnetofonkazettát, de azt nem ígérem, hogy le is tudom olvasni. Egy barátom most Széken vett fel cigány meséket, de keservesen kínlódnak a lejegyzéssel. Majd bejeljövök. Mert a cigány nyelvjárásokról írt kötetem szótári részébe fogtam bele.

Ajánlom figyelmébe, hogy olvassa a „Könyvvilág”-ot vagy hasonló valamit, hogy szaporábban forduljon kérésekkel hozzánk!

A viszontlátás reményében kezét csókolja, kedves férjét tisztelettel üdvözölve

Jóska

10.

Budapest, 1974. IX. 13.

Kedves Olga!

Hálás köszönet szept. 5-i kedves leveléért. Látom belőle, hogy két levelem vagy útban volt még, vagy végleg „lekészt”. Egyikben a nekünk hiányzó néhány könyvének címét közöltem. Azt is megírtam, hogy a „Valóság” megkapta a kéziratot. Én pedig – Olga közvetítésével – szegény Kali néni megható sorait.

Nyáron nagy volt nálam a hivatali turistaforgalom, nem utolsósorban olyan területről, amelyet nagyon szeretek kézben tartani; így bizony kicsit sok volt a jóból, de igaz örömmel végeztem. Saját munkámhoz közben alig jutottam hozzá. Egy a színes kirándulást mégis tettem cigányokhoz: szept. 8-án, Kisasszony napján van a Dunántúlon, Csatka faluban a híres cigánybúcsú, s megnéztem Sárosi barátommal. Valóban „cigány” volt. Már mint nem a búcsú (a templomi zászlók után egy szem cigány sem haladt, csak magyarok), hanem a lacikonyha és az italmérés környéke. Lehetett közel ezer cigány egy rakáson, ünnepi díszben (azaz modern szabású kosztümben a legrikítóbb brokát bútorhuzatból), lovak, szekerek, autók (!), szörnyű piszok a földön, hevenyészett sátrak nejlonpedókból (faágra vagy kocsirúdra rádobva), rikácsolás, ének, tánc. Bálint kétségbeesetten lemondott a felvételekről.

Könyve (a Hősök) e héten jött át közös kiadásként. Megtudtam, hogy az „És” emiatt nem közölte eddig a rövid ismertetőmet: ez valami szerkesztési szabály nálunk; most rövidesen hozzák. NB. Ha a „Tiszatáj”-példányt nem kapta meg, jelezze: lexeroxozom belőle az ismertetőt. Egyébként újabb könyvismertető tevékenységet kaptam hivatali feladatul: létezik

egy három nyelven (angol, német, francia) 12 000 példányban megjelenő, reprezentatív magyar könyvismertető folyóirat: Le livre hongrois, Bücher aus Ungarn, Hungarian Book review. Ennek a bibliográfiai függelékét (évente 600–800 tételnyi válogatást a 7000 kötetes könyvtermésből) a jövőben az OSzK, pontosabban az én osztályom fogja végezni. A szerkesztőséggel egyetértve azt a változtatást hoztam, hogy a közös kiadásokat is felveszem: elsősorban a Kriterion és a Dacia könyveket, mert ezeket esetleg nem minden szerv tekinti szívügyének. „Igazad van, alapvető kötelességünk” – mondta a főszerkesztő. Sok munkával jár, de igyekszünk jól összeállítani.

A mesékkel kapcsolatban közös tervünket változatlanul tartom, feltéve, hogy meg tudok birkózni a felvételek leolvasásával. Most mindenesetre teljesen leköt az itteni anyag: 1975 novemberére kell megírom „Gypsy dialekh in Hungary” c. 500 oldalas könyvet, s nem megy könnyen: mert közben jövök rá, hogy milyen keveset tudok. De meglesz, ha törik, ha szakad.

Egyelőre nem tudom, hogy mikor utazom külföldre, de előbb-utóbb megint sort kerítek rá. akkor majd az utolsó percben jelentkezem.

Kedves családját szeretettel üdvözölve, kézsókkal

Jóska

11.

Budapest, 1974. nov. 18.

Kedves Olga!

Sajnos szégyenkezve kell megírom, hogy ezúttal szinte minden küldetésemet balsikerral intéztem. Szentgyörgyön jártamkor kedves lányáékat ismételt telefonhívással sem találtam odahaza. A „Valóság” szerkesztőségében közölték, hogy Olgától levelet kaptak, amelyben a szerzői díj átutalását kéri Bukarestbe, s ők ennek értelmében már odaküldték. A Móra kiadónak szánt levelet sehol sem találtam, úgy látszik, sietségemben elfelejtettem elhozni. A Jakab István-kötetből eddig még nem jutottam példányhoz, hogy bemutathassam az Akadémiai Kiadónak.

Mindenesetre az Akadémiai Kiadónak írt könyvtervezetet elküldtem Kovács Ágnesnek véleményezésre és továbbításra, reméljük, lesz belőle valami. A „Valóság” októberi számát nyomozom, s bízom benne, hogy sikerül szereznem egy példányt Olgának.

Szentgyörgyi utazásom ugyan jól sikerült, de visszaúton megfáztam, s eddig feküdtem. (Brassóban kereken közölték, hogy szocialista hálókocsijegyemre nem adnak helyet a hálókocsiban, csak kapitalista országbeli jegyre, így kissé viszontagságosan ültem végig az éjszakát, ráadásul visszaérkezésem után tetűirtó szert kellett vásárolnom. Szerencsére kitűnő folyadék kapható e célra, amelyet cigányok közötti gyűjtéseim folytán már régebben is sikerrel alkalmaztam.) Jelenleg testben némileg megtörve, de lélekben töretlenül folytatom minden vonalon szerény tevékenységemet.

Úgy hallottam, hogy a „Látóhatár” is le fogja közölni Olga cikkét a „Valóság”-ból. figyelemmel fogom kísérni, s veszek példányt (az könnyebben kapható, mint a percek alatt szétkapkodott „Valóság”).

A könyvekről nem feledkezünk meg.

Kedves férjével és fiával együtt szeretettel üdvözlí

Jóska

Ui. Leányaim nagy örömmel azonosították az ifjúsági könyvtárban levő népszerű „Szidi” c. könyv szerzőjét a kedves ismerőssel, s el is dicsekedtek az iskolában a személyes ismeretséggel.

12.

Budapest, 1975. április 22.

Kedves Olga!

Üzenetközvetítőként lépek fel. Az Európa könyvkiadóban a „Népek meséi” sorozat szerkesztője, Karig Sára, aki igen értelmes és rendkívül derék hölgy, érdeklődik Olga cigány gyűjtéseiről. Felhívtam figyelmét „A mesemondó Jakab István” kötetre, s minthogy a kötet itt nem került forgalomba, azt szeretném nevében kérni, hogy amennyiben lehetőség nyílik rá, küldjön neki egy példányt. Címe: Európa Könyvkiadó, 1363 Budapest, Postafiók 65. azonban az én címemre is küldheti, ha úgy esetleg egyszerűbb. Cserébe Karig Sára felajánlotta, hogy a könyvkereskedelemben teljességgel beszerezhetetlen „Népek meséi” sorozatból küld érte, mert vannak titkos tartalékai. A kapcsolattal távolabbi elgondolásaink is vannak: nem tartom lehetetlennek, hogy Olga gyűjtéseiből román-magyar közös kiadványt hozzon ki a Kriterion és az Európa, mert a két kiadónak igen jó kapcsolatai vannak egymással. Igen örülnék, ha lenne belőle valami².

A legutóbb kért könyveket igyekszünk mihamarabb elküldeni.

Kedves férjével együtt szeretettel üdvözlí

Jóska

13.

Budapest, 1975. ápr. 30.

Kedves Olga!

Mellékelten küldöm könyvéről írt ismertetésemnek a másolatát, amelyet szokásom szerint az Études tziganes-nak küldtem. A francia fordítás ezúttal nem tőlem származik, azért olyan fordulatos.

Megragadom az alkalmat, hogy magyarul is megismételjem a francia recenzióban foglalt őszinte tiszteletemet kiváló munkája iránt. A meseszövegek nem kevésbé érdekesek, mint amilyen tanulságos a bevezető tanulmány.

---

² *Zöldmezőszárnya*. Marosszentkirályi cigány népmesék címen. 1978-ban az Európa Kiadónál megjelent kötet.

Bizonyára megkapta azt a levelemet, amelyben kértem, hogy egy példányt lehetőség esetén küldjön az Európa Könyvkiadóban Karig Sárának. Nagyon örülnék, ha sikerülne valamilyen együttműködés.

Szeretettel üdvözlöm

Jóska

14.

Budapest, 1975. jún. 21.

Kedves Olga!

Őszinte köszönettel megkaptuk a könyveket. Már előzőleg is átadta Ildikó A Nap húgát, azonban ezzel gondolkodóba estem: nekem két példányom van belőle, egyik dedikált, a másik sima, s e saját példányomat küldöm ki Halléba Modenak, Olga példányát, mint utolsót, visszaküldöm szerzőjének, aki egyébként is dedikálta saját magának.

Sajnos a Jakab és a Jagamas még nem jött meg. Meg tudná írni azoknak a nevét, akik hozták, hogy megkeressem őket? Kár volna, ha elkallódnának a művek.

Attól tartok, hogy idén nem tudok Romániába utazni. Munkahelyemen egyre több a teendő, aminek ugyan bizonyos szempontból örülök, másrészt azonban túlságosan leköt, és közben össze le kell adnom cigány nyelvtanom kéziratát. (A kapkodás miatt nem is lesz sok köszönet benne.) Levélírási késedelmeimet is ennek tulajdonítsa, ne „jóra való restség”-emnek. Természetesen attól ne tartson, hogy a mesék leolvasásától elzárkózom. Izgalommal várom. Esetleg Haltrich Sára barátnőnket biztathatná, hogy kapcsolja össze velem cigányul tanuló növendékét; írtam neki, de lehet, hogy nem kapta meg.

Várjuk kívánságait a Néprajzi Intézet részére, és saját magának is. Mindig örömünkre szolgál, ha tehetségünkhöz képest segítségükre lehetünk.

Kedves férjével együtt tisztelettel és szeretettel üdvözlö

Jóska

15.

Budapest, 1976. VI. 7.

Kedves Olga,

a Széki népmesék kötet kézhezvétele után nem tudtam ellenállni annak, hogy elragadtatásomat fejezzem ki. Rögtön a fűlszöveg lenyűgözött – szerencsés választás volt a bevezetőből –, utána a tanulmányt olvastam el, sietve, és ráismertem benne Olga jellegzetes látásmódjára: a mese műfajának mibenlétét, lényegét, szerepét, változását, életszerűségét tudja megfogni és gyakorlott írói tehetségével az olvasó számára is érzékeltetni. Én bizony bevallom, hogy szívesebben olvasom Olga fejtegetéseit, mint Lüthiét, aki mélyre szánt ugyan, de félek, olyan mélyre, hogy ekéje alatt sokszor már nincs is talaj, csak filozófia. Itt az ősi emberi gondolatoknak – sejtelmeknek – hiedelmeknek folyton változó, racionalizálódó megjelenését ragyogó világossággal kézenfekvővé teszik a bemutatott példák, ugyanúgy, mint a „Hősök” kötetben.

Különös, hogy a széki mesemondók meglehetősen szűkszavúak. Ez engem azért is érdekelt, mert az itteni (nem az erdélyi!) cigány mesemondóknál hasonló a helyzet: tündérmesékben aránylag ritkán részletezik az egyes motívumokat. Én ebben hanyatlási tünetet gyanítottam, de úgy látszik, a jelenség általános, és elképzelhető, hogy itteni cigányaim már erdélyi tartózkodásuk idején megszokták az ottani nem cigány környezettől ezt az előadásmódot, tehát már ott elsajátították bizonyos modernebb szemléletet, szemben a részletezőbb archaikus erdélyi cigány mesestílussal.

Most kezdtem hozzá teljes munkaerővel nagyszámú cigány nyelvű magnetofonfelvétel lejegyzéséhez. Nem mindig sikerül, de általában azért jól megy, és a szövegek kitűnőek. A kazetták fokozatosan szabadulnak fel és válnak újra használhatókká. Majd meglátjuk, mi lesz a publikációs lehetőség.

Ismételt gratulációval, igaz szeretettel üdvözlöm

Jóska

Ui. Mellékelek egy rövid, de elismerő recenziót a Kali néni kötetéről.

16.

Budapest, 1977. nov. 17.

Kedves Olga!

Engedje meg, hogy legmelegebben gratuláljak a „Paraszt dekameron” hatalmas sikeréhez. Néhány hete jelent meg, s már csak a legnagyobb összeköttetések árán lehet példányt szerezni belőle. Én még csak kívülről láttam, illetve csak belenéztem, ti. megjelenésekor éppen beteg voltam (meghűlés), és utólag értesültem róla. Vettem magamnak is, a könyvtárnak is. Ez utóbbinak nagyobb mennyiségben, Dobai Laci barátom segítségével). Hétvégi szórakozásnak szánom elolvasását, de nem tudtam megállni, hogy örömmel ne adjak már most kifejezést.

Szegedről négy kazetta pompás népmeseanyagot hoztak fel tegnap. Legközelebbi harci feladatomból lesz ennek a leolvasása (a régebbi anyag legnagyobb részét már le van írva).

A Journal of the Gypsy Lore Society szerkesztője gondolkozik a debreceni Déry Múzeum évkönyvében megjelent „Archaikus világkép” megjelentetésén az angol folyóiratban. Felajánlottam neki, hogy szükség esetén gondoskodom az angol fordításról. Igen örülnék, ha ott is napvilágot látna a tanulmány (esetleg rövidítve, ti. a Journal kisebb terjedelmű, mint az évkönyvek). [...]

Kedves családját a legmelegebben üdvözölve, maradok igaz barátsággal:

Jóska

17.

1978. IX. 22.

Kedves Olga,

köszönöm kedves lapjait.

Érdeklődöm: van-e akadálya annak, hogy gyűjtéseiből egy részlet megjelenjék az Études Tsiganes-ban? Örömmel vennék a mutatóba közlendő anyagot. Azt hiszem, együttműködő, ill. fordító nevét teljesen mellőznék.

Sohasem tudom előre, mikor utazom Kolozsvárra, de azt ígérhetem, hogy okvetlenül felkeresem.

Szeretettel üdvözlöm egész családjával (ott és Szentgyörgyön).

Jóska

Ui. A Forrás 78/7-8 számában közölt recenzió a Paraszt d.-ről megvan Olgának? Ha nincs, másolatot küldök.

18.

Bp., 1980. II. 15.

Kedves Olga!

Nagyon-nagyon örülök, hogy februárban találkozhatunk. Én, mint rossz utas, egyelőre nem modulok itthonról; ha minden jól megy, majd a nyáron.

Attól tartok, valamilyen értesítése elkallódhatott, mert az utolsó előtti levelében említett könyvkérése nem jutott el hozzám. Kérem, ismétlje meg, mert igen sajnálnám, ha lemaradna valamilyen lényeges kiadványról. Egyébként is javuló helyzetben van osztályunk könyvbeszerzése.

Annak módfelett örülök, hogy a Világgá futó szavak kötete elkészült, legfeljebb az szomorít el, hogy a mesének búcsút akar mondani. Bízom benne, hogy idővel mégis visszatér hozzá. Minden írása a meséről valóságos kinyilatkoztatás volt számomra. Ha negyedannyi éleslátással és felismerőképeséggel (és tizedannyi anyagismerettel) rendelkezném a népmese terén, boldog volnék.

Magam kitarok a cigány téma mellett. Most a debreceni egyetem néprajzi tanszékén cigány kollégiumot hirdetem meghívott előadóként. Újváry Zoltán a tanszékvezető Gunda nyugdíjba vonulása óta, és barátságosnak ígérkezik az együttműködés vele. (Gundával is jó viszonyban vagyok egyénileg, csak ő kevésbé volt hajlandó a téma elfogadására az egyetemen).

Érkezését várva, kézcsókkal és meleg barátsággal

Jóska

Ui. Az angol cikk levonatát azért küldtem minden megjegyzés nélkül, hogy ne tűnjek fel esetleges közreműködőnek.

19.

Budapest, 1981. febr. 1.

Édes-aranyos Olgám!

A „Hét” múltkori számában kitörő lelkesedéssel olvastam születésnapj köszöntésedet. Szívből-lélekből csatlakozom tisztelőid táborának jókívánságaihoz. Ismeretlenül is ugyanilyen tisztelettel és jókívánsággal gondolok kedves bátyádra, akit a cikkíró és Te is igen szép szavakkal mutattok be. Az aláíró Rostás Zoltán nevét ugyan nem ismerem, de bizonyára jóra való férfiú.

A Te szavaidat is öröm olvasni. Kibontakozik belőlük igen gazdag, színes, eredeti életműved és az egész romániai magyar kutatómunka magasrendű színvonala. (Együttérző kárörömmel olvasom Voigt úr helyretevését is.) Az említett kutatók közül sajnálom, hogy nem ismerem személyesen Pénteket, mert szeretném, ha etnológiai szemináriumát és folklórkörét a lehetőségek határain belül könyvekkel segíthetnők. Beszelnél vele ebben az értelemben? Akár ő, akár Te írjatok nekem, mi kellene (már amennyire lehet).

Szeretettel üdvözöllek

Jóska

20.

Drága Olgám!

Érdeklődéssel olvastam nemrég érkezett leveledből jelenlegi kutatásaidról szóló beszámolódat, másrészt kicsit sajnálom, hogy búcsút mondtál a népmeséknek, mert széles e világon senki nincs, aki Nálad értékesebb munkásságot fejtett volna ki ezen a területen.

Különben nem lehetetlen, hogy a közeljövőben tiszteletemet teszem Nálatok. Talán hallottad, hogy a „Korunk” szerkesztősége nevében Herédi Gusztáv elvtárs kilátásba helyezte, hogy egy hétre meghívják Kolozsvárra a „Korunk” hivatalos vendégeként. Feltételezem, hogy Rác Győző elvtárral egyetértésben eszközölte ezt a meghívást. Örömmel elfogadtam, s most várom a hivatalos előkészítést. Felajánlottam a „Korunk” részére 200 kötetes könyvajándékot, az illetékes kolozsvár-napocai szervek előzetes jóváhagyása alapján. Itteni illetékes szerveink egyetértő figyelemmel kísérik az utazást, amely az idén esedékes nemzetközi budapesti kulturális konferencia előtt legjobbkor jön. Ti. Félős, hogy egyes nyugati körök éket akarnak verni a Magyar Népköztársaság és Románia Szocialista Köztársaság közé, és a konferencián azt a látszatot akarják keltetni, hogy Románia Szocialista Köztársaság akadályt gördít a magyar kultúra ottani befogadása elé, itteni kiadványokat nem enged be stb. E rágalmak kivédésére bizonyára az is egyik bizonyíték lesz, ha szerény személyem baráti látogatást eszközöl a legjelentősebb romániai magyar folyóiratnál. Ha megvalósul ez a látogatás, ottani tartózkodásom során igyekezni fogok a kolozsvári magyar nyelvű román értelmiség legkimagaslóbb egyéniségeinél tisztelgő látogatást tenni, mindenekelőtt Nálad, s ha időm engedi, Faragó elvtársnál is. Rác Győző elvtárs kedves feleségével tavaly volt szerencsém megismerkedni, amikor az egyetemi Könyvtár igazgatóját felkerestem, aki jól beszél franciául (én is franciául beszéltem vele), s hogy ne legyenek nyelvi nehézségek, Rác Győzőnét hívta tolmácsnak.

Szeretettel üdvözöllek Lacival együtt

Jóska

21.

Budapest, 1988. III. 13.

A kialakult rendszernek megfelelően visszaigazolom február 24-én kelt kedves leveledet. Bár én is úgy vagyok, mint Te, aki írod, hogy „zavar az, hogy »mások« is olvassák”,

és mióta 1957 januárjában letartóztatásomkor minden családi levelemet elvitték és elolvasták, azóta nem őrzök leveleket – a Te leveleid közül néhányat mégis megtartok, annyira szívemarkolóak. E legutóbbi leveled is az. Egyrészt őrizi férjed emlékét, akivel – tudod – igen szerettük egymást. Minden találkozásunk élmény volt számomra, és az a csodálatos önuralom, ahogy a halál biztos tudatában – hiszen okos ember lévén, nyilván tisztában volt sorsával – az őt körülvevők társaságában ő volt a legvidámabb, legszellemesebb – ritka példamutatás volt számomra. Engedd meg, hogy nagyon kemény hasonlattal éljek, amely azóta is kísért. Annak idején a gyűjtőfogházban zárkám ablaka éppen arra a kis udvarra nyílt, amelyben a halálraítéltek napi sétáját végeztették. A kötél általi halálra várók sétájáról állandóan hangos nevetés, tréfálgatás hallatszott be az ablakon. (Ekkor értettem meg, hogy valóban „akasztófahumor”). Egyre ez a három érdekes élmény jár eszemben, amikor felidézem Laci derűs búcsúzását az élettől. Igazi férfi volt a talpán.

Másrészt végtelenül tisztellek azért a hivatástudatért, ami soraidból kicsendül, hogy utolsó leheletig dolgozni kell, s vannak dolgok, amelyeket más nem végez el helyetted. Teljesen igazad van. Aligha van más, aki olyan sokat tudna a pusztuló dolgokról, mint Te, s olyan világosan tudná ezeket összefoglalni, mint Te. Ez nemcsak az én véleményem: ideát szakmai körökben az egész ottan tudományos életből Téged tisztel legjobban mindenki, ahogyan itten utazásaid során személyesen is tapasztalhatod. Szívből kívánom, hogy fizikai erőd még néhány évtizedig tartson lépést lelkierőd „robot”-munkabírásával.

Szeretettel üdvözl

Jóska

Közli: NAGY OLGA

A KOVÁSZNA MEGYEI CSERNÁTON (ALSÓ- ÉS FELSŐCSERNÁTON) HELYNEVEI

Az eredetileg és a ma ismét egységes *Csernáton* (r. *Cernat*) nevű település első írásos említése a pápai tizedjegyzékben bukkan fel 1332–37: *Churnacun*. A *Csernáton* helynév szláv eredetű. A szláv etimon tövében egy ’fekete’ jelentésű személynév sejlik; a személynévnek a birtoklást kifejező *-in* képzős származékából alakult a helynév (l. Kiss Lajos, FNESz. I. 76). A település később két részre szakadt – 1567: *Alsochernaton*, 1497: *Felsewchernathon* (C. Suciú I. 133). A felsorakoztatott helynevek egységesen a mai *Csernáton* nevű településre vonatkoznak, bár a falu ma is őrizi a differenciált nevet. Az adatokat követő szám az illető nevet lokalizálja a mellékelt térképvázlaton.

1. *Ájfej* (e; 286). 2. *Akácós* (e a Törpatak völgyében; 256). 3. *Albisi fenyős* (e Bartalfalván, nagyobbik része Kézdiabíshoz tartozik; 190). 4. *Albisi legelő* (l; 194). 5. *Albis vőgye* (l, ebben a völgyben folyik Albis pataka; 101). 6. *Alsó-csordagyűjtő* (tisztás a Bartalfalvi patak balpartján; 230). 7. *Alsó-Harasztos* (e, Harasztos része; 224). 8. *Alsó-Jeges* (p, a Jegespatak alsó folyása; 318). 9. *Alsó-kút* (kút és körülötte lévő sz; 122). 10. *Alsóvágás* (írtás neve a Szilason; 310). 11. *Alsözög* (u Felsőcsernátonban; 52). 12. *Aranyos-hégy* (sz;

149). 13. *Aranyos-ódal* (sz; 149) 14. *Árnyék-ódal* (e; 342). 15. *Árok* (e, területén árok húzódik; 296). 16. *Avas* (e; 186). 17. *Bajka* (e; 331). 18. *Bajka árka* (árok, időszakos vízfolyás a Bajka nevű részen; 552). 19. *Bajka útja* (u; 333). 20. *Bajka-tető* (e; 334). 21. *Baksa-kút* (forrás Bartafalván; 191). 22. *Baksa-ódal* (sz; 193). 23. *Baksa-patak* (p, a Baksa-kútból ered; 192). 24. *Baláska* (e; 220). 25. *Balázs Zsiga kertje* (kert a Törpatak völgyében; 254). 26. *Balog Péter kútja* (e; 307). 27. *Bándi* (sz; 103). 28. *Bándi-kút* (forrás és környéke; 203). 29. *Bándi-kút árka* (árok; 206). 30. *Bándi-kút ódala* (sz; 204). 31. *Bándi út* (u; 205). 32. *Bánya* (homokbánya; 326). 33. *Barlang árka* (e; 338). 34. *Barlang-ódal* (sz; 339). 35. *Barompiac* (tér, neve elavulóban; 33). 36. *Bartafalva* (hajdani falu helye; a falut a törökök 1590-ben pusztították el; 173). 37. *Bartafalva-ódala* (domb a Bartafalvi patak mellett; 215). 38. *Bartafalvi legelő* (l; 195). 39. *Bartafalvi patak* (Bartafalván átfolyó p; 214). 40. *Bartaflavi út* (u; 200) 142). 41. *Baskara* (e; 336). 42. *Bazinnál* (sz, benne vízgyűjtő medence; 142). 43. *Belső-Sönyalkodó* (u; 265). 44. *Belső-Talamér* (u; 56). 45. *Bernád* (sz; 107). 46. *Borzás* (sz; 104). 47. *Botpálnyaka ~ Botpanyoka* (k, hegy Felsőcsernátonban; 96). 48. *Bölöni Bálint utca* (u; 76). 49. *Bujdosi kert* (e, Bujdosi szn; 351). 50. *Büdösférődő* (Büdöskút vizét régen kádakba merték, és abban fürödtek; 356). 51. *Büdöskút* (kénesforrás; 355). 52. *Cigánygyermek pusztája* (erdei tisztás; 343). 53. *Cigánsor ~ Cigánszér* (fr, Alsócsernáton része; 12). 54. *Cigonér szézelet* (fr, Felsőcsernátonban; 73). 55. *Csémetés* (sz; 174). 56. *Csémetés alja* (sz, a Csemetés része; 172). 57. *Csere* (tölgyerdő; 180). 58. *Csere alja* (e, a Csere része; 72). 59. *Cserealja utca* (u; 183). 60. *Cserefark* (e, a Csere része; 181). 61. *Cserefark* (ma sz, valamikor idáig érhetett a csereerdő; 147). 62. *Cserépgvár utca* (u, a Nyika utca folytatása; 54). 63. *Csörgés* (u Felsőcsernátonban; 65). 64. *Csörgés kútja* (kút; 66). 65. *Csérnáton pataka* (p, a Nagypatak, az Ika pataka, a Törpatak és a Bartafalvi patak egyesülése után a patak neve Csernáton pataka Mákosfalváig. Innen Sajgó néven folyik tovább, és Szörce határában a Depsónél ömlik a Feketeügybe; 361). 66. *Csigolyabokor kútja* (forrás; 357). 67. *Csihányos* (l; 305). 68. *Csipkés* (e; 260). 69. *Csipkés útja* (u; 261). 70. *Csókás alja* (a Csókásfürdő része; 299). 71. *Csókásfürdő* (kénes forrás a Nagypatak völgyében; 300). 72. *Csorba kút* (sz; 120). 73. *Csorgó-ódal* (forrás az Avasban; 185). 74. *Démétértag* (sz; 141). 75. *Dénéstag* (sz; 121). 76. *Dénésúrtag* (sz; 112). 77. *Disznókósár kútja* (tisztás a Csorgó-ódalon, bekerített terület a disznóknak, benne forrás; 187). 78. *Dócétag* (sz, Dóczé szn; 152). 79. *Doktorkert* (gyümölcsös, 1948-ban a Domokosrend épületében rendezték be az orvosi rendelőt, az orvos használhatta a hajdani renház gyümölcsösét és veteményes kertjét; 43). 80. *Döggödörláb* (sz, itt lévő gödörbe dobták az elhullt állatokat; 113). 81. *Döggkert* (Alsócsernátoni gödör, ahova bedobták az elhullt állatokat; 40). 82. *Egërbëgy* (u, az utca egy dombnak a lábánál kezdődik; 97). 83. *Élesítökő* (kövek a Bartafalvi patak medrében; 232). 84. *Elörláb* (sz az alsócsernátoni Másodláb mellett; 138). 85. *Embërhányás* (halom, amely – a monda szerint – egy pásztor sírhalma, aki nem akarta eladni a málnásiaknak a szépen csengő harangot, ezért agyonverték. A sírra az arra járók mindig gallyat és rögöt hánynak, a hányás azóta mindig magasodik; 312). 86. *Eregető* (irtás, a kivágott fákat eregették le a völgybe; 324). 87. *Falramënö* (sz; 140). 88. *Falu pusztája* (tisztás a Jeges-patak balpartján; 337). 89. *Faszulykatag* (sz; 118). 90. *Fej* (a Jeges-patak forrásvidéke; 316). 91. *Feketetag* (sz; 156). 92. *Fellëgvár* (egy dombon lévő u; 44). 93. *Felső-Csordagyűjtő* (tisztás a Bartafalvi patak balpartján; 231). 94. *Felső-Harasztos* (e; 225). 95. *Felső-Jeges* (a Jegespatak felső folyása; 319). 96. *Felső-Vágás* (irtás a Szilas nevű

erdőben; 311). 97. *Felszég* (fr mind Alsó-, mind Felsőcsernátonban; 23 és 75). 97/a. *Fenek* (alacsonyán fekvő sz, 105). 98. *Fenek utca* (u, Alsócsernátonból a Fenek nevű szántóhoz vezet; 3). 99. *Fenek útja* (u; 105). 100. *Férégütető* (erdei út, a férég a helyi nyelvjárásban 'egér'; 233). 101. *Földhúd árka* (e; 174). 102. *Főút* (u Felsőcsernátonban, az alsócsernátoni Nagyút folytatása; 51). 103. *Fűzfalva* (fr, Alsócsernáton része; 45). 104. *Füziek utcája* (u Alsócsernátonban; 34). 105. *Füzi Lajos utcája* (u; 22). 106. *Füvenyész* (tisztás, homokos terület; 348). 107. *Füvesút* (erdei út; 364). 108. *Gagyszár utca* (u, ilyen utcanév Alsó- és Felsőcsernátonban is van; 46, 58). 109. *Gajdó utca* (u; 2). 110. *Gállos* (sz; 127). 111. *Gálpataka* (sz; 166). 112. *Gödrös út* (a Törpatak erdei útja; 252). 113. *Gróf utca* (u; 20). 114. *Gyárfás utca* (u; 59). 115. *Gyertyános* (e; 269). 116. *Gyertyános-tető* (e; 270). 117. *Gyertyános útja* (u; 271). 118. *Györbenc pusztája* (tisztás a Csere nevű erdőben; 179). 119. *Györkertje pusztája* (erdei tisztás; 265). 120. *Gyuláné pusztája* (k; 179). 121. *Gyümölcsös* (kert; 48). 122. *Hágó kútja* (forrás a Kardoshegy keleti oldalában; 292). 123. *Harangláb* (domb Felsőcsernátonban, tetején harangláb áll; 70). 124. *Harasztos* (e; 221). 125. *Harasztos árka* (vízmosta árok; 223). 126. *Harasztos útja* (u; 222). 127. *Harmdláb* (sz, neve Negyed- és Ötödláb nevekkal van összefüggésben; 136). 128. *Hégyész* (e; 273). 129. *Hégyész alsópusztája* (tisztás, k; 274). 130. *Hégyész felsőpusztája* (tisztás, k; 275). 131. *Hégyész útja* (u; 276). 132. *Hidegkút* (forrás; 358). 133. *Hiu ajja* (e; ide emelkedőn kell menni, mint a padlásra; 263). 134. *Hiu teteje* (e; 264). 135. *Hollóskút* (forrás; 361). 136. *Hollóskút-pusztája* (tisztás, l, k; 362). 137. *Hollóskút útja* (u, 363). 138. *Horgas* (sz; 132). 139. *Ikafalvi rét* (k, Ikafalvi határral szomszédos; 128). 140. *Ikafalvi út* (u, Alsó- és Felsőcsernátonból is vezet egy-egy út Ikafalvára; 41, 85). 141. *Ikavári út* (u, Felsőcsernátonból Ikavárához vezet; 82). 142. *Jajgató* (erdei, nehéz út; 325). 143. *Jeges árka* (a Jegespatak medre; 329). 144. *Jegespatak* (p, a Nagypatakba ömlik; 317). 145. *Jeges útja* (u, a Jegespatak mellett húzódik; 330). 146. *Juhfésztyő* (tisztás, ahol a juhokat fertőtlenítik; 213). 147. *Jugakésztyő* (a Kocsisok utcája melléknél állított fakereszt. 1947-ben Juga Ferenc állíttatta; 8). 148. *Kadét utca* (u; 67). 149. *Kalancshégy* (sz; 160). 150. *Kalancshégy alatti utca* (u; 13). 151. *Kálmán pusztája* (tisztás, k; 246). 152. *Kálmán-pusztája útja* (u; 247). 153. *Kandia* (u, a Kocsisok utcájának folytatása Alsócsernátonban; 9). 154. *Kankókert* (gyümölcsöskert; 27). 155. *Kanta-híd* (a Kandia utca végénél lévő híd; 10). 156. *Kapitányné csigolyája* (füves, lápos kert, a csigolya 'egyfajta fűz'; 91). 157. *Kárbahágó* (sz; 159). 158. *Kardoshégy* (sz, k, Nagypatak végében lévő hegy; 291). 159. *Károlyné utca* (u; 78). 160. *Kelementag* (sz, 102). 161. *Kelemén utca* (u Alsócsernátonban, a Kocsosok utcájában torkollik; 7). 162. *Ke-rekalmaza* (sz; 116). 163. *Kérészt felé* (u Alsócsernátonban; 26). 164. *Kérészt utca* (u Alsócsernátonban; 30). 165. *Keringő* (sz, ezen a részen Csernáton pataka „keringő”; 106). 166. *Kertelt-kút* (forrás és környéke, sövényvel bekerítették; 341). 167. *Kétágtöve* (erdővel borított hegy, ahol a Jegespatak és a Sötétpatak összefolyik; 285). 168. *Kétkertköze útja* (u, a Bujdosi kertet szeli át; 352). 169. *Kicsid út* (sz és u, az alsócsernátoni határban; 111). 170. *Kicsihíd* (sz, a területen híd is van; 125). 171. *Kicsinyír* (tisztással tarkított bokros rész Alsócsernátonban; 28). 172. *Kicsiút* (u; 23). 173. *Király mezeje* (erdei tisztás; 239). 174. *Király-mezeje mege* (e; 240). 175. *Király-mezeje útja* (u; 241). 176. *Kocsis utca* (u; 29). 177. *Kocsisok utcája* (u; 5). 178. *Konc* (sz, a *Konc* szn; 123). 179. *Kovács Gyuribá pusztája* (k, tisztás, 267). 180. *Kovács Izra kertje* (kert Felsőcsernátonban; 93). 181. *Kőbánya* (több kőtermelő hely; 81, 99). 182. *Kőhíd* (híd, amely összeköti Alsócsernáton

alszegi és felszegi részét; 18). 183. *Kőhid* (sz, Csernáton és Kézdivásárhely között egy kőhid áll, körülötte szántók vannak; 133). 184. *Kölestolló* (sz; 167). 185. *Kőris árka* (e; 298). 186. *Körtefaszére* (sz; 155). 187. *Kövessárodal* (l, hegy; 353). 188. *Kövessárpatak* (időszakos vízfolyás a Kövessárodalalon; 354). 189. *Kupántag* (sz; 151). 190. *Kuricska-kert* (kert; 98). 191. *Kurtabérc* (l; 35). 192. *Kútköze* (sz két kút között; 124). 193. *Kutyák kútja* (forrás Lőke pusztájában; 234). 194. *Külső-nyalkodó* (e, itt nyalatják a sót az állatokkal; 266). 195. *Külső-Talamér* (u; 60). 196. *Küpiükút* (kút Felsőcsernátonban; 87). 197. *Laborvessző* (e; 216). 198. *Laborvessző ódala* (e; 217). 199. *Laborvessző pataka* (p; 219). 200. *Laborvessző teteje* (e; 216). 201. *Láda* (sz; 109). 202. *Láphintó árka* (az időszakos vízfolyás medre; 347). 203. *Láphintó ódala* (e; 346). 204. *Lászlótág* (sz; 162). 205. *Lenáztató* (mesterséges tó, amely a patak gátja révén keletkezett, itt áztatták a lent; 197). 206. *Lenkert ódala* (domboldal, ahol szárították az áztatott lent; 197). 207. *Lesmező* (a bodoki havasok déli lejtőjének egyik része, ahonnan az egész kézdívasárhelyi medencét és a Szépmezőt be lehetett látni; 315). 208. *Lőke pusztája* (erdei tisztás az Avasban; 188). 209. *Lőke útja* (u; 189). 210. *Macskadomb* (sz; 119). 211. *Magyarosi láb* (sz; 145). 212. *Mál* (napos, verőfényes domb; 37). 213. *Máltető* (a Mál legmagasabb része; 38). 214. *Másodláb* (sz; 137). 215. *Mátyás-ódal* (sz; 169). 216. *Mátyás-tető* (sz; 170). 217. *Medvebarlangok* (e; 340). 218. *Medvegödör* (e; 268). 219. *Meggyés vőgye* (e; 278). 220. *Melegforrások* (a Törpatak partján lévő meleg vizű források és ezek környéke; 262). 221. *Méregtörő* (k, ezen a helyen szedték a kutyatejet és csattanómaszlagot, mely növényeket összetörve a halak mérgezésére használták; 297). 222. *Meszéskút* (út melletti kút, vize meszes; 201). 223. *Meszéskút teteje* (a kút környékének legmagasabb pontja; 202). 224. *Mikócsa* (e, l; 314). 225. *Mogyorosi bánya* (homokkő bánya; 83). 226. *Mogyoroskút* (forrás a Gyuláné pusztája nevű részen; 176). 227. *Mogyoros pataka* (p; 177). 228. *Molnárok útja* (erdei út a Rongyosoldalban; 359). 229. *Molnártág* (sz; 114). 230. *Murok utca* (u Alsócsernátonban; 47). 231. *Nád* (sz, a Borzás része; 108). 232. *Nádaspuszta* (l; 208). 233. *Nádastó* (l, ma is négy kisebb tavacskát találunk itt, melyben az állatok fürödnek; 279). 234. *Nádastó útja* (u; 281). 235. *Nagyfalramenő* (u Felsőcsernátonban; 90). 236. *Nagypatak* (Csernáton legnagyobb pataka, erdők között folyik; a faluba érve neve Csernáton pataka; 284). 237. *Nagyút* (Csernáton fő utcája; 24). 238. *Negyedláb* (sz; 135). 239. *Négyszégerdő* (e, alakja négyszög; 288). 240. *Nyáros* (kertek, l, k, a Törpatak napsütötte déli oldala; 257). 241. *Nyáros alja* (a Nyáros alsó része; 258). 242. *Nyáros útja* (u; 259). 243. *Nyika utca* (u; 53). 244. *Nyírespuszta* (tisztás; 207). 245. *Nyírespuszta forrása* (forrás; 208). 246. *Nyíródal* (sz a Róberthegy nevű részben; 163). 247. *Nyúlpataka* (p a Bartafalva nevű részben; 210). 248. *Nyúlpataka pusztája* (erdei tisztás; 211). 249. *Nyúlpataka ódala* (l, k; 212). 250. *Orotvány* (sz; 148). 251. *Országút* (műút Alsócsernáton alsó felén; 1). 252. *Óvárkertek* (e a Törpatak felső szakaszán; 304). 253. *Ördög árka* (p a Földhid árka nevű részben; 175). 254. *Ötödláb* (sz; 134). 255. *Padódal* (l, k, sz, domboldal Alsócsernátonban; 100). 256. *Pécsényés* (e; 244). 257. *Pécsényés árka* (időszakos vízfolyás; 245). 258. *Pélácka* (l; 235). 259. *Pénték utca* (u; 50). 260. *Piactér* (Alsócsernáton központi része; 32). 261. *Pillangófa* (l a Csihányosban, itt cserefa áll; 306). 262. *Pince* (sz, k, mélyen fekvő terület; 349). 263. *Piskihíd utca* (u; 55). 264. *Póka halma* (sz, k, enyhe magaslat; 139). 265. *Rakottvás* (e; 282). 266. *Rakottvás pusztája* (tisztás, k; 283). 267. *Rádulyok utcája* (u Alsócsernátonban; 6). 268. *Ráduly utca* (u Felsőcsernátonban; 95). 269. *Remete* (k, a hagyomány szerint itt falu volt; 290). 270. *Rétláb* (sz; 110). 271. *Rétláb útja* (u Alsócsernátonba, Rétláb felé vezet; 4). 272. *Rígófej* (e; 229). 273. *Rongyos-ódal* (e; 360).

274. *Rókalik* (rókalyukak a Hegyes oldalába; 272). 275. *Római út* (Csigolyára vezető út Alsócsernátonban; 42). 276. *Róbert-hégy* (sz; 164). 277. *Róberttag* (sz; 165). 278. *Sántiván* (sz; 146). 279. *Sárosút* (u a Nagypatak völgyében; 345). 280. *Somodi* (sz Alsócsernátonban; 198). 281. *Somodi árka* (a Somodi nevű erdőt átszelőpatak; 199). 282. *Sötétárok* (sz, k, az a völgy, ahol a Sötétpatak folyik; 321). 283. *Sötétárok fa* (a Sötétpatak forrásvidéke; 322). 284. *Sötétárok ódala* (sz, k; 323). 285. *Sötétpatak* (p, a Nagypatak egyik mellékága; 320). 286. *Szaliszló (!)* (e, a Csere része). 287. *Szárazárok* (ma bővízü p; 335). 288. *Szarvaskő* (e; 277). 289. *Szénakert* (sz; 154). 290. *Szénakert árka* (árok, időszakos vízfolyás; 153). 291. *Széntető* (e, szénégető; 313). 292. *Szénhomlok* (k, a Szentkertek lejtőjének legmagasabb része; 294). 293. *Széntkerték* (k, egyházbirtok lehetett, területén egy templom romjai is láthatók; 293). 294. *Széntkerték útja* (u; 295). 295. *Szilas* (e; 308). 296. *Szilas árka* (árok; 309). 297. *Szőcs utca* (u; 74). 298. *Tanya lábja* (sz, ezen a helyen állott Domokos Ödön és Gyula bányája, 130). 299. *Tanyán alul* (sz; 131). 300. *Tanyával szembe* (sz; 129). 301. *Tekenyős* (e, völgyteknő; 236). 302. *Tekenyős puszta* (l a Tekenyösben; 238). 303. *Tekenyős útja* (u; 237). 304. *Temető utca* (a temető felé vezető u, Alsó- és Felsőcsernátonban; 39, 71). 305. *Templom alja* (gyümölcsös; 16). 306. *Templom-domb* (e dombon épült a felsőcsernátoni református templom; 64). 307. *Templom híd* (híd Csernáton patakán; 14). 308. *Templom utca* (u, Alsó- és Felsőcsernátonban is van; 15, 62). 309. *Tető-domb* (fr; 89). 310. *Tímár-tag* (sz; 156). 311. *Tók* (u, mellékén mesterséges tavakban kendert áztattak, 84). 312. *Tós-kert* (a Tók nevű határrész folytatása; 85). 313. *Tótkertek* (gyümölcsös, 242). 314. *Tótok bányája* (homokkőbánya; 243). 315. *Tótok lábja* (sz; 144). 316. *Tót utca* (u Felsőcsernátonban; 98). 317. *Tökföd* (sz; 126). 318. *Törökhatár* (sz; 158). 319. *Török utca* (u; 69). 320. *Törpatak* (sebes patak; 251). 321. *Törpataka utca* (u; 80). 322. *Turca-ódal* (e; 248). 323. *Turca útja* (u; 250). 324. *Turca-tető* (a Turcaódal legmagasabb pontja; 249). 325. *Új utca* (u; 31, 62). 326. *Úrfitag* (sz; 117). 327. *Ültetett* (fiatal erdő; 209). 328. *Vadászház* (ép; 225). 329. *Vadászház árka* (időszakos vízfolyás árka; 228). 330. *Vadászház pusztája* (tisztás; 226). 331. *Vadászház útja* (a vadászházhoz vezető út; 227). 332. *Varga utca* (egy-egy út Alsó- és Felsőcsernátonban; 25, 86). 333. *Vasút árka* (nagy erejű záporpatak a Nagypatak völgyében; 344). 334. *Vágóhid utca* (u; 79). 335. *Válaszút teteje* (az útelágazódás legmagasabb része, 350). 336. *Várbérc éle* (a hegygerinc éle; 302). 337. *Várbérc-ódal* (a hegygerinc oldala; 303). 338. *Várkútja* (ma használhatatlan kút a Templom-dombon, 36). 339. *Villánycsi* (e; 327). 340. *Villánycsi út* (u; 328). 341. *Vörös-mart* (e; 253). 342. *Vörös Sándor kertje* (gyümölcsös; 94). 343. *Zájj utca* (u, 'állj utca'; 68).

SZEMLE

FAZEKAS EMESE–TÓDOR ERIKA MÁRIA, **Magyar–román oktatásterminológiai szótár – Dicționar maghiar–român de terminologie didactică.** Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2015. l.

A kisebbségi helyzetben használt magyar nyelvváltozatok közös sajátossága, hogy bizonyos szókincsbeli rétegek erőteljesen magukon hordozzák a többségi nyelv hatását. A kisebbségi, nemzetiségi magyar beszélők gyakran kérdezik egy-egy államnyelvi terminus kapcsán, hogy az adott fogalomnak mi a magyar neve. Ilyen szókincsbeli réteg a tágan felfogott közigazgatási nyelv, és az ezzel érintkező, de más lexikai területekhez is kapcsolódó oktatási terminológia.

Az ilyen jellegű szótáraknak a célja, a terminológiai egységesítés, a romániai magyar nyelvhasználat keretein belül, lehetőség szerint azonban az anyaországi és a többi külső régióbeli nyelvhasználattal. Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége gondozásában 2002-ben megjelent *Román–magyar közigazgatási szótár* (szerk. Fazekas Emese), valamint a 2004-ben közétett *Magyar–román közigazgatási szótár* (szerk. Benő Attila és munkatársai) ugyanezt a célt, magyarítást és az egységesítést kívánta szolgálni.

Ebbe a sorba tartozik, mind funkcióját, mind céljait tekintve a *Román–magyar oktatásterminológiai szótár* (szerk. Benő Attila és Sárosi Mardirosz Krisztina. Készült a Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2008). Ennek a szótárnak készült el és jelent meg a párja, a *Magyar–román oktatásterminológiai szótár*. Mindkettő a Romániában élő pedagógusok, egyetemi hallgatók, középiskolások számára készült, de a média szakembereinek, a fordítóknak és a szülőknek is támpontul kíván szolgálni, illetve mindazoknak, akik kapcsolatba kerülnek a romániai magyar oktatás kérdéseivel.

Az említett szótárak anyagának nyelvi forrásai között nemcsak a szak- és értelmező szótárak szerepelnek, hanem az oktatást és az oktatási intézményrendszer szabályozó romániai és magyarországi törvények, román nyelvű pedagógiai szaklapok és internetes nyelvi anyagok. A szótárak a köznevek mellett tulajdonneveket (elsősorban intézményneveket) is tartalmaznak: általános iskolák, liceumok (gimnáziumok), főiskolák és egyetemek neveit.

A most megjelent szótár írása közben könnyebb volt a szerkesztők dolga, hiszen a címszavak összeállításához több, Magyarországon is megjelent szótárt, lexikont, pedagógiai vonatkozású szakmunkát is használhattak, azonban nehézséget okozott a megfelelő román terminológia megtalálása. Ennek oka a romániai oktatási intézményrendszer folyamatos változása mellett az európai minták és a szakszókincs változása is. Az iskoláról, az iskolai gyakorlatról szóló beszédben a szavak összemosódnak, gyakran észlelhető mindkét nyelven bizonyos

fogalmak rokon értelmű szavakként való használata. De az oktatásra, nevelésre vonatkozó szókinésben több esetben találkozunk nemzetközi szavakkal, ezek sokszor államnyelvi szűrőn érkeznek a magyar nyelvhasználatba, s így a szerkesztőknek szem előtt kellett tartani azt a tényt is, hogy esetenként a gyakrabban használt szó nem a magyarországi terminus; de igyekeztek a standard magyar változatokat feltüntetni és a romániai magyar nyelvváltozatban már meghonosított kifejezéseket is. Az előszó után útmutatót találunk a szótár használatához, majd a rövidítések jegyzéke és a felhasznált szakirodalom következik – mindegyik magyar és román nyelvű. A 17. oldalon kezdődik a szótár s a 439. oldalon záródik. Csak az A, Á betűkkel kezdődő szavakat számoltam meg, több mint 800-at találtam. (A román–magyar párja sokkal karcsúbb, a szótár a 13. oldalon kezdődik, és a 135. oldalon zárul)

Köszönjük a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kutatóinak, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének ezeket a köteteket, melyeket haszonnal forgathatnak pedagógusok, diákok, de szülők, újságírók, fordítók is, mindazok, akik kapcsolatba kerülnek anyanyelvoktatásunk kérdéseivel.

MÁLNÁSI FERENC

BALOGH FERENCNÉ (szerk.), **Lőrincze-émlékkönyv születésének 100. évfordulójára.**
Eötvös Károly Megyei Könyvtár. Veszprém, 2015. 180+26 l.

Murádin László megtisztelő – könyvismertető írására tett – ajánlatának azért is örültem, mert személyesen ismertem Lőrincze Lajost, néhány alkalommal beszélgettem vele Budapesten a Nyelvtudományi Intézetben, mi több: megismert és rám köszönt Pesten az utcai nagy forgatagban, hanem azért is, mert általános iskolás koromban Kazinczy szülőfalujában, Érsemjénben már hallgattam az Édes anyanyelvünk című műsorát a Kossuth Rádióban. Az akkori tanári törődés és nevelés ott, Semjénben mintegy sulykolta a tanulókbá a társítást: Kazinczy, Lőrincze Lajos és az édes anyanyelv...

A Veszprémben megjelent kötet előszavának már a címe is – A mi Lőrinczénk – is elárulja, hogy a könyvben emlékezők őszinte szeretettel, tisztelettel, elismeréssel gondolnak vissza a kiváló nyelvtudósra, tanárra, barátára és Emberre. A szerkesztő Balogh Ferencné bevezetője kedvet csinál az olvasónak a böngészéshez. Hát még a Lőrincze Lajos szavaiból választott mottó! „Mindannyian tudjuk, hogy életünk véges; de amikor nyelvünk és kultúránk egyetemes fennmaradásáért küzdünk, úgy cselekszünk – s kell cselekednünk –, mintha örökké élnénk.” A nyitó tanulmányt Lőrincze Lajos mai utódja, Balázs Géza budapesti tanszékvezető egyetemi tanár, a Kossuth Rádió Tetten ért szavak című műsorának vezetője jegyzi. Csupán egy-két gondolat összegező fejtegetéséből: 1. „Megteremtette a nyelvművelés vonzó [...], emberközpontú és pozitív módját. Miből áll ez? Elsősorban abból, hogy a nyelvművelés addig hiányzó elméleti alapjait teremtette meg.” (Maga Lőrincze Lajos erről így írt 1980-ban: „Nyelvművelésünk szemléletét én emberközpontúnak szoktam nevezni, a régebbi nyelvközpontúval szemben. Emberközpontú két szempontból is. Először: a nyelvi jelenségeket a nyelvet beszélő ember, a társadalom érdeke, célja szempontjából nézzük; a társadalmi hasznosság, felhasználhatóság dönt a helyes és helytelen, a jó és rossz kérdésében... Másodsor: a nyelvművelés tárgya nemcsak, sőt manapság főként

nem a nyelv, hanem az ember”.) 2. „Lőrincze Lajos egyik nagy öröksége, hogy az addig kevésbé tudományos nyelvművelést tudományos rangra emelte. A nyelvtudomány szakmai kérdései mellett mindig nemzeti ügynek tekintette a nyelvművelő munkát [...]”. 3. „Az Édes anyanyelvünk rádiósorozata nemcsak magyarországi, hanem a határokon túli magyarság [...] kultikus műsora lett. Olyan időszakban, amikor a határok nehezen voltak átjárhatóak, még a rokonok sem mindig találkozhattak, Lőrincze Lajos hangja, üzenete a rádióhullámok segítségével átléphette a határokat [...] nemcsak nyelvi tanácsokat adott, hanem egyfajta láthatatlan szállal összekapcsolta a magyarságot.” 4. „Amikor tehetette, ő is alapított nyelvművelő osztályt, különféle nyelvművelő fórumokat. Ezért őt tekintjük a 20. századi magyar nyelvművelés megújítójának, tudományos megalapozójának, s mindenkinek, aki a magyar nyelv ügyéért tesz, vagy tenni kíván, tőle kell elindulnia – az emberközpontú, pozitív nyelvműveléstől.”

A Balázs Gézáéhoz hasonló gondolatokat fogalmaznak meg az emlékkönyvben nyelvész és nyelvművelő pályatársak is: Dóra Zoltán, Kiss Gábor, Mínya Károly, Murádin László, Péntek János, Pusztai Ferenc, Simon Szabolcs, Szatmári István, Zimányi Árpád. Erdélyiként a Murádin László és Péntek János gondolatai ragadták meg leginkább figyelmemet. Az előbbi azért, mert a Lőrinczétől tanult nyelvművelő elvek és -módszerek felidézése mellett kitér az erdélyi nyelvjáráskutatásra, az atlasz-munkálatokra, majd a „nemzet tanára”-hoz fűződő kedves, olykor megható emlékeire. Az erdélyi/szekelyföldi nyelvjárási gyűjtőutakról szóló emlékezésekben talán leginkább az idő könyörtelen múlása idézi elő az elérzékenyülést: „Szép idők voltak. Ma már a történeteket nincs kívül megosztanom” – írja az emlékkönyvben a nyolcadik ikszén túl járó Murádin László. Péntek János olyan emberi és szakmai életutat rajzol „Lőrincze tanár úr”-ról, amely előtt a tényszerűség és profizmus okán illenék fejet hajtaniuk a néhai nagy nyelvművelő bírálóinak is. A jeles kolozsvári nyelvész szerint Lőrincze Lajos nyelvművelő elvei már az osztályharcos időszakban, tehát pályája elején korszerűnek számítottak, ugyanis 1951-ben fogalmazta meg egyebek mellett azt, hogy a nyelvművelés célja nem az önmagáért való nyelvtisztaság; el kell ismernünk a nyelv fejlődését (változását); el kell távolítanunk a hamis tilalomfákat, áltörvényeket; ki kell aknázni a nyelvben rejlő lehetőségeket. Miért emberközpontú Lőrincze Lajos nyelvművelő munkássága? Mert ő is úgy gondolta, hogy a nyelvművelés tulajdonképpen tárgya nem a nyelv, hanem a beszélő ember, a nyelvet használó közösség. További fontos kérdések: Egy magyar nyelv van! De nem az ideológiai parancs szerinti! Ezért is fordult mindig érdeklődéssel a nyelvjárások, illetve az utódállamok és diaszpórák magyar nyelvváltozatai felé. Szó esik egyebek mellett Péntek János fejtegetéseiben Lőrinczének a kolozsvári magyar tanszékkal és Erdéllyel való kapcsolatáról. Ennek apropóján párhuzamokat mutat be a nyelvszokás és a nyelvhelyesség, nyelvjárási jelenségek, idegen szavak megítéléséről Magyarország és Erdély esetében. Zárógondolata is sokat mondó: Lőrincze tanár úr halála óta változott a nyelvészet és a nyelvművelés is. Változott módszerekben, szemléletben. Maradtak mégis a példák: az emberi példák, az emberség példái. Lőrincze Lajosnak is bizonyára ebben van a maradandósága.

Elődjéhez fűződő emlékeit idézi fel a jeles nyelvművelő pályatárs és munkatárs, Grétsy László; a nyelvművelő írásairól is ismert Holczer József tanár, piarista szerzetes; Kálmán Attila tanár (volt államtitkár), Pálffy G. István újságíró és Pomogáts Béla irodalomtörténész. Külön fejezetben emlékeznek a szentgáliak és a Veszprém megyeiek: találkozások, anyanyelvi versenyek, előadások, Lőrincze-iskolák, diákélet a Pápai Református

Kollégiumban, a bibliai ismeretek jelentősége, emléksarok a megyei könyvtárban, és egyebek. Minden írásból a szeretet és tisztelet hangja szól, emberközelpbe hozva a Veszprém megyei Szentgál nagy szülöttjét. És az sem mellékes, hogy jeles írók és tudósok szólnak a szeretet jegyében Lőrincze Lajosról, például: Beke György, Ágoston Mihály, Benkő Loránd, Benkő Samu, Czine Mihály és mások. A kötetet – főleg a kutatók számára – fontos mellékletek egészítik ki.

Végezetül nem hagyhatom szó nélkül a fentiekben már említett bírálókat sem. Dóra Zoltán és Kiss Gábor nyíltan beszél róluk (102. és 121.). Hadd idézzem Pomogáts Bélát, amikor azt mondja: Lőrincze Lajosnak nemcsak a hangját ismerték széles körben, hanem baráti figyelmességét, engesztelő szeretetét is, amely az evangéliumi szellemiséget képviselte egy olyan világban, amelyet máskülönben a politikai hatalom tartott hatalmában. Röviden: a teológiai tanulmányokat is elkezdő, biblikus műveltségű Lőrincze Lajossal lehetnek volna körültekintőbbek kritikussai! Farkas Zsuzsa újvidéki tanár, közíró szerint a néhai jeles nyelvész és nyelvművelő népszerűségét és közkedveltségét egyebek mellett annak köszönheti, hogy zűrzavaros, gerincroppantó időkben ember maradt az embertelenségben. Így gondolják ezt a kötet szerzői is.

KOMORÓCZY GYÖRGY

TIBORI SZABÓ ZOLTÁN–ÚJVÁRI MÁRIA, **A kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948)**. Minerva Művelődési Egyesület Kiadója – Editura Asociației Culturale Minerva. Kolozsvár–Cluj, 2015. 436 l.

1918. december 24-én Kolozsvárra bevonultak a román királyi csapatok. A nemzetközi jog szerint a város megszállás alá került, s ez a megszállás rövidesen egészen Budapestig terjedt. A kolozsvári és az egész erdélyi magyarság magára marad, új keretek közt kell életterét kialakítania. Harcolnia kell százados intézményei megtartásáért és új intézményeket kell teremtenie, amelyek a kisebbségi létfeltételekhez igazodjanak. A fennmaradás, a túlélés egyik eszköze volt az önszerveződés, a saját erők felhasználása.

Az önszervezés terén különösen fontos szerep hárult a kolozsvári Társadalom elnevezésű klubra. Még 1872-ben létesítették a Bel-Magyar utcában teketársaságként. Aztán a század végén kiköltözött a Majális utca egyik kertjébe, s ott már a nagypolgárság, tanártársadalom tavasztól ősziig működő találkozóhelyévé vált. Társadalmi és politikai kérdéseket tárgyaltak meg a városban élő különböző felekezetű és beállítottságú értelmiségiek. Az 1920-as években a romániai magyarság égető kérdéseit is itt tárgyalták meg, s nem egy indítvány itt született, nem egy intézmény csíráit itt vetették el. 1922-ben Gyallay Domokos hozta létre a Társadalmon belül a híres „csütörtöki társaságot”, mely a konzervatívabb erdélyi értelmiségiek tanácsának számított.

Valószínűnek tekinthető, hogy 1919 vége felé a Társadalomban fogalmazták meg azt az igényt, hogy a tankönyvkiadás, a szépirodalom és a napisajtó támogatására Kolozsvárt egy részvénytársasági alapon működő tőkeerős nyomdaipari vállalatot kell létesíteni. Ez lett a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság. Ennek történetéről eddig alig írtak. Mindössze néhány évfordulós cikk jelent meg róla. A kommunizmus idején konzervatív érdekeket kiszolgáló ipari vállalatként minősítették, s ezért nem

volt tanácsos múltját kutatni. A műintézet egykori munkatársa, Krizsó Kálmán ugyan az 1960-as évek végén megírta a „Kolozsvár tartományi” nyomdászati és hírlapirodalom történetét, de ez a munka nem láthatott nyomdafestéket, mindmáig csak gépiratos példányaikat forgathatják. Miután 1991-ben megalakult a kolozsvári Minerva Művelődési Egyesület, s felvállalta az egykori részvénytársaság hagyományait, sőt egykori ingatlanjai visszaszerzéséért is harcot indított, természetszerűnek tűnt az igény, hogy meg kell írni a régi Minerva történetét, össze kell gyűjteni a rá vonatkozó adatokat. Erre maga, a jó tollú újságíró, az egyesület elnöke, Tibori Szabó Zoltán vállalkozott.

A 2015 decemberében bemutatott kötet valóságos album és adattár is egyben. Jóformán mindent egybegyűjt, amit a Minerváról fel lehetett deríteni, s amit érdemes tudni. Az Előszót Dávid Gyula irodalomtörténész, a kolozsvári könyvkiadók-szerkesztők doyenje jegyzi. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a Minerva is hozzájárult ahhoz, hogy némi ingadozás után Kolozsvár váljék az erdélyi szellemi-irodalmi élet központjává. A Minerva nem csak nyomdavállalat, hanem valóságos szellemi műhely volt, aminek történetéről eddig csak nagyon keveset tudtunk.

Tibori Szabó Zoltán százoldalas, rengeteg fényképpel, reprodukcióval illusztrált tanulmánya tizennégy fejezetben és négy táblázatban mutatja be a Minerva történetét és munkásságának eredményeit. Mint a bevezetőben elmondja, nagyon kevés forrás állt a rendelkezésére. Van ugyan a Kolozsvári Állami Levéltárban egy „Minerva nyomda” elnevezésű fond, de ez csak a gazdasági tevékenységre vonatkozó iratokat tartalmaz, szerencsére itt megőrződött az egykori alapító részvényesek névsora. A legtöbb adatot az évente a közgyűlés elé terjesztett és 8–10 oldalon ki is nyomtatott Jelentések tartalmazzák. Huszonkét év üzleti jelentését sikerült megtalálni, így tehát hét év jelentései hiányoznak, de ezekből az 1945–1948 közötti évekre vonatkozóak bizonyára nem kerülhettek sajtó alá.

Az első fejezet a Minerva megalapítási körülményeit és anyagi alapjának előteremtését vizsgálja. Valószínűnek tűnik, hogy 1919 decemberében tették közzé azt a felhívást, amely a nyomdaipari vállalat részvényesi alapon történő megalapítására szólított fel. A részvénytársaság 1920. augusztus 16-án alakult meg 553 részvényessel, 1,5 millió lej alaptőkével. „Az alapító tagok között olyan nevekkkel találkozunk, mint például a Bethlen, a Bánffy, a Betegh, a Kemény, a Teleki és a Wass főnemesi családok különböző tagjai, Gyergyai Árpád, György Lajos, Grandpierre Emil, Kristóf György, Makkai Sándor, Mikó Imre, Pusztai Kálmán, Tavasz Sándor, Vásárhelyi János és Vékás Lajos. A lista sok neves orvos és tanár nevét is tartalmazza. Az alapítók Erdély, a Bánság és a Partium különböző részein éltek, és közöttük zömében magyarok, de magyar zsidók, magyar örmények és magyar kultúrájú románok egyaránt szerepeltek” – állapítja meg Tibori. A teljes névsort különben a függelékben közli. A szerző helyesbíti azt az eddig elterjedt megállapítást, hogy „az erdélyi magyar egyházak támogatásával” alapították volna a nyomdát. Ugyanis az egyházak testületileg csak később léptek be a részvényesek közé. Véleményünk szerint itt az egyházak erkölcsi támogatásáról is lehet szó. Az egyházak belső – szigorúan megszabott – gazdasági ügyrendje nem tette lehetővé, hogy egy még bizonytalan jövőjű részvénytársaságba befektessenek. Viszont számos egyházi vezető neve szerepel a jegyzékben. A cégbejegyzést követően a Minerva 1920. szeptember 27-én kezdte meg működését.

A második, de talán legfontosabb fejezet a műintézet irányítóit, vezetőit és szakembereit veszi számba. Kiderül, hogy nagyon kevés személy nevét ismerjük. A részvénytársaság elnöke kétéves megszakítással az 1944 őszén meggyilkolt Óvári Elemér ügyvéd volt.

Ama két év alatt, 1942-ben és 1943-ban Papp József ügyvéd, Kolozsvár 1917 júliusa és 1918 novembere közti főispánja viselte e tisztséget. Az operatív vezetés a 40 éves Vékás Lajos vezérigazgatóra hárult, aki 1919-ig törvényszéki bíróként dolgozott, s a román király iránti hűségeskü megtagadása miatt került elbocsátásra. 1940 decemberében a kolozsvári Királyi Ítéltábla elnökéül nevezte ki a magyar államhatalom. Vékás kiváló szervezőképességét, gazdasági érzékét dicséri, hogy a rendkívül nehéz politikai és gazdasági viszonyok közt is fenn tudta tartani az intézményt, sőt az ország egyik legfontosabb nyomdaipari vállalatává tette. Legfontosabb munkatársai a nyomdaigazgatók voltak: Imre Kálmán, Legyel Albert, Major József. A döntéseket azonban egy igazgatótanács hozta, melynek elnöke a részvénytársasági elnök volt (Óvári, illetve Papp), s tíz-tizenöt tagja között a támogató egyházak püspökei, a magyarság politikai vezetői is szerepeltek. Még a román főtanfelügyelőt is bevették, talán, hogy megkönnyítse a tankönyvkiadást. A részvénytársaság részéről egy felügyelőbizottság ugyancsak ellenőrizte az ügymenetet. Az ügyvezető igazgatói, majd 1940 után a helyettes vezérigazgatói tisztséget Moldován Pál töltötte be. Róla nem derül ki, hogy az egyetem egykori professzorának, Moldován Gergelynek a fia, 1892–1947 között élt, és azonos a kötetben is idézett Jász Pállal, ez volt ugyanis írói álneve. Még néhány részlegvezető nevét sorolja fel a tanulmány, néhol dátumokkal. (Az adatok nélkül említett cinkográfus Keresztes József sírja a Házsongárdi temetőben található, csak mesterségét és 1979-es halálzási dátumát írták fel rá.) A nyomda kiemelkedő értelmiségi alkalmazottjai Görög Ferenc és Gyallay Pap Domokos voltak. Mindketten diplomás történelemtanárok. Görög Ferenc a szászvárosi Kún Kollégium felszámolása után annak igazgatói székéből került a nyomdához. Gyallay viszont egy ideig Unitárius kollégiumi állásával párhuzamosan végezte szerkesztői munkáját, majd 1927-től vált a Minerva főállású alkalmazottjává.

A következő fejezetek a gazdasági élet alakulásának és a politikai változásoknak függvényében korszakokat állapítanak meg az intézmény életében, s ezek teljesítményét vizsgálják főleg az évi jelentések tükrében. Az 1920–1923 közötti évek alapozzák meg a nyomda hírnevét. Indulásként Stief Jenőnek az egyetem kiadványait sokszorosító nyomdáját és könyvkötésétét vásárolják meg, a következő évben Stein János főtéri könyvkereskedését is hozzávásárolják. Felállítják a cinkográfiai műhelyt, hogy illusztrációkat nyomtathassanak. 1920-ban egyetlen tankönyv és az Erdélyi Orvosi Lap kiadása veti meg az alapot. A következő évben már megalapítják két saját folyóiratukat, a Reményik Sándor szerkesztette Pásztortűzet a műveltebb olvasók részére, valamint a Gyallay Domokostól irányított Magyar Nép című hetilapot a vidéki, éppen csak olvasó közönség számára. Ezeknek az éveknek a terméséhez tartozik a később helikoni triászoként emlegetett három erdélyi költő híres köteteinek a kinyomtatása: *Falusi elégia* (Áprily Lajos), *Vadvizek zúgása* (Reményik Sándor), *Erdély hegyei közt* (Tompai László). Számos tankönyv (26 cím), egyházi kiadvány és néhány tudományos munka ezen évek termése.

Az 1923–1929 közötti szakaszt a folyamatos megerősödés, a terjeszkedés és építkezések jellemzik. Már 1922-ben elhatározzák, de csak minisztériumi jóváhagyás után tudják a 2 millió lejre történő tőkeemelését végrehajtani. Ekkor lépnek be testületileg is a magyar egyházak a részvénytársaságba. Lényeges mozzanat, hogy 1923 októberében megvásárolják a Brassai Sámuel utcai ingatlant, ahová új, emeletes székházat építenek. Ezután ide összpontosítják a szétszórtan működő irodákat és műhelyeket. Ehhez a telekhez idővel még a szomszédos telkeket is hozzácsatolják. Újabbnál újabb gépeket szereznek be, sőt

vonuló intézetet is felállítanak. Részvényérdekeltséget biztosítanak egy marosvásárhelyi és egy dicsőszentmártoni nyomdában, ezeket utóbb felvásárolják. Ekkor már saját kiadványaik sokszorosítása mellett egyre több bémunkát vállalnak. Megindítják az Erdélyi Almanachot és az Erdélyi Irodalmi Szemlét, az első romániai magyar tudományos folyóiratot. Ebből nő ki az Erdélyi Tudományos Füzetek sorozat. Kós Károly, Gulácsy Irén történelmi regényeit is ők hozzák ki. Kristóf Györgynek a román művelődési minisztérium megbízásából írt, s Bitay Árpádtól románra fordított centenáriumi Jókai-monográfiáját szintén ők sokszorosítják. 1927-ben a sajtójuk alól kikerült művek példányszáma meghaladja az egymilliót.

A nagy gazdasági válság éveiként mutatja be a szerző az 1929–1933 közötti korszakot. 1930-ban a részvénytársaság 45 helyiségben működik, 115 szakmunkást valamint 52 tisztviselőt, szerkesztőségi és kiadóhivatali alkalmazottat foglalkoztat. A külső tisztviselőkkel együtt összesen 182 személy áll szolgálatában. Ebben az évben az Erdélyben megjelent magyar könyvtermelés egynegyed része a Minerva nyomdájából kerül ki. 1929 végén a nyereségesség megőrzésére beindítják az Erdélyi Magyar Népkönyvtár-akciót. Lehetőleg minden magyar faluban könyvtárat létesítenek. 1931-ben már nagyon érinti a Minervát is a gazdasági csődhelyzet. Elmaradnak a megrendelések. A tanterveket a minisztérium olyan gyorsan változtatja, hogy mire a tankönyv elkészül, már használhatatlan. Kénytelenek a két lap, a Pásztortűz és a Magyar Nép példányszámát csökkenteni, az alkalmazottak egy részétől megválnak, mások fizetését átmenetileg lefaragják.

A válság utáni lendület esztendeiként olvashatunk az 1934–1940 közötti korszakról. A kiadásukban megjelenő két lap példányszáma fokozatos növekedésnek indul. Egyre több megrendelést kapnak. Úgyhogy 1935 végén már újabb alaptőke-emelést kezdeményeznek. Az újabb részvények eladásával hatmillió lejre nő tőkéjük. 1935-ben átvesszik az addig Szatmáron megjelenő Új Cimborá című képes gyermeklap kiadását. Bánffy Miklós, Bárd Oszkár, Karácsony Benő, Kós Károly, Nyíró József, Szabédi László, Tamási Áron irodalomtörténeti szempontból jelentős munkáit adják ki. A jól menő üzem újabb építkezéseket tesz szükségessé: emeletet húznak a főépületre, az udvari épületeket is bővítik 1938-ban. Ebben az évben megvásárolják egy új cinkográfiai eljárás szabadalmát, úgyhogy még jobb minőségű illusztrációkat nyomtathatnak. 1937-ben a Kolozsvár megjelent összes munkák összív-számának 60 %-át a Minerva nyomtatta. A romániai magyar könyvek 37,93 %-át tette ki e nyomda termése. Számos folyóirat mellett olyan sorozatokkal büszkélkedhettek, mint A Magyar Nép Könyvtára (1939-ig 62 füzet), Minerva Könyvtár (15 füzet), Magyar Ifjúság Könyvtára (12 füzet), Pásztortűz Könyvtára (18 füzet), Erdélyi Tudományos Füzetek, Erdélyi Ritkaságok, Minerva Népkönyvtár. Ezek füzetenként négy-hatezer példányban jelentek meg.

A szerző itt beiktat egy rövid fejezetet Román kiadványok a Minervánál címmel. Mert a Minerva tankönyvként is kénytelen volt magyaroknak szánt román nyelvkönyveket kiadni. A már említett románra fordított Kristóf-kötet mellett megjelentette 1929-ben a *Minerva – Enciclopedie Română* című csaknem ezer oldalas, 50 műmellékletet tartalmazó lexikont. Ez az erdélyi román művelődés történetének első ilyen szerű összefoglalása, mindmáig használt kútfője.

A bécsi döntés utáni évek (1940–1944) visszaesést okoznak a részvénytársasági alapon nyugvó vállalat történetében. Kolozsvár is beilleszkedik az összmagyar kultúra körforgásába, a Minerva elveszti addigi kulcsszerepét. A fővárosi lapok és kiadványok

elárasztják az itteni piacot. Ráadásul a húsz esztendei tapasztalattal rendelkező jó kereskedelmi érzékű vezérigazgatótól is meg kell válniuk. A Pásztortűz és a Magyar Nép terjesztése a Romániánál maradt dél-erdélyi megyékben lehetetlenné válik, s ez is visszaveti példányszámukat. Az Új Cimborá iránti kereslet annyira csökken, hogy 1940 végén kénytelenek kiadását beszüntetni. 1941-ben újabb tőkeemelést követően átvesszik az Ellenzék, az Estilap, a Keleti Újság és a Magyar Újság, vagyis valamennyi helybéli napilap nyomtatását. A Minerva tankönyv-kiadása lényegesen lecsökkent, hiszen az ekkori tankönyvek többsége összmagyar jellegű volt, s a fővárosi nyomdákból került ki. 1942 végén, 1943-ban valamelyes javulás állt be az üzleti helyzetben, de a háborús viszonyok, a katonai behívások újabb nehézségeket okoztak. Az 1944 októberi hatalomváltás után a három magyar egyház lemondott Minerva-részvényeiről, melyek 52 %-ot tettek ki, s azokat átengedte a vállalat személyzetének. Az első negyedszázada alatt a Minerva 4 milliónál több könyvet nyomtatott ki, amelyeknek közel fele saját kiadású volt, ezeknek a felét pedig 265 tankönyv példányai tették ki.

„A Minerva sorsa a második világháború után” jóformán négy év zavaros utójáték a sikeres negyedszázadhoz. Miközben tulajdonjoga körül vita alakult ki, a nyomda végezte a maga munkáját. Tankönyvek és broszúrák mellett az ekkor induló lapokat, folyóiratokat (Dolgozó Nő, Egység, Erdélyi Szikra, Falvak Népe, Lupta Ardealului, Népvédelem lapja, Plugarii, Utunk, Világosság) sokszorosította. 1945-ben az ellenséges vagyonok közé sorolták a nyomdát, felvéve a CASBI-jegyzékbe. 1946 végén a Hivatalos Közlönyben közzétett határozattal törölték erről a listáról. 1948-ban viszont a Minerva Rt. teljes vagyonát államosították, s a Román Munkáspárt Kiadójának tulajdonába juttatták. Törvényileg azonban csak 1979-ben került az állam birtokába. Akkor teljes felszerelését új telephelyre szállították, az ingatlanokat pedig különböző vállaltok közt szétosztották. Egy részük felett még mindig folyik a per.

A Minerva tevékenységének négy vonatkozását külön-külön fejezetben is elemzi a szerző. Az első a tankönyvkiadás. Ennek volt a legnehezebb eleget tenni. Tanárembert lehetett találni, aki megírja őket. De engedélyeztetésük külön procedúrát igényelt. „Az engedélyezés szempontjai és feltételei, a tankönyvekkel szemben felállított követelményrendszer pedig szinte évente változott, sok esetben olyan helyzetet teremtve, hogy mire a legutóbbi hatályos normáknak megfelelő tankönyv megjelent, már nem lehetett belőle tanítani, mert új előírás született” – összegez Tibori. Mégis kihoztak összesen 274 tankönyvet a 29 évi működés alatt. 1940-ben, 1943-ban és a következő évben egyet sem, 1920-ban és 1942-ben 1–1-et. A csúcsev 1946 volt 29 tankönyvvel, ezt 1922 (26 cím) és 1923 (23 cím) követi.

A második és a harmadik külön fejezet a Magyar Nép, illetve a Pásztortűz című lapokra vonatkozik. A Magyar Nép magát politikai, gazdasági, szépirodalmi képes hetilapként határozta meg, a falusi lakosság részére íródott. Első száma 1921. november 25-én jelent meg, az utolsó 1944. szeptember 9-én. Szerkesztője, Gyallay Domokos tudott a nép nyelvén írni. A legjobb tollforgatókat nyerte meg lapja munkatársaiul, s elérte, hogy azok is közérthetően fogalmazzanak. A lap az 1930-as években az Országos Magyar Párt nézeteit hirdette és magyarázta. 1940 után, amikor már Dávid Iván lett a főszerkesztő, az Erdélyi Párt nézeteit tükrözta a lap, néha antiszemita hangot is megütve. Sajnálkozva kell megállapítanunk, hogy a szerző egyetlen szóval sem utal e fejezetnél arra, hogy egy Gyallay Domokos műveiből összeállított kötet jelent meg a Romániai Magyar Írók

sorozatban (*Vaskenyéren és tizenhat elbeszélés*. Bukarest, 1996). Ennek félszáz oldalas – még 1986-ban írt, de akkor a cenzúráról félresöpört – bevezető tanulmánya külön fejezetben dolgozza fel a Magyar Nép történetét. A Pásztortűz irodalmi, művészeti és társadalompolitikai képes folyóiratként indult 1921. január 9-én. Eleinte hetente, majd kéthetente, végül 1938-tól havonta jelent meg. Az utolsó szám 1944. február 15-én került ki a nyomdából. Felelős és főszerkesztői közt volt Reményik Sándoron kívül Nyíró József, Walter Gyula, György Lajos, Áprily Lajos, Gyallay Domokos, Dsida Jenő, Császár Károly, Vásárhelyi Ziegler Emil. 1927-es üzleti jelentésükben azt írták, hogy „Erdély csaknem valamennyi jelesebb íróját sikerült megnyerni”. Ez azonban csak a konzervatív álláspontot elfogadók vonatkozásában igaz. A kommunista időkben, amikor Gaál Gábor szemüvegén át illet a irodalmat megítélni, a Pásztortűz mindig negatív minősítést kapott. Értéktételeire nem illett hivatkozni. A lap művészeti és kritikai rovata meglehetősen széles skálán mozgott.

A szerző a negyedik kiemelt fejezetben a Minerva művészetpártoló tevékenységét mutatja be. Itt olvashatunk arról, hogy a részvénytársaság Brassai utcai székházának manzárdját 1933/34-ben egy évre átengedték Szolnay Sándornak és Szervátiusz Jenőnek, hogy ott szabadiskolát vezessenek. A 30-as években művészeti tárlatokat rendeztek a Minerva központi helyiségeiben. Vágó Gábor szobrászművésznek pedig megengedték, hogy a 20-as évek végétől a nyomda udvarán külön műtermet tartson. A kiadványokban a modern művészeti irányzatok csak lassanként letek otthonra, de idővel szinte valamennyi Kolozsvárt élő művész illusztrációkkal járulhatott hozzá a könyvek díszesebbé tételéhez. Ács Ferencről Kós Károlyon át Pap Domokosig és Tóth Istvánig jelen voltak a kiadványokban. Gy. Szabó Bélának albumát adták ki. Sokuk kiállítási plakátját, katalógusát is a Minerva nyomtatta. A kötet album-jellegét biztosítja a 28 oldalnyi fehér-fekete és színes műmelléklet.

A tanulmányt statisztikai kimutatások zárják az évi könyvkiadásról és könyvnyomtatásról, a Minerva népkönyvtár-akciójáról, a Minerva üzleti eredményeiről, a kinyomtatott sajtótermékek példányszámáról. A néha milliós tételeket feltüntető számsorok igen hatásosak, de igazán csak úgy lehetne őket értékelni, ha a kor más nyomdáiak eredményei nyújtanának valamelyes összehasonlítási alapot.

A történeti tanulmány függelékét képezik a részvénytársaság alapítóinak már említett névsora mellett Vékás Lajosnak és Jász Pálnak az első tíz évi tevékenységet összefoglaló írásai, Nyíró József 1940-ben közölt Vékás Lajos-portréja, valamint Murádin Jenő 1980-ban az Igazságban közzétett írása, amelyben elsőként kezdi ébresztgetni az akkor éppen széthordott Minerva nyomda emlékezetét.

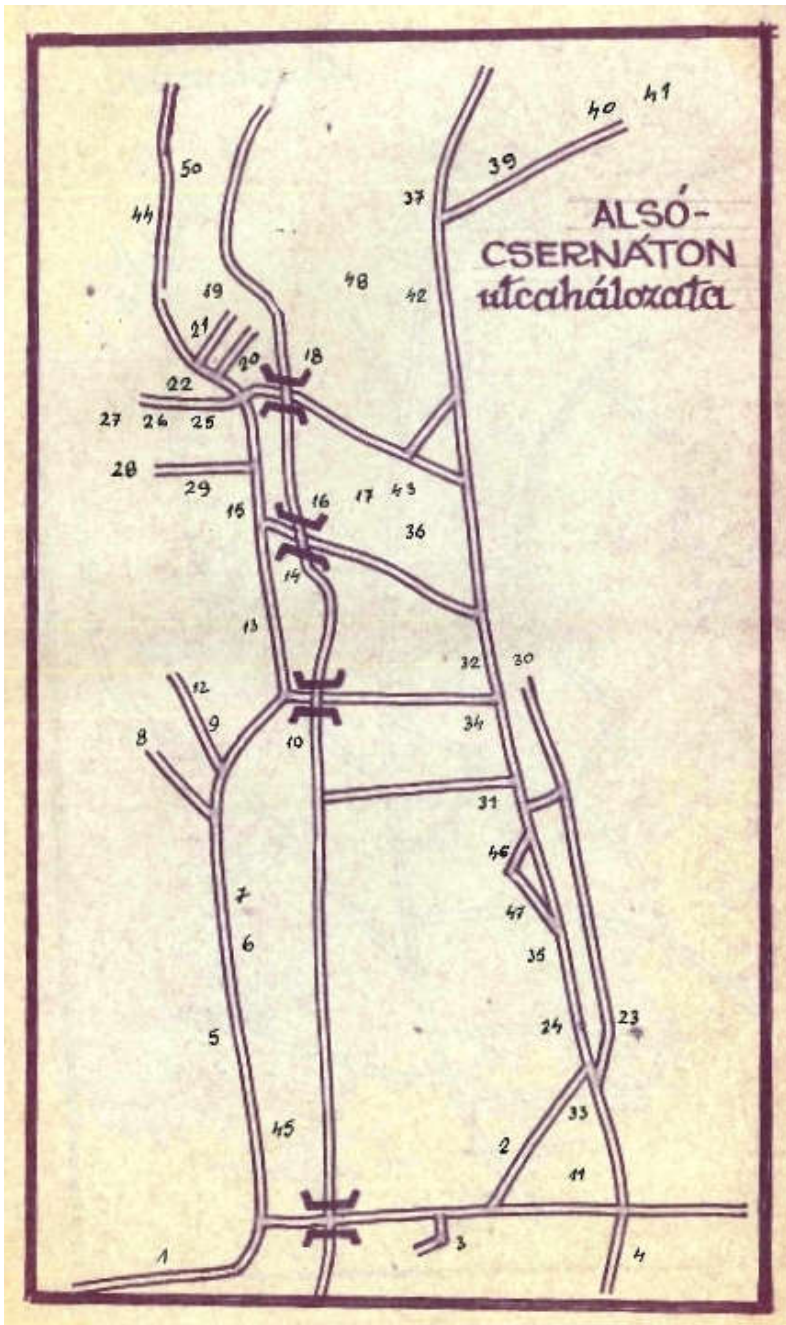
A kötet központi részét az Újvári Mária összeállította hatalmas bibliográfia teszi ki. Mint említi, Monoki Istvánnak az 1919–1940 közötti évekre vonatkozó bibliográfiája szolgáltatta munkájához az alapot, s annak könyvészeti leírásához igazodott az utóbb felkutatott kiadványok esetében is. A bibliográfia méreteit jellemzi, hogy 217 oldalra terjed, s 2832 tételt sorol fel. Ezekben belül külön csoportosítja az (1) iskolai tankönyveket, (2) könyveket, brosrákat, aprónyomtatványokat, (3) almanachokat, évkönyveket, (4) kalendáriumokat, naptárakat, (5) kiállítási katalógusokat, (6) sorozatokat, valamint az (7) időszaki kiadványokat. De még az 1991-ben újjáalakult Minerva kiadványai is beleférnek e könyvészetbe. Roppant kitarítás, rengeteg türelem kellett ennyi cím összegyűjtéséhez, szakszerű leírásához. S még azt sem mondhatja a bibliográfus, hogy munkája teljes.

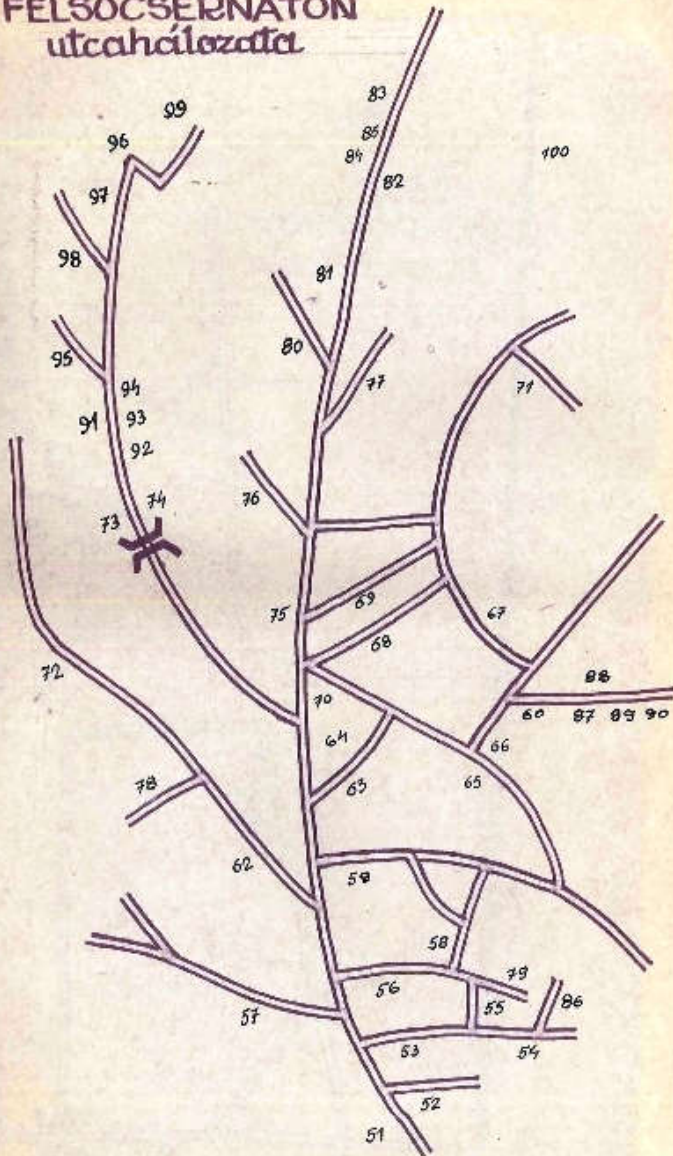
Nagyobb kiadvány már aligha bukkan fel, de 5–10 oldalas, a szerző rendelésére pár tucat példányban készült különlenyomatok, meghívók bizonyára még kallódnak egyik-másik könyvtárban, írói hagyatékban.

Névmutatók – külön a tanulmányhoz, külön a bibliográfiához – és idegen nyelvű ismertetések zárják a kötetet. Ez utóbbiakat nem csak a manapság szokásos román és angol nyelven, hanem németül, franciául és oroszul is olvashatjuk. Így e kötet a világ számos pontján segítheti majd a bibliográfusi munkát, megkönnyíti a benne leírt kötetek azonosítását.

GAAL GYÖRGY

FELSŐCSERNÁTON utcahálózatát

MAKSA K.

MAKSA
COMUNA
KÖZSÉG
MOACSA

TÖRZSÉNY

FUTÁSALVA
ALUNGENI

COMUNAL
TURIA

IKAFALVA
IGFALAU

KÉZDIVÁSÁRHELY
TIRGU
SECUIE SC

FELSŐ CSERNATON
CERNATUL DE SUS

ALSÓ CSERNATON
CERNATUL DE JOS

KÉZDI ALBIS
ALBIS

DÁLNOK
DALNIC

MÁRKOSFALVA
MARGUSA

SZENTKATALINA
COMUNA
CATALINA

BARÁTOS KÖZSÉG
COMUNA BRATES

Szentgyörgy felé

- Község határa
- Szántó
- Legelő
- Gyümölcsös
- Erdő
- Faluhatár
- Mezei utak.
- Mezei + Községi utak